

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Pedagogická fakulta

Katedra speciální pedagogiky

**Autobiografie a autobiografické fragmenty lidí
s mentálním postižením žijících v ústavních zařízeních**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autorka:

Marie Širůčková

Obor studia:

SPPG-oborové studium, prezenční

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Jan Šiška, Ph. D.

Praha, listopad 2006

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně,
s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Praze dne 14. 11. 2006

.....

Marie Širůčková

Děkuji PhDr. Janu Šiškovi, Ph. D. za obohacující a přínosné podněty, které mi poskytoval při vedení mé práce.

Děkuji všem, s nimiž jsem dělala rozhovory, za otevřené a upřímné odpovědi a za inspiraci, kterou mi setkání s nimi přineslo.

Děkuji Liborovi za veškerou pomoc a především za trpělivost.

Děkuji rodičům za podporu, pochopení a povzbuzení.

Děkuji také všem laskavým „andělům“, kteří se jakýmkoliv způsobem podíleli na tom, že tato práce mohla být dokončena...

Souhlasím s využitím své diplomové práce ke studijním účelům.

Anotace

Práce nechává promlouvat lidi s mentálním postižením v kontextu jejich vlastního subjektivního prožívání. Koncepce stojí na humanisticky orientovaném fenomenologickém přístupu, který zdůrazňuje jedinečnost a hodnotu každé osobnosti. Zvolenou výzkumnou metodou je autobiografická technika realizovaná pomocí fenomenografického rozhovoru založeného na indirektivních otázkách.

Tato práce má přispět k „znovuvidění“ osobnosti, kterou jistě po právu člověk s mentálním postižením je a přinést tak do této problematiky nové souvislosti a roviny uvažování, popř. odkrýt široké možnosti a významy pro další badatelskou činnost v této oblasti.

Anotation

This paper uses phenomenographical interview to explore subjective experience of nine people with mental handicap - they are led to speak by indirective questions only. It is based on humanistically orientated phenomenological approach which emphasizes uniqueness and specific value of each personality. The research method used is an autobiographical technique.

The paper should be a contribution to newly appreciate the real personality in mentally handicapped people. It attempts to bring some new nexuses and new dimensions of thinking in the topic or if possible to reveal the wide potential for additional research as well.

„Proč bychom si měli vůbec klást otázky zda lidé s postižením patří mezi nás. Proč by měl být někdo více nebo naopak méně člověkem jen proto, že nechodí, obtížně komunikuje nebo má jinou funkční nedostatečnost. Není lepší, když budeme všichni „jen“ lidmi bez přívlastku s tím, že o tom jací jsme lidé bude vypovídat náš život, naše skutky, naše odvaha a naše úsilí.“

(Novosad, 2002, s. 101)

Obsah:

<u>ÚVOD</u>	<u>8</u>
<u>1 TERMINOLOGIE</u>	<u>10</u>
1.1 Autobiografie	10
1.2 Člověk s mentálním postižením	10
1.3 Ústav	10
1.4 Dospělost	11
<u>2 SPOLEČNOST A JEDINEC S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM</u>	<u>12</u>
2.1 Člověk s „jinakostí“	12
2.2 Socializace	14
2.3 Postoje společnosti k postižení (historický exkurs)	17
2.4 Pohled do současnosti	20
<u>3 STRUKTURA OSOBNOSTI ČLOVĚKA S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM A JEHO NĚKTERÁ SPECIFIKA</u>	<u>24</u>
3.1 Inteligence	25
3.2 Vnímání	26
3.3 Myšlení a řeč	27
3.4 Pozornost	29
3.5 Paměť	29
3.6 Emocionalita	30
3.7 Motivace	31
3.8 Sebepojetí	35
<u>4 AUTOBIOGRAFIE A AUTOBIOGRAFICKÉ FRAGMENTY LIDÍ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM ŽIJÍCÍCH V ÚSTAVNÍCH ZAŘÍZENÍCH</u>	<u>39</u>
4.1 Východiska výzkumu	39
4.2 Výzkumná metoda	40
4.2.1 Etnografie	41
4.2.2 Autobiografie a rozhovor jako metoda	42
4.2.3 Fenomenologie a fenomenografie	44
4.3 Vstup do terénu	47
4.3.1 Vybrané okruhy otázek	49
4.4 Zprávy z terénu	49
4.4.1 Simona (35 let)	50
4.4.2 Lenka (25 let)	53
4.4.3 Dáša (44 let)	57
4.4.4 Jitka (43 let)	59
4.4.5 Mirek (37)	61
4.4.6 Miluška (44let)	70
4.4.7 Lada (43)	73
4.4.8 Adéla (49 let)	76
4.4.9 Kristýna (41 let)	78
4.5 Vyhodnocení výzkumu	82
4.5.1 Dětství, rodina	83
4.5.2 Škola a ústavy navštěvované v minulosti	85
4.5.3 Ústav – přítomnost	86
4.5.3.1 Typický den	88
4.5.3.2 Soukromí	89
4.5.3.3 Možnost volby	90
4.5.3.4 Vztah k vychovatelkám	91

4.5.3.5 Kontaktní osoba.....	93
4.5.3.6 Spokojenost s vybavením.....	94
4.5.4 Přátelství, partnerství.....	96
4.5.5 Práce, finance.....	98
4.5.6 Koničky.....	99
4.5.7 Zdravotní stav - úrazy, nemoci	100
4.5.8 Konflikty, starosti.....	100
4.6 Závěrečné poznámky.....	102
ZÁVĚR.....	105
POUŽITÁ LITERATURA.....	108
PŘÍLOHA.....	111

ÚVOD

Tato diplomová práce nese název „Autobiografie a autobiografické fragmenty lidí s mentálním postižením žijících v ústavních zařízeních“. Téma jsem si vybrala především z toho důvodu, že sama pracuji v ústavu sociální péče (dále ÚSP) pro dospělé lidi s mentálním postižením a cítím se být do této problematiky zainteresována. Některé problémy, které v rámci této profese vyvstávají, vnímám dost palčivě, a proto cítím potřebu podílet se na měnící se tvářnosti vývoje sociálních služeb; tato práce by mohla být jedním kamínkem v mozaice cest k pozitivním změnám.

Koncepce práce stojí na humanisticky orientovaném fenomenologickém přístupu, který zdůrazňuje jedinečnost a hodnotu každé osobnosti a úctu k ní, svobodu a možnost volby a pokládá za důležitý pozitivní význam pojmu „subjektivní“ prožívání.

Pokusila jsem se přinést do této oblasti nové poznatky a zkušenosti. Domnívám se totiž spolu s Gatesem (2003), že biografické a autobiografické přístupy společně s jinými antropologickými metodami nám mohou přinést hodnotné pohledy do podstaty řešení problematiky lidí s postižením a pochopit, že základem se musí stát názor, rozhodnutí, přání či návrh klienta.

Po ujasnění terminologie pojednává první část práce o pozicích člověka s mentálním postižením ve společnosti – filosofickou polemikou se snaží uchopit „jinakost“, hovoří o začleňování, seznamuje s historickými přístupy a skrze minulost se dostává do přítomnosti a k současným změnám a trendům.

Další část práce se zabývá osobností člověka s mentálním postižením, její strukturou a některými specifiky, které jsou důležitou součástí znalostí profesionálů pohybujících se v této oblasti; jejich znalost je pak nutná pro potřeby této práce - umožňuje co nejefektivnější realizaci rozhovorů demonstrovaných ve výzkumné části.

Následující výzkumná část diplomové práce nejdříve seznamuje s východisky a alternativními proudy, na kterých je postavena, a poté pojednává o osudech respondentů, tak jak jej vidí oni sami svým vnímáním a vlastním prožitkem. Práce totiž ve své podstatě spočívá v tom, nechat promluvit člověka s mentálním postižením o jeho životě. Stěžejní je vnímat jej jako subjekt, který cítí a prožívá.

Pojetí práce a zvolená výzkumná metoda, kterou je autobiografická technika realizovaná pomocí fenomenografického rozhovoru založeného na indirektivních otázkách,

nepodává nějaké konkrétní výsledky nebo jednoznačné odpovědi, ani nevyhledává, jak by se možná dalo očekávat, funkčnost či nefunkčnost rodin, škol, ústavních zařízení či znaků uvnitř těchto institucí, které jsou naší společností považovány za klinické, a které můžou lidem s mentálním postižením ubližovat (přestože upozornit na ně chci). Tato práce má především přispět k jakémusi „znovuvidění“ osobnosti, kterou jistě po právu je i člověk s mentálním postižením.

Lze říci, že je běžný - a bezpochyby opodstatněný - pohled medicíny, psychologie, speciální pedagogiky aj., vycházející z biologicko-organických, funkčních, sociálně-patologických aj. příčin, který vnímá člověka především spíše diagnosticky či anamnesticky (např. *Jan Polívka, DMO, středně těžké mentální postižení, strabismus, porucha řeči, infekční onemocnění matky v době těhotenství apod.*). Autobiografiemi se nicméně snažím tento „papírový“ úhel pohledu úplně pominout a naopak nechat vyniknout spíše model antropologický, který respektuje identitu a osobitost člověka jako jedinečné a neopakovatelné bytosti, a to včetně jeho postižení.

V této práci nejde však pouze o porozumění individuálnímu člověku v kontextu jeho celého života, v širším slova smyslu jde zároveň také o porozumění sociální realitě a vztahům mezi společností a historií života jedince.

1TERMINOLOGIE

Pro potřeby této práce používám tyto pojmy a jejich významy:

1.1Autobiografie

Technika kvalitativně orientovaného výzkumu stojí na přístupech a tradici humanismu, etnografie a fenomologie.

1.2Člověk s mentálním postižením

Zvolené téma této diplomové práce pojednává především o dospělém člověku s mentálním postižením. Existuje množství definic a modelů, jak „mentální postižení“ chápat. Z hlediska charakteru a filosofie této práce uvádím definici, která považuje znevýhodnění za výsledek interakce jedince s vnějším prostředím. Americká asociace pro mentální retardaci (in Šiška, 2005, s. 10) v roce 2002 definovala mentální retardaci jako: „Mentální retardace je snížená schopnost (= disability) charakterizovaná výraznými omezeními v intelektových funkcích a také v adaptačním chování, což se projevuje v pojmových, sociálních a praktických adaptačních dovednostech.“

1.3Ústav

Ústavy pro dospělé osoby s mentálním postižením - jsou určeny pro občany ve věku od 26 let postižené mentálním postižením těžšího stupně a pro občany postižené vedle mentálního postižení těžšího stupně též tělesnou nebo smyslovou vadou, kteří potřebují ústavní péči, nikoliv však léčebnou péči v lůžkovém zdravotnickém zařízení. Občané postižení mentálním postižením lehčího stupně mohou být do ústavu přijati jen tehdy, jestliže potřebují nezbytně ústavní péči (Vyhl. 182/1991, § 71).

Ústav je zvláštní fenomén - skupina profesionálních zaměstnanců pečuje o skupinu nějak handicapovaných, personál je v něm zaměstnán jako v jakékoliv jiné organizaci,

kdežto pro klienty je ústav dočasnou nebo trvalou náhradou domova. Tento rozdíl v očekáváních a postojích je ústředním problémem ústavní péče – personál může považovat klienty za objekt své práce, klienti chtějí být individuálními subjekty (Matoušek, 1999).

1.4 Dospělost

Vágnerová (1999) definuje dospělost jako období svobody rozhodování spojeného se zodpovědností za svá rozhodnutí a schopností získat a plnit příslušné role; zralost se prokáže mimo jiné tím, že si člověk vytvoří určitou reálnou identitu a dospělost potvrzuje i schopnost generativity, to znamená vytváření a rozvíjení něčeho užitečného.

Jesenský (2000) upozorňuje na fakt, že jedinec s postižením není vždycky schopen zvládnout nároky dospělosti. Není vždy schopen soběstačnosti. V různých oblastech dochází k zátěžím, které předpokládají snížené schopnosti postiženého, a tím jej znevýhodňují ve srovnání s intaktním člověkem. Tak u lidí s mentálním postižením často nemusí celkový obraz odpovídat biologickému věku.

Podle Šišky (2005) je obtížné sjednotit definice, které se dospělosti týkají, poněvadž je třeba rozlišovat dospělost biologickou a duševní za současného respektování systémových socio-kulturních a právních faktorů.

Účelem na tomto místě není posuzovat určitá hlediska a kritéria svědčící o dospělosti lidí s mentálním postižením, ale dospělost obecně definovat a apelovat na to, aby u těchto lidí byla podporována připravenost a výbava k přijímání sociálních rolí a úkolů, které jsou pro toto období charakteristické, a které vykazuje stejně stará intaktní společnost.

2 SPOLEČNOST A JEDINEC S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM

2.1 Člověk s „jinakostí“

Existuje množství různých oborů a věd, které se zabývají člověkem s postižením z různých aspektů. Často však jakoby jejich úhel pohledu mluvící o nemoci, postižení, poruše, dysfunkci aj. přestal vnímat člověka jako celistvou bytost představující nejvyšší hodnotu. „Je třeba, aby nám ve speciálních vědách šlo především o člověka, a teprve na druhém místě o jeho vlastnosti, schopnosti, nemoci, postižení... Integrační (resp. inkluzivní) snahy budou naplněny tehdy, jestliže dosáhneme toho, že postižení žijí s námi, nikoli mezi námi...“ (Švingalová, 2002, s. 12)

Na člověka jako na bytost s projevy lidské přirozenosti můžeme nahlížet různě. Winnicott (1998) vnímá celistvou bytost pod dvěma úhly – existencí fyzickou (soma) a psychickou (psyché). Mezi oběma nabývají na složitosti vzájemné vztahy a jejich organizace. Švingalová (2002) na člověka nahlíží ze dvou základních rovin, jejichž syntézou je tvořen. Animální (živočišná), která zasazuje člověka s jeho tělesností do prostoru, do hmotné přírody, staví ho jako živou organickou bytost, která smyslovým poznáním dokáže odlišit sebe, své já od ostatního ne-já; a transcendentální (duchovní) rovina, ve které se člověk stává subjektem a svoji animalitu překračuje – vědomím sebe, své svobody a jedinečnosti.

Pokud přijmeme tento pohled, můžeme odvodit, že stejně tomu je samozřejmě i u lidí s mentálním postižením. Přikláním se k názoru Winnicotta (1998), že intelekt není se somatem či psyché jednoduše porovnatelný. Také nevnímám tyto dva úhly či roviny jako protikladné fenomény, obě dimenze člověka jsou spolu spjaty. Tělo je místem lidské existence, vlastní tělesnost lze prožívat, stejně jako se projevuje též navenek a skrze tělesné bytí se realizuje to duchovní. Míru obou rovin nelze určit u nikoho, avšak Švingalová (2002) se domnívá, že zřejmě s prohlubujícím se stupněm mentálního postižení začíná u člověka více převládat animalita – instinktivní a pocitové puzení a duchovní cítění je více či méně omezeno, což je způsobeno neschopností odstupu od toho, co se děje kolem něj, ale také od sebe samotného. Dále pak předpokládá, že transcendentální rovinu lidí s mentálním postižením pak můžeme ponejvíce vnímat skrze jejich žité prožitky, které

nabývají stimulací zvnějšku (tvořivé aktivity s pozitivním nábojem jako hudba, tanec, výtvarné umění aj.)

Osobní potenciál a možnost rozvoje jsou u každého člověka specifické, ale každopádně možné a přítomné. Subjektivnost, jedinečnost a skutečnost transcendentality, potažmo i animality, vypovídá o důstojnosti lidské osoby, tedy i o vlastní lidské důstojnosti člověka s mentálním postižením, která si zaslouhuje respekt. „Podstatou člověka je jeho lidství, člověkovitost a lidské bytí, které je kvalita sama. Podstatou člověka jako animal rationale je jednota animality a transcendentality, což ho odlišuje od všech živých forem. Akcidenty jsou všechny další vlastnosti, včetně postižení.“ (Švingalová, 2002, s. 20) Mentální (a jiné) postižení je potom jakási specifická odlišnost (či jinakost) – ne však „nenormálnost“, přičemž podstata člověka a jeho lidskost je zachována – „normální“ je být odlišný (či jinaký). Nejdříve mluvíme - a to snad už nejen na půdě speciální pedagogiky - o člověku, teprve pak o jeho postižení či handicapu.

O tom, co je norma, je samozřejmě možné polemizovat. Její vymezení závisí na úrovni poznání společnosti a dá se na ni dívat z různých hledisek. V podstatě je norma jakýmsi obecně respektovaným pravidlem, které určuje náležité chování v různých sociálních kontextech - buď předepisuje nebo zakazuje (např. normy chování v silničním provozu, normy jako pravidla obsažená v jazyce, normy běžné sociální interakce, jako je zdvořilost apod.) V sociokulturním pojetí bývá za normální považováno to, co je obvyklé - jakákoliv odlišnost je považována za nenormální jen proto, že se vymyká běžnému očekávání (Vágnerová, 1999). Jistě, na společnost a kulturu působí časový faktor, tradice, vázanost na postoje aktuální doby, ale je třeba, aby tomuto pojetí normality nebránily stereotypní postoje, netolerance či dokonce odmítání.

„Každý člověk má svou vlastní jinakost (jest jiný, jest jinak ve svém bytí). Je třeba oceňovat individuální „krásu“ člověka, tady i člověka jinakého (s jinakostí). Jestliže věříme, že lidský život má nekonečnou hodnotu, pak musíme také věřit, že posvátnost života není ovlivněna vadou (defektem, handicapem, nemocí, úrazem, poruchou...). Je třeba zachovat lidské hodnoty v přetechnizovaném světě za každou cenu.“ (Švingalová, 2002, s. 76)

2.2 Socializace

„Proces vývoje od stadia bezmocného novorozence až po osobu, která si dobře uvědomuje sebe samu a orientuje se ve své kultuře, označujeme jako socializaci. Socializace není pouhým ‚kulturním programováním‘...“ (Gidenns, 1999, s. 39), nejsme pouhými pasivními příjemci, ale od samého počátku jsme aktivními činiteli tohoto celoživotního procesu. Podle Průchy a kol. (2003) si v něm osvojujeme specificky lidské formy chování a jednání, jazyk, poznatky, hodnoty, kulturu a začleňujeme se tak do společnosti. Děje se tak především pomocí sociálního učení, sociálních komunikací a interakcí, i nátlakem. Dále výše citovaní autoři rozčleňují socializaci dítěte do tří etap:

- etapa, kdy se dítě identifikuje s matkou a nachází tak stabilitu vztahů ve společnosti;
- etapa, ve které se dítě osamostatňuje a nachází své místo v síti sociálních vztahů - vytváří se základ vlastností jedince a jeho hodnot;
- etapa, v níž se dítě začleňuje do širších sociálních vztahů a systémů rolí, které již nejsou vymezeny pouze životem v rodině, ale vstupem dítěte do dalších sociálních skupin.

Socializaci tedy můžeme chápat jako proces zespolečňování člověka, postupným osvojováním si lidských psychických vlastností stávání se společenskou bytostí. Vývoj člověka jako osobnosti a zároveň člena společnosti tedy ovlivňuje mnoho navzájem propojených faktorů. Mezi ně patří rodinná atmosféra, výchovné styly rodičů, učitelů či vychovatelů, interpersonální vztahy, vrozené vlastnosti, schopnosti dítěte atd.

Podle Nakonečného (1995) lze pokládat za základní aspekty socializace tyto jevy:

- ❑ osvojení základních kulturních návyků (stolování, sebeobsluha, oblékání aj.)
- ❑ užívání předmětů běžné denní potřeby přiměřeně jejich funkci
- ❑ osvojení mateřského jazyka a dalších forem sociální komunikace
- ❑ osvojení základních poznatků o přírodě a společnosti a základní časoprostorové orientace
- ❑ osvojení sociálních rolí přiměřených věku a pohlaví
- ❑ orientace v základních společenských normách a hodnotách (co je správné nebo nesprávné, tj. co se smí nebo nesmí, co je hezké a co ošklivé, pravdivé a nepravdivé, spravedlivé a nespravedlivé atd.)

- postupný vývoj sebekontroly a volní regulace chování, přechod od přirozeného dětského egoismu k základům prosociálního chování.

Tyto jevy řadí do procesu tzv. primární socializace, který se odehrává v období převážně rodinné výchovy (resp. ve spojení s výchovou v mateřské škole). Můžeme říci, že v raném dětství jsou hlavním faktorem, který má na sociální vývoj dítěte po dlouhou dobu nesporný vliv, rodiče. Způsoby jejich výchovy, postoje, hodnotový systém a osobní vztah k dítěti aj. jej formují a vytváří jeho návyky a hierarchie. Procesem sociálního učení v rodině jedinec vrůstá do společenských podmínek života, začíná se orientovat v daném sociokulturním prostředí a osvojovat tomuto prostředí přiměřené účelné chování. Každý člověk si po svém vytváří obraz o sobě a o světě. Postupně internalizací postojů a hodnot si vytváří autoregulační systém, řekněme vůli, který ačkoliv se řídí společenskými normami, vykazuje jistou dávku rozmanité individuality, která je charakteristická svým osobitým a určitým systémem rolí, hodnot, zvyků, stereotypů atd. (Nakonečný, 1995).

Socializace většinou neprobíhá jednoduše. Jde o vysoce složitý proces s rozpory a konflikty, jehož vývoj může být příznivý i nepříznivý. Vážným problémem může být znevýhodnění (handicap), rozvíjející se na základě biologicky podmíněného postižení, a to různého druhu – tedy i postižení mentálního. Socializace tak s sebou přináší specifické zvláštnosti a obtíže. Dítě s mentálním postižením nemá obvykle rozvinuty všechny kompetence natolik, aby dospělo ke kýženému osamostatnění, a tak vlastně narůstá jeho závislost na aktivitě dospělých. Již např. jeho vazba na osobu, která zajišťuje potřeby a projevuje mu láskyplný vztah (většinou matka), přetrvává po dlouhou dobu, a to v původní podobě. Dolejší (1978) se domnívá, že situaci ztěžuje taky problém v řečové oblasti, a to ať se týká schopnosti samostatného vyjadřování či porozumění řeči. U dítěte s mentálním opožděním či narušením je tedy zvlášť důležitý aktivní intenzivní rozvoj jeho základních funkcí motorických, duševních i řečových, včetně sociální stimulace a komunikace, to vše ale pod podmínkou, že proces učení probíhá v souladu s uspokojováním jeho potřeb a za pozitivních zpětných vazeb.

To samozřejmě platí i v širších sociálních interakcích, jež jsou vytvářeny mimo rodinu jako např. se spoluvrstevníky, spolužáky, učiteli a vychovateli, cizími lidmi. Pokud je dítě při pokusu o navázání interpersonálního vztahu odmítnuto nebo setkání pociťuje jako negativní zážitek, může se toto pro něj na dlouho stát traumatizující zkušeností, a tím může být další vývoj komplikován, zvlášť jedná-li se o dítě s mentálním postižením, jehož osobnostní výbava a povaha je spíš senzitivní se sklonem k úzkostným reakcím. „Právě

tam, kde duševně opožděné dítě je nesprávně společensky zařazováno (např. do skupin dětí, do školních tříd apod.), nebo kde společnost nevytváří pro dítě dost možností přiměřeného společenského zařazení, kde rodiče i instituce mají na dítě nadměrné nároky, nebo naopak je zanedbávají, tam všude vznikají problémy se socializací těchto dětí, s jejich užitečným společenským zařazením. Jen málo početné jsou ty případy velmi těžkých mentálních retardací, kde nelze dosáhnout ani nízkého stupně sociálního kontaktu s okolím.“ (Dolejší, 1978, s. 67) Sama se dokonce domnívám, že takové případy neexistují. I člověk s velmi těžkým mentálním postižením je součástí sociálního prostředí, je bytostí zasazenou do společenského světa, tudíž navázání i zpětné vysílání kontaktu musí být přítomno, byť na úplně bazální a primární úrovni.

Podle Dolejšího (1978) je pro každého člověka příznačný a charakteristický způsob překonávání životních obtíží a tyto „techniky“ zkoumal i u lidí s mentálním postižením, u kterých předpokládá:

- omezený repertoár technik pro vyrovnávání se s náročnými životními situacemi
- nesnadné rozhodování se pro techniky, které by byly dané situaci adekvátní
- fixace na jednu konkrétní techniku, která přináší alespoň minimální uspokojení
- volba technik spíše jednodušších až primitivních a spíše destruktivních (jako je např. agrese) než konstruktivních (jako je např. spolupráce).

Pak můžeme i my předpokládat, že pokud jedinec s mentálním postižením zvládá spíše jednodušší techniky, bude se zřejmě hůře vyrovnávat s úzkostmi a strachy, nečitelnými a náročnějšími situacemi, které život přináší a spokojí se tak s mnohem menší mírou uspokojení svých potřeb.

„Mentálně retardovaní lidé mohou být v oblasti socializace handicapováni dvěma způsoby: jednak vlastním primárním defektem, jednak z něj vyplývajícím nedostatkem zkušeností. Jsou většinou schopni zvládnout alespoň některé základní normy chování, jednoduché komunikační dovednosti a sociální návyky. To vše jim posléze usnadňuje adaptaci v jiném prostředí, než je vlastní rodina.“ (Vágnerová, 1999, s. 157)

Osobně soudím, že pojetí těchto autorů jsou jistě podstatná a pravdivá z pohledu psychopatologie aj. a přináší nám spoustu důležitých informací k lepší orientaci v chápání jednání, motivů a reakcí lidí s mentálním postižením. Myslím však, že ve sdělení této mé práce je třeba pojetí ještě rozšířit o takový aspekt, který dovede vnímat člověka s mentálním postižením explicitně právě jako osobnost, jež je intaktní společnosti rovna

v možnostech, která je schopna uplatnit právo svobodné volby (byť jen v omezené míře a za specifických podmínek) a rozhodovat sama o vlastní situaci tak, aby závislost byla co nejmenší. To samozřejmě předpokládá ze strany majoritní společnosti minimalizovat potenciální překážky, které zbytečně ohrožují vývoj identity a socializaci lidí s mentálním postižením. Pokud však na ně budeme stále nahlížet jako na „postižené“ a budeme je definovat především jejich postižením, čímž se vlastně automaticky stávají jistými objekty péče nebo soucitu, pak z nich budeme činit lidi, kteří jsou odlišní, kteří vyžadují zvláštní péči, což v sobě pak lehce implikuje důvod, proč je oddělovat od světa „zdravých“ lidí.

2.3 Postoje společnosti k postižení (historický exkurs)

Slabost, nerovnost, odlišnost, nemoc, postižení jsou realitou objevující se v lidské společnosti od počátku. K této dané součásti lidského údělu bylo přistupováno podle kulturní úrovně ze strany majorit v různých etapách vývoje odlišně, většinou v přímém sepětí s ekonomickými a politickými možnostmi dané společnosti. Pohledu do historie se věnuje ve svých dílech celá řada autorů, kteří se většinou shodují na tomto vývoji:

U **předcivilizovaných (lovecko – sběračských) společností** přicházela pomoc těm, kteří ji potřebovali, jaksi pudově a bezprostředně – v rámci rodiny a kmene. Jejich vztahy byly osobní, žili totiž v malých tlupách či kmenech, v nichž počet osob nepřesahoval třicet nebo čtyřicet. I přes jejich zájem o ostatní členy bylo přežití skupiny důležitější než individuální zájmy jednotlivců, navíc kmeny byly často v pohybu (bez dopravních prostředků), proto se stávalo, že u některých primitivních kmenů byly neduživé děti nebo ty, co se narodily příliš brzy po předchozím, zabíjeny, protože pro společnost znamenaly přítěž. Ve společnosti však existoval také jakýsi strach. Z důvodu mýtického zabarvení náboženství těchto lidí byl vzniku nemoci či postižení prisuzován vliv nadpřirozených magických sil. Víra v posedlost člověka zlým duchem dokonce přetrvala až do pozdního středověku.

V **období prvních civilizací** jako jsou Egypt, Čína, Mezopotámie či Indie se na nemoc a postižení nahlíželo jako na nedílnou součást společnosti, postižení byli tedy bráni jako právoplatní členové společnosti.

V tradičních civilizovaných státních útvarech jako je **starověký Řím a Řecko** byla veřejná pomoc handicapovaným politickou nezbytností. Dá se říci, že např. řecká polis byla solidární a jisté sociální zaopatřování vykazovala, projevovalo se to však především

pouze v oblastech týkající se armády a budování (vysloužilí vojáci, vdovy a sirotci po padlých vojácích atp.). Navíc jejich estetický ideál souladu tělesné a duševní krásy, kalokagathia, zvyšoval odpor tam, kde tomu tak nebylo. Bývalo běžné nechat nechtěné dítě zemřít hladem nebo např. ve Spartě takové děti končily na dně rokle Apothet. Podobně tuto situaci řešili Římané – jen místo skály šlo o řeku Tiber. Na mentální poruchy měla antická společnost různé výkladové teorie dle jednotlivých škol, převažoval však názor, že jde o organické postižení mozku (např. Hippokrates se snažil prokázat, že duševní onemocnění vzniká z poruch mozku).

Díky ediktu milánskému (rok 313), kdy se v římské říši stalo **křesťanství** povoleným náboženstvím, se mohla dobročinnost objevovat veřejně. Začalo se s budováním různých ústavů, klášterů a se školením personálu. Církev se stává významnější institucí než stát, který nutnost vzájemné pomoci odvozoval v podstatě z ideálu přiměřené solidarity, a staví tak na ideálu křesťanské lásky k bližnímu.

Ve **středověku** byla charitativní péče už především pod patronátem církve. V pomoci chudým a potřebným lidem se angažovaly různé řády a kongregace, které svou činnost vyvíjely často celá staletí. Co se týče tělesného a mentálního postižení, tady již byla situace horší. Postižení bylo vykládáno demonologicky jako nepřízeň Boží, posedlost zlým duchem, duševní porucha jako nemoc nebyla uznána a rodinu tak opravňovala k vyhnání člena, kterého se toto postižení týkalo a ani církevní instituce jim neposkytly pomoc natrvalo. Dotyčný se pak stal jakýmsi vyděděncem, sociálně vyloučeným člověkem. „Vylučování duševně nemocných a mentálně hendikepovaných mělo např. v přímořských zemích podobu jejich vsazování na ‚lod’ bláznů‘, která se zastávkami ve větších městech plula po proudu řeky, až se dostala na širé moře. Její nedobrovolní pasažéři z ní byli vysazováni na opuštěných místech, kde živořili jako tulácké skupiny.“ (Matoušek, 2001, str. 92)

Renesance napodobuje antiku v její solidaritě, která je však opět zaměřena omezeně, v tomto případě především na umělecké cechy. Do popředí se dostává nová společenská třída – měšťanstvo. Sice zakládá ústavy a sirotčince, pokračuje však ve vylučování „nevhodných“ jedinců; renesance je však zároveň fascinována lidskou psychikou a jejími temnými stránkami, dokonce bojovala proti pověrám, čarodějnictví a démonologii. Díky F. Platterovi přinesla také první klasifikaci duševních poruch, která dělá rozdíl mezi duševní poruchou a poruchou intelektu. Nejvíce je ovšem renesance spjata s člověkem považovaným za „učitele národů“ – J. A. Komenským, jenž prosazoval vzdělávání pro všechny, tedy i pro děti s mentálním postižením. Stanovil a aplikoval dokonce i metodické

postupy a pedagogické principy, které nám mají co říci i dnes (názornost, individuální přístup apod.).

V **17. a 18. století** se stát vymaňuje z vlivu církve a jeho moc sílí. Církevní charitativní činnost se mu jeví jako nesystematická, a proto zakládá své instituce a zavádí jednotné postupy. Např. Josef II. zrušil mnoho klášterů a na jejich místě založil chudobince, špitály, blázince, sirotčince, věznice aj. Vznik velkých internačních budov znamenal sice pokrok v tom, že je na postižení nahlédnuto sociálně s pochopením aspektů jako je neschopnost pracovat, nemožnost zapojit se do společnosti, chudoba aj., avšak na „bláznovství“ bylo stále nahlíženo obecně jako na pomatenost či choromyslnost a postižení bylo vlastně prezentováno jako skandál; tedy vyhnout se skandálnosti znamenalo internovat. Navíc osvícenství využívalo internace jako jakéhosi morálního nátlakového místa, ve kterém se předcházelo zahálce a ukládalo pracovní povinnosti.

Během **19. století** přebíraly odpovědnost za péči o handicapované orgány státu, regionu a obce. Za určitých podmínek ji však mohly předat církvi. Charitativní aktivity byly většinou v rukou příslušníků - žen středních a vyšších vrstev; pohnutkou byl soucit s bližními. Velmi byla kritizována polyfunkčnost internačních zařízení a došlo tak k zásadní změně: ústavní zařízení byla specializována a dostávala nová označení. Do původních spíše lékařských a legislativních pojetí se začíná více dostávat hledisko pedagogicko-psychologické. 18. a 19. století je též spjato se jmény jako J. E.-D. Esquirol, J. Itard, E. Sequin, J. Zeman, K. S. Amerling atd., kteří do psychopedické oblasti přinesli nové poznatky – vymezení a klasifikace slabomyslnosti (jejíž dočasné pojetí bylo stále více kritizováno), symptomatologické popisy rozličných forem, diagnostiku, systém organizované edukace a péče aj.

Změny v ústavní péči **koncem 19. a počátkem 20. století** popisuje Mühlpachr (2001) takto: koncipování ústavní péče jako ochrany klientů před nároky vnějšího světa dává vzniknout „světu ve světě“, kde platí normy, hodnoty a pravidla odlišná od reálného venkovního života, a tak dochází k tzv. skrytému vylučování. Internovaným (patologickým) jedincům jsou poskytnuty veškeré materiální potřeby jejich existence, jsou však vyloučeni ze společnosti, a nemůže jim být nikde lépe, než ve společnosti jedinců stejného postižení, ať už se jedná o psychický, fyzický či sociálně patologický handicap.

2.4 Pohled do současnosti

„Podpora lidí s postižením, pomoc, ruka podaná potřebnému člověku nespočívá ve vytváření asymetrických vztahů závislosti, ani v posilování soucitu jako jednoho z nejkrutějších a nejdestruktivnějších lidských citů, spíše spočívá v otevírání nových možností, jak věcem porozumět a jak je řešit, i v partnerské snaze o hledání cest k dorozumění, vzájemné akceptaci a ve výběru reálně přijatelných východisek, prostředků a cílů.“ (Novosad, 2002, s. 119)

Jak je patrné z minulé kapitoly, péče o osoby s mentálním postižením má vcelku bohatou tradici. Postoje společnosti se během historie kvalitativně měnily a lze tak sledovat během vývoje multiplicitu péče, ve které se v různých dobách profilovala různá zaměření – zdravotnická, somato-patologická, pedagogicko-psychologická, léčebně-edukační, ochranná, sociálně-patologická aj. Avšak konec 20. století začíná jednoznačně stát na kulturně-antropologickém paradigmatu aplikovaném na přístupu k lidem s postižením. Gates (2003) např. hovoří o těchto možných teoretických přístupech, které už ovšem antropologické pojetí nevyjímá: **sociologická perspektiva**, jež přináší mj. vhled do porozumění komponentů společnosti a jejich vzájemných vztahů, hovoří o rolích člověka, metodách a výzkumech; **perspektiva psychologická** studující lidské chování a zároveň i to, co je považováno za „abnormální“, přičemž nabízí různorodé pohledy na problematiku, a také praktické způsoby, které můžou zlepšit životy lidí, jichž se to týká aj.; **medicínská perspektiva** identifikuje a diagnostikuje nemoci a poruchy, zabývá se prevencí, příčinami, léčbou a udržením zdraví apod.; **antropologická perspektiva**, která má samozřejmě více odvětví a zabývá se nejen studiem rozdílů v populaci homo sapiens, ale také přivádí ke zkoumání rozlišujících znaků lidského chování pronikajících kulturou, pozoruje v různých skupinách vzory chování a pokouší se přinést porozumění a význam těchto odlišných vzorců chování. Antropologické chápání odhaluje prostředky a mechanismy, kterými se člověk adaptoval k vnějšímu prostředí; spojuje vztahy mezi individuem, osobností, kulturou a společností do uceleného modelu kultury (Soukup in Jesenský, 2000). A antropologický model jako paradigma postižení zdůvodňuje Vítková (in Pipeková, 1998) především jako respektování identity a jedinečnosti člověka včetně postižení, důraz klade na interakce a za důležité též považuje realistické ohodnocení situace.

V demokratických zemích světa se prevalence zájmů zaměřila na lidská práva a sociální politiku. Byly přijaty deklarace a mezinárodní úmluvy o lidských právech, nastal boom dobrovolnických organizací a začala se rozvíjet tradice občanské svépomoci.

Vývojem prošla také terminologie v oblasti mentální retardace. Mitchell (1993) však upozorňuje na to, že dosud neexistuje úplná shoda, a tak nemůže ani nastat přesná komunikace, důležité však je uniknout pejorativním slovům zatíženým předsudky a stereotypy.

Změnilo se chápání mentálního postižení od „danosti problému uvnitř postiženého“ k pohledu na postižení jako na sociální problém. Člověk s mentálním postižením začal být brán jako subjekt s vysoce individuálními potřebami. Modely plánování služeb se posunuly od pojetí „péče“ k individuální „podpoře“ atd.

U nás dochází k výraznějším změnám po roce 1989, kdy se otevřely možnosti přijímat myšlenky ze zemí s progresivním rozvojem sociálních služeb. Postupně se již plně opouští od výhradně zdravotnických a socializačních modelů péče, začíná se hovořit o zkvalitňování života lidí se zdravotním postižením a v této perspektivě se tak prosazují modely služeb s převažujícími prvky podpory autonomie klientů. Odborníci a profesionálové si kladou otázku, zda tito lidé opravdu prožívají plnohodnotný život a zda nedochází k vzájemně rozdílným představám. V popředí už nestojí jen socializační snahy o začleňování handicapovaných do společnosti, důraz začíná být kladen na jejich spokojenosti. Určující je podle Milera (2005), že interakce klient versus pomáhající nestojí již na pozicích patologie, nedokonalosti či odlišnosti klienta, ale důležitý je jeho osobnostní potenciál a celkový kontext jeho životního příběhu. Smysluplná pomoc potom neprohlubuje závislost a pasivní přijímání péče, ale stojí na vzájemném poznávání a hledání cest k naplňování osobních cílů a představ o životě.

Souhlasím se Zemkovou (2002), která považuje období dospělosti osob s mentálním postižením za dosud nejméně probádanou oblast a přikláním se tak k názoru Lepové (2004), že péče konkrétně o dospělé a staré lidi s mentálním postižením u nás není v praxi realizována dostatečně kvalitně. Přestože je už na ni kladen stále větší důraz, mj. také v souvislosti se světovým trendem celoživotního vzdělávání, je nutné se jí dále systematicky zabývat a v této oblasti pracovat na zvyšování kvality života intenzivněji.

Jesenský (2000) používá definici, která popisuje pojem kvality života jako úroveň fyzických, psychických a sociálních aktivit člověka ve vztahu k jeho ekosystému. Týká se především naplnění životních potřeb a spokojenosti v životě. Felc a Perry (1993) definují kvalitu života jako všeobecnou pohodu zahrnující člověka jako celek. Fyzické, materiální, sociální i citové zázemí má v sobě zahrnovat objektivní i subjektivní popis a zhodnocení,

přičemž důležitou součástí musí být také osobnostní rozvoj a cílevědomé aktivity, jenž vychází z vlastního hodnotového systému.

Termín kvality života se tedy týká všech oblastí života: rodiny, vzdělání, práce, zdraví, bydlení, volného času, vztahů (přátelských i partnerských), životního standardu atd.

Jesenský (2000) spatřuje význam v posuzování kvality života lidí s postižením:

- ❖ v odhalování celkového vlivu handicapu a jeho složek na jejich život;
- ❖ ve vymezování cílů a úkolů, jejichž důsledkem budou pozitivní změny;
- ❖ v odhalování vlivu diagnostických, terapeutických, rehabilitačních, pedagogických, pracovních a sociálních zásahů na jejich život;
- ❖ v možnosti hodnocení efektivity uplatněných intervencí.

„Je dobré si uvědomit, že pod pojmem kvalitní život se nemyslí „šťastný a spokojený život“, ale život podobný svými šancemi i riziky životu svých vrstevníků.“ (Novák a kol., 2005, s. 11)

Další změny po roce 1989 inicioval zahraniční trend deinstitucionalizace sociálních služeb, který započal vytváření alternativ k doposud převládající tradiční ústavní péči. Vznikem občanských sdružení a jiných nestátních zařízení se objevila nabídka široké škály dalších služeb.

„Deinstitucionalizace neznamena pouhé fyzické přestěhování jedince z jedné velké instituce do jiné – menší a integrované. Je chápána jako změna přístupu ke službám pro lidi s mentální retardací, ve kterých je hlavním hlediskem spokojenost klienta a jeho rodiny.“ (Šiška, 2005. s. 25)

Ústavní péče se jistě u nás během posledních let v mnoha ohledech zlepšila. Hlavním principem v současnosti probíhající reformy sociálních služeb je respektování individuality a zachování důstojnosti člověka. I ústavní péče vlivem současných trendů přizpůsobuje služby především potřebám klientů a zaměřuje se tak na vytváření co nejpřirozenějších podmínek pro ně. Podporuje nezávislost a snaží se pochopit rozdílnost (Lepová, 2004). Klient se tak stává součástí systému, který vznikl primárně na podporu jeho kvalitního (důstojného a co nejsamostatnějšího) života. Přesto právě u osob, kterých se týká tato diplomová práce – tedy dospělých lidí s mentálním postižením žijících v ústavních zařízeních s celoročním pobytem – ústav a jeho segregační tendence stále implikuje možnost negativních dopadů na prožívání, nenaplnění potřeb, izolaci či sociální vyloučení, život v neosobním životním prostředí aj. Jesenský (2000) obecně rozlišuje péči na pasivní,

kteřá nepočítá s angažovaností klienta, jenž tak má nízký podíl na řešení problémů života, rozhodování atd., a aktivní, kteřá kalkuluje s aktivní účastí člověka s postižením na zabezpečení svých potřeb a seberealizace, a vede tak ke zkvalitňování života. Trend humanizace a aktivizace péče by měl i v ústavech zajišťovat život v co nejpřirozenějších podmínkách a připravovat klienty na potenciální překážky, s nimiž se mohou běžně setkat.

Novák a kol. (2005) uvádí etické principy, jež by měly být podle současných trendů, tzn. obracející se k uživateli sociální služby, jejichž aplikaci však považuji za obtížnou právě v ústavních zařizenech, v nichž je klient v závislostním vztahu na poskytovateli služeb:

- zachování důstojnosti;
- respekt k soukromí;
- umožnění individuální volby;
- naplnění lidských práv;
- realizace vlastních aspirací (seberealizace).

Nechci na tomto místě rozvíjet diskusi o opodstatněnosti ústavní péče, jen myslím, že ačkoliv u nás ještě k zásadní reformě na tomto poli nedošlo a naplňování standardů je jistě dlouhodobá a náročná práce, považuji ji za smysluplnou, užitečnou a přínosnou. Přikláním se také k názoru Jesenského (2000), že pokud víme o nebezpečích, které se v institucionalizaci skrývají, můžeme se jejich působení bránit, dosahovat otevřenosti instituce a absorbování nových podnětů a vývojových trendů za současného přetváření zastaralé struktury.

3 STRUKTURA OSOBNOSTI ČLOVĚKA S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM A JEHO NĚKTERÁ SPECIFIKA

Osobnost obecně je (dle různých autorů) člověk s určitou vrozenou a působením prostředí a výchovy vytvořenou jedinečnou a vzájemně propojenou strukturou vlastností, zkušeností a dispozic; s jeho biologickými, psychologickými a sociálními aspekty; s projevy chování; s ontogenetickým rozvojem a individuálními odlišnostmi; s jeho obecnými zákony učení a vývoje, obecnými vztahy mezi schopnostmi a zájmy, temperamentem a charakterem; s mechanismy regulace jeho činností a vztahů k prostředí atd.

Existují tedy individuální zvláštnosti a rozdíly, a to u každé lidské bytosti. Pojem osobnost se vztahuje na člověka celého (na vzhled, chování, jednání, schopnosti, charakter, temperamentní rysy atd.). V psychologii vyjadřuje termín osobnost specificky lidské uspořádání duševního života. Obsahuje složky, psychické jevy (rysy a dynamická schémata), které jsou pro potřeby poznávání lidské charakteristiky popsány obecně, zároveň však jsou v každé osobnosti jedinečné a neopakovatelné a dotváří tak její celkový komplex. Osobností se člověk nerodí, nýbrž se jí stává, a to až tehdy, kdy se u něj objeví jistá (specificky) lidská forma organizace jeho duševna, jež se formuje v průběhu života. Na jeho vývoj má nesporný vliv sociální prostředí a sociální interakce (Nakonečný, 1995).

Pro duševně zdravého člověka je prožitkově samozřejmé, že jeho psychika tvoří víceméně harmonický a jednotný celek. Neuvědomuje si běžně, že tento celek, vybudovaný zejména v prvních letech života a vytvářející se v celém jeho průběhu, vůbec není samozřejmý a že je podmíněn řadou exogenních a endogenních faktorů. A neumí si ani představit, že by mohl svoji celistvost ztratit. Naproti tomu víme, že duševní vývoj člověka s mentálním postižením je pomalejší, přitom nejde o pouhé opožďování, ale jde o změny strukturální a kvalitativní.

Člověk s jakoukoli „jinakostí“ je hlavně člověkem, to považuji za velmi podstatné a důležité, tím pádem se však také na něho vztahují všeobecné psychologické zákonitosti. Avšak podle různé etiologie mentálního postižení dochází z hlediska psychických funkcí k různým specificky odlišným vývojovým změnám duševní činnosti. Myslím, že je důležité seznámit se a pochopit jakýkoliv fenomén, který souvisí se zamýšleným zkoumáním. V této práci se chci zabývat autobiografiemi lidí s mentálním postižením, které získávám pomocí rozhovorů s nimi. Následující část práce prochází některé ze

základních složek osobnosti člověka a popisuje obecné osobnostní struktury a zvláštnosti či jiné projevy u osob s mentálním postižením, které je třeba brát na zřetel při kontaktu a komunikaci s nimi a s nimiž jsem se snažila počítat i já při realizaci rozhovorů.

3.1 Intelligence

Jde o jeden z obtížně definovatelných pojmů, který je vymezován různě, mnoha autory, a jehož pojetí se stále vyvíjí. Autoři inteligenci popisující o ní mluví jako o vrozené schopnosti učit se z minulé zkušenosti a přizpůsobovat se novým životním podmínkám; o schopnosti účelné nebo úspěšné adaptace člověka v kontextu reálného světa; o schopnosti zvládat komplexní i specifické situace; o schopnosti člověka názorně nebo abstraktně myslet v řečových, numerických, časoprostorových aj. vztazích a nalézat řešení problému; o schopnosti vytvářet smysluplné, resp. funkční vztahy aj.

Ač není inteligence přímo pozorovatelná, lze ji měřit pomocí testů inteligence. Nejpoužívanějším kritériem se stal tzv. inteligenční kvocient (IQ), který měl určovat jakýsi stupeň inteligence, a to tak, že vyjadřoval u jedince poměr mentálního věku a věku chronologického násobeno stem. IQ se stalo záhy populární, což mělo negativní dopad na utváření postojů společnosti k mentálně postižením, jejichž výsledky vykazovaly nízkou kapacitu inteligence a jevíly se jako nezměnitelné (Dolejší, 1978). Ačkoliv je nám snad již zřejmé, že výše IQ je velmi jednostranným ukazatelem, a nelze ji tedy vnímat jako vypovídající hodnotu, ne vždy tomu tak bylo. Díky výsledkům IQ se osoby s mentálním postižením daly dělit na vzdělavatelné a nevzdělavatelné, vychovatelné a nevychovatelné a často pouhé jedno vyšetření již zapříčinilo konečné uzavření cesty ke vzdělávání, přestože dnes již z diagnostické praxe víme, že tyto hodnoty jsou u nich zvláště kolísavé vzhledem k momentálnímu psychickému stavu, přístupu a kladení otázek, vhodnosti a kvalitě testu aj. (Švarcová, 2001).

Vývoj šel naštěstí dál a přinesl nové názory, pojetí a studie. A přestože i dnes se používá pro sjednocení klasifikace a pro členění pásem mentální retardace kvantitativní hodnocení inteligence, intelektuální výkon se již nehodnotí izolovaně od ostatních stránek osobnosti, ale v úvahu se bere osobnost celá s jejími specifiky a individuálními odlišnostmi, ale také i jevy jako např. motivace a řeč, které mají na inteligenci vliv, stejně jako prostředí. Můžeme tedy říci, že pouhý stupeň IQ nemůže být sám o sobě směrodatný a

nemůže vypovídat o schopnostech člověka. Navíc v dnešní době se již přihlíží a doporučuje také pohlížet na kvocient i z jiného pohledu, a to např. sociálního, motorického, edukačního (Černá a kol., 1995).

V ontogenetickém vývoji vlivem stimulace prostředí a výchovy, strukturálních složek osobnosti a její vlastní iniciativě a aktivitě se může inteligence rozvíjet nebo stagnovat. Lidem s mentálním postižením, přestože v této oblasti byli méně „obdarováni“, můžeme napomoci využívat jejich inteligenci, a to především k zorientování se v realitě každodenního běžného života a v mnohdy složitém okolním světě.

3.2 Vnímání

„Základní potřebou organismu je orientace v jeho životním prostředí založená na účelném rozpoznávání vlastností tohoto prostředí, objektů, které je tvoří, vztahů mezi těmito objekty i rozpoznávání obrazu celé situace, v níž se organismus nachází. Jen na základě poznávání může individuum biologicky účelně reagovat na svou situaci a tak reprodukovat svou existenci. Původní vývojovou formou poznávání je vnímání, které je také úvodní, základní složkou orientace organismu v životním prostředí.“ (Nakonečný, 1995. s. 336)

Z okolního světa, ale také z vnitřního světa člověka, k nám přichází stále velké množství informací. Vnímáním můžeme tedy nazvat proces, kterým tyto informace získáváme a zpracováváme, a abychom je mohli přečíst, je třeba, aby se v centrálním nervovém systému prostřednictvím analyticko-syntetické činnosti mozkové kůry vytvořily kvalitní podmíněné reflexy. Významný podíl na zprostředkování informací mají smyslové orgány a jejich senzorní receptory, které vjemy přijímají (Nakonečný, 1995).

Osoba s mentálním postižením vykazuje jisté zvláštnosti a nedostatky percepce (zpomalenost a nedostatky ve vytváření vjemů, inaktivita vnímání, zúžený rozsah a nedostatečné vnímání hloubky, nediferencovanost aj.), které však lze přiměřenou stimulací a vhodným působením v některých případech pomocí speciálně pedagogických metod aplikovaných ve správném čase překonávat, popř. eliminovat. Tak např. jde o specifické obtíže při poznávání jevů a předmětů z okolí: zraková percepce není natolik globální, aby dokázala vytvořit správný výsledný obraz a správně postihnout vše včetně detailů, horší rozlišení figury a pozadí, jemných kontur, stínů, obrysů tvarů a předmětů, což samozřejmě

stěžuje orientaci, stejně jako snížená schopnost vnímání prostoru, času. Nedostatečnost ve sluchové percepci zase negativně ovlivňuje vývoj řeči a poznávání světa zvuků, potíže v oblasti motoriky snižují samostatnost jedince, čímž ale zvyšují jeho závislost na okolí a ochuzují ho o příjem různorodých podnětů. To vše samozřejmě brzdí další rozvoj (Švarcová, 2000).

Nejde zde však pouze o záležitost smyslových obrazů, ale také o poznání, při němž působí kognitivní a motivační procesy, sociální prostředí apod.

3.3 Myšlení a řeč

Myšlení popisují různí autoři jako proces odrážení skutečnosti - poznání, chápání a řešení problémů či uspořádání vztahů, přetváření a vytváření nových informací - nám umožňuje dospět k relaciování, identifikaci podstatných znaků a vztahů, manipulaci s myšlenkami, pojmy, představami apod.; umožňuje dokonalejší poznávání životního prostředí, a tím i dokonalejší adaptaci na životní podmínky. Svým způsobem je zprostředkováno a reprezentováno pomocí jazyka (řeči), i když je nelze zcela ztotožňovat. Myšlenková činnost probíhá na úrovni vědomé (pomocí symbolů, představ, obrazů apod.) a nevědomé, které není kontrolované vědomím (např. asociace).

Osoba s mentálním postižením využívá ve svém myšlení především konkrétních operací, je jen v omezené míře schopna používat abstraktního myšlení a myšlenkových operací jako jsou syntéza, analýza, generalizace (tj. zobecnění) atd. (Švarcová, 2000). I při tvoření pojmů, které jsou základními prvky myšlení, a úsudků je spíše pomalá, neobratná a nepřesná. Poznávání zkresluje upřednostňování vlastního pohledu na věc a působení vlastních pocitů a potřeb, proto i schopnost kritického pohledu na věc se snižuje. Charakteristická je též stereotypnost, rigidita, malý rozdíl mezi důležitými a méně důležitými znaky a ulpívání na známém a zažitém způsobu řešení (Vágnerová, 1999).

Řeč je vlastně jazykovou dovedností, při které je člověk schopen ji jako osvojenou využívat pro komunikační účely a při níž může vyjadřovat své myšlenky. Sdělování informací (přání, prosby, postoje aj.) se uskutečňuje formou nonverbální i verbální.

(Verbální forma se nazývá jazyk.) Řeč tvoří vlastně systém určitých symbolů či znaků, které v naší mysli zastupují jiné jevy (Nakonečný, 1995).

Komunikace je tedy většinou doprovázena verbální stránkou, „řečí těla“ - užíváním gest, mimiky a jiných forem neverbální komunikace (tj. nevědomé výrazové pohyby prozrazující určité tendence), a také je dotvářena emočním tónem v hlasu a chováním projevujícím se ve vztahu k právě probíhající situaci.

I v této oblasti můžeme u osob s mentálním postižením předpokládat nedostatky, a to ve formální i obsahové stránce řeči. Tak např. zpravidla vážne porozumění řeči z důvodu neznalosti slov, popř. jejich významu, ale také z nedostatečné pohotovosti pochopit a pojmout informaci. Další nevýhodou také je, že nedokážou pochopit složitější slovní obraty vyskytující se např. v metaforách, vtipech apod. (Vágnerová, 1999). Znesnadňujícím faktorem může být nedostatečný rozvoj fonemického sluchu, kdy sice jedinec slyší, ale hlásky či zakončení slov nerozlišuje dostatečně či vůbec, a tak nemá možnost správného osvojení mluvnických tvarů a dostatečnou potřebnou zpětnou vazbu (Dolejší, 1978). Někteří naopak dobře rozumějí, ale jejich slovní zásoba je nedostatečná, řeč je obsahově chudá a vyjadřování značně jednoduché až primitivní, takže nedovedou pojmenovat věci, které chtějí (mnohdy nedokážou ani přiměřeně svému věku popsat obrázek či vyprávět příhodu, jež se jim stala). Faktorem, který tento jev ztěžuje, může být nedostatečná artikulace způsobená nedostatky v motorické koordinaci mluvidel (Vágnerová, 1999), kdy slova vyslovují spíše těžkopádně, nesrozumitelně, šišlají, může být přítomna patlavost aj. V narušené řeči se mohou objevovat také agramatismy, echolalie, nesprávné řazení slov a větných spojení, vynechávání slov či částí věty, mluvní stereotypy.

V některých případech se narušení řeči profiluje ve všech jejích složkách, v případech těžkého stupně postižení zůstává řeč na stupni pudových hlasových projevů nebo se nerozvíjí vůbec.

Musím zde však souhlasit se Slowíkem (2005), že ačkoliv mentální retardace snižuje rozumové schopnosti, přesto lidé s mentálním postižením nejsou tak příliš odlišní v myšlení a řeči, jak by se mohlo na první pohled zdát, nejsou bytostmi z „Marsu“.

3.4Pozornost

Vše, co má pro lidský subjekt význam, probouzí pozornost. Podle Průchy a kol. (2003) jde o psychický proces, při němž je vědomí aktivně a se zájmem na něco zaměřeno, a to vlastně výběrově a selektivně (co není v centru zájmu není vnímáno nebo je, ale pouze okrajově). Tzn. duševní činnosti člověka se po určitou dobu obrací na nějaký jeden objekt, jev či jednu činnost, a to ještě situačně odlišně (různá pozornost v různých situacích) a individuálně (rozdílná pozornost u různých jedinců). Rozlišují se dva druhy pozornosti: spontánní (bezděčná) – vyvolaná vnějšími podněty (stavějící většinou na neobvyklosti a kontrastu) a úmyslná (záměrná) vyplývající ze zadaných úkolů a z aktivace potřeb (stavějící na vůli a podmíněných reflexech).

K zvláštností pozornosti osob s mentálním postižením patří fakt, že záměrnou pozornost neudrží moc dlouho a navíc jsou snadno unavitelní. V centru zájmu může být jen úzké pole sledovaného, tedy možnost rozdělit svou pozornost a soustředěnost na více činností či objektů je jen velmi omezená. Z vlastní zkušenosti můžu spolu s Valentou a Müllerem (2003) potvrdit, že lze při vhodné formaci pozornost zlepšovat. Napomáhá jí vhodná motivace, pravidelnost a soustavnost, stanovení cíle, aktivace, adekvátní doba, střídání činností, pořádek v okolí, zařazování přestávek, relaxace aj.

3.5Paměť

„Regulace vztahů živých bytostí k jejich životnímu prostředí se uskutečňuje na základě informací, které získávají a zpracovávají, ale které také, pokud jsou významné, uchovávají ve zvláštním ‚skladu‘ nazývaném paměť... Avšak tento sklad informací či rezervoár zkušeností není pasivní ‚zásobárnou‘, nýbrž aktivně se chovajícím činitelem: paměť je komplexní dispozice organismu a současně proces vštěpování, uchovávání, a vybavování informací, resp. určitých psychických obsahů. A tak pojem paměti vyjadřuje komplex vlastností a dějů, které se podílejí na vštěpování, uchovávání a vybavování zkušeností.“ (Nakonečný, 1995, s. 174)

Z uvedeného vyplývá, že paměť není pouze procesem, při němž by se stopy ukládaly mechanicky, ale je aktivním procesem za současné participace i jiných psychických složek jako jsou např. myšlení či emoce.

Podmíněné spoje vyšší nervové soustavy u osob s mentálním postižením se vytváří dosti dlouho a mají tendence brzy vyhasínat. Proces vštěpování a osvojování nového probíhá tedy jen dosti pomalu a vyžaduje několikanásobné opakování, navíc musí být neustálé, jinak hrozí nepřesné vybavování a rychlé zapomínání (Švarcová, 2000). Využívají spíše paměť mechanickou, která na rozdíl od běžné populace, není tolik selektivní. Jen těžko z mnoha podnětů vybírají ty, které jsou pro ně a pro poznání důležité. Navíc je paměť ohrožena i v případě snížení či nedostatku motivačních faktorů. Doporučuje se proto využívat názorných pomůcek a podněty spojovat s emocionálním nábojem.

3.6 Emocionalita

Emoce jsou v podstatě těžko definovatelné prožitky - cítění - stavy, které vyjadřují subjektivní vztahové prožívání k někomu či něčemu, přičemž můžou být v rozporu s objektivní skutečností či racionálním hodnocením (Průcha a kol., 2003). Obvykle jsou doprovázeny fyziologickými vegetativními změnami v organismu, ale také projevy mimiky, specifickým hlasovým výrazem atd. Jejich podstatným znakem je pocit libosti či nelibosti, příjemného či nepříjemného (Čáp a Mareš, 2001). Emocionalita potom zahrnuje ten aspekt lidského života, kterým reagujeme na určité situace, podněty, popř. zátěže, a to ať z vnějšího či vnitřního prostředí; je určována temperamentem. Emoce také doprovázejí vznik potřeb a jejich uspokojení či frustraci (Nakonečný, 1995).

Emoce mají značnou motivační sílu v mnoha směrech - aktivizují, determinují výkony, regulují chování a činí ho efektivnějším nebo naopak oslabují, dezorganizují apod. Individuální variabilita citových projevů je velká. Citový vývoj souvisí s vývojem osobnosti, a to jednak stránek týkajících se povahy a charakteru, jednak také stránek týkajících se schopností a procesu učení.

Vývoj u lidí s mentálním postižením je svým způsobem zpomalen, rozum má sníženou řídicí funkci. Dá se tedy předpokládat, že toto se odrazí i na jejich emočním vývoji. Odborníci uvádějí např. možné výkyvy nálad (apatie × euforie), neadekvátní

afekty, nápadnou netlumenou intenzitu emočních reakcí, zvýšenou úzkostnost zvláště v situacích zcela nových, zvýšený výskyt frustrujících a stresujících činitelů, nízkou frustrační toleranci, přičemž osoby s mentálním postižením lehce podlehnou bezvýhodným a panickým reakcím popř. agresi. Jejich emoce jsou leckdy zaměřeny dost egocentricky a vnímání událostí zase dost povrchně, což se mj. projevuje v jejich hodnotovém žebříčku.

Na druhou stranu, není v některých případech otevřenost a bezprostřednost projevu pocitů a emocí, s níž se často u těchto lidí setkáváme a která je některými chápána jako projev infantilismu, mnohem spontánnější a autentičtější, než naše naučené „ovládání se“, jež zase může být chápáno jako umění sebeovládání a povahové vyrovnanosti?

Emocionalita lidí s mentálním postižením je velmi spjata s konkrétními osobami a vznikají tak pak těsné vazby (v mnoha případech především na matku, která asi nejvíce dokáže uspokojit potřebu bezpečí a jistoty), z nichž bývá dost náročné se vyprostit, zvláště v případě ochranných tendencí rodičů či vychovatelů. Ovšem v opačném extrémním případě je zase jedinec ohrožen citovou deprivací a strádáním.

3.7 Motivace

Motivace je jedna ze základních složek osobnosti, která zásadně ovlivňuje celé jednání člověka. Je vymezována různými definicemi. Primárně jde o vysvětlení důvodů chování, o jejich hybnou sílu - tendenci jedince být aktivním, a to výběrovým a organizovaným způsobem. Patří k vnitřním podmínkám činnosti člověka jako bio-psycho-sociální bytosti, která reaguje na nějaký nedostatek potřebou, tzn. stavem motivačního napětí. (Podmínky lze rozdělit na biologické pudy vyplývající ze základních vrozených a primárních potřeb vody, kyslíku, potravy, spánku, sexu atd. a psychologické a sociální pohnutky vyplývající z potřeby lásky, bezpečnosti, uznání atd., které prožíváme jako přání, zájmy, cíle, ideály apod.) Potřeba tedy vyjadřuje aktivizující moment v motivaci i směřování motivace – k čemu jedincovo jednání směřuje. Základní potřeby jsou společné všem lidem, zatímco v nejvyšších motivech se jedinci odlišují relativně více. S postupujícím vývojem se uplatňují stále výrazněji sociální a kulturní motivy jako dynamizující složky chování, a také se vytváří určitá hierarchie motivů.

Známou ucelenou hierarchii lidských potřeb uspořádanou na základě analýzy vývoje člověka vypracoval Abraham H. Maslow (in Čáp a Mareš, 2001):

- fyziologické potřeby, zajišťující biologické přežití člověka;
- potřeba bezpečí – vyhýbání se hrozivému, hledání jistoty;
- potřeba náležet někam a někomu, milovat a být milován;
- potřeba úcty a sebeúcty – být uznáván a kladně hodnocen druhými i sám sebou;
- potřeba seberealizace – realizovat své možnosti, rozvinout svou osobnost; toto je klíčová potřeba a na ni navazují ještě dvě další, speciálnější;
- poznávací potřeba;
- estetická potřeba.

Z uvedeného vyplývá, že potřeby vedou k vyhledávání určitých podmínek nezbytných k optimálnímu fungování života a vývoje člověka a zároveň k vyhýbání se podmínkám nepříznivým. Jednotlivé lidské potřeby nelze pak chápat izolovaně od druhých, ale spíše jako aspekty jediného vzájemně pronikajícího motivačního celku.

Čáp a Mareš (2001) uvádějí výčet lidských potřeb a jejich třídění s některými úpravami:

- ❑ elementární biologické potřeby: hlad, žízeň, potřeba kyslíku, tepla, ochrany před nepohodou apod.;
- ❑ potřeba podnětů a činnosti, naproti tomu také potřeba odpočinku a spánku;
- ❑ potřeba péče o potomstvo;
- ❑ potřeba sexuální;
- ❑ potřeba bezpečí, jistoty, sebezáchovy, zvládnání situací nebezpečných a nepřehledných apod.;
- ❑ potřeba osobního vztahu, potřeba milovat a být milován, potřeba vzájemného porozumění a pomoci, potřeba patřit někomu (k osobě, osobám či skupině poskytující kladný emoční vztah a bezpečí);
- ❑ potřeba dobrého výkonu, úspěchu, uznání druhými, úcty a sebeúcty, potřeba být kladně hodnocen druhými i sebou samým;
- ❑ potřeba kompetence, potřeba osvojit si dovednost a zvládat situace, které považují za důležité;
- ❑ potřeba radosti, smíchu, dobré nálady;
- ❑ potřeba poznávací;
- ❑ potřeby estetické;
- ❑ potřeba cíle a směřování k němu, potřeba smyslu, potřeba seberealizace, rozvíjení svých možností, a tím dosahování cílů, naplňování životního smyslu.

Fundamentálně působí v sociální interakci a interindividuálních vztazích, které jsou tolik důležité v podstatě pro všechny bytosti žijící ve společnosti (proto je i zde vyzdvihují), zvláště dvě kategorie základních lidských sociálních potřeb:

- ❖ potřeba blízkosti jiných lidských tvorů (kontakt, družnost, láska, ale dá se říci, že také potřeby stojící jaksí v protipólu jako např. vzdálení, izolace, agrese);
- ❖ potřeba sebeuplatnění, sebeprosazení se a rozvoj v sociálním kontaktu (dominance i podřízení, sebeobrana i závislost aj.). Jsou to v podstatě jakési potřeby na cestě k růstu člověka směřující k překročení přítomného stavu a k nadosobním cílům.

Potřeby mají samozřejmě i lidé s mentálním postižením, kvůli němuž jsou však tyto potřeby různě modifikovány. Především mají značně zvýšenou potřebu žít v láskyplném, podnětném a příznivém prostředí. Dostatečné uspokojení jejich potřeb však bývá obtížné. Pro to, aby jejich potřeby byly saturovány, postupují někdy neodkladně a v zásadě egoisticky, přednost je dávana tomu, co přináší bezprostřední uspokojení. Na druhou stranu se okolí mnohdy mylně domnívá, že je třeba je zajistit především po stránce biologické a materiální a předpoklady k něčemu jinému nejsou brány tolik v potaz. Navíc čím je jejich postižení závažnější a hlubší, tím také narůstá jejich závislost na svém okolí.

Vágnerová (1999) popisuje některé potřeby a způsob jejich uspokojování u osob s mentálním postižením:

- **Potřeba stimulace.** Pro psychický vývoj je nezbytný přísun informací. Je však nutné dbát na to, aby z hlediska jejich množství, kvality i doby působení, byly přiměřené, srozumitelné a odpovídající. Nedostatečná i nadměrná stimulace vyčerpává a osobnost spíše poškozuje.
- **Potřeba učení** je vyjádřena tendencí porozumět svému okolí. Obecně je slabší a často primárně ovlivněna emotivně v závislosti na osobě učení zprostředkovávající. Proto je třeba brát v úvahu možnosti učení přijímajícího, zavést určitý jednoduchý řád a pravidla, kterým porozumí.
- **Potřeba citové jistoty a bezpečí** je u lidí s mentálním postižením velmi silná. Může sloužit jako zdroj rovnováhy ve chvílích pocitu ohrožení a nesrozumitelnosti okolního světa. Vykazuje jistou dávku infantilnosti, protože v průběhu života většinou ke změnám citových vazeb (ve vztahu k blízkým tj. většinou k členům rodiny) nedochází a fixace je tudíž beze změn.

- **Potřeba seberealizace** hodně závisí na míře postižení, vlastním sebepojetí a na reakcích jiných lidí, kteří buď potvrzují či vyvracejí jeho pozitivní hodnotu, a tím rozhodují o míře uspokojení jeho potřeby seberealizace.
- **Potřeba životní perspektivy** předpokládá aspoň základní pochopení pojmu čas. Lidé s mentálním postižením v podstatě zajímá převážně přítomnost, budoucnost plánovat moc nedokážou. I zde ale samozřejmě platí, že závisí mj. na míře postižení.

V případě neuspokojení jakékoliv potřeby nastává zátěžová situace - k frustraci dochází, když motivované chování naráží na překážku, když je uspokojení potřeby nebo motivu znemožněno. Vzhledem ke svým nedostatkům a poruchám u osob s mentálním postižením není u nich frustrace neobvyklá. Tento organismus je mnohem hůře vybaven k tomu, aby mohl snášet napětí a stres, a také hledání optimálních způsobů, jak se s tímto vyrovnat, je někdy docela obtížné (Dolejší, 1978). Zároveň je však třeba vnímat frustraci i stres jako určitou zákonitost vývoje, která člověka utváří a učí ho vyrovnávat se s životními nesnázemi.

Ve frustrační toleranci, tj. schopnosti jedince snášet po delší dobu frustraci bez zvláštního úsilí o uvolnění tenze, existují interindividuální rozdíly. Každý člověk si během života osvojuje několik různých způsobů, jak se v obtížných situacích chovat, ty jsou vlastní pouze jemu. Osoba s mentálním postižením však nedisponuje velkou škálou alternativních možností, a proto u ní častěji dochází k tzv. obranným mechanismům jako jsou třeba agrese nebo únik. Patří sem dle různých autorů např.:

- verbální agrese (ironie, nadávky, urážky aj.);
- negativismus (negace jako cesta k sebeprosazení se);
- identifikace (se silnou osobností, skupinou, institucí);
- hledání viníka (přenášení svých problémů na někoho jiného a zbavování se tak zodpovědnosti);
- kompenzace (deficit v jedné oblasti vyrovnat výkonností v oblasti jiné);
- izolace (uzavření se před okolním světem, který zraňuje);
- regrese (návrat na nižší primitivnější vývojové stádium uspokojování pudových potřeb);
- popření (potlačení existence obtíží).

3.8 Sebepojetí

Na osobnost jako celek se z hlediska psychologického můžeme podle Švingalové (2002) dívat jako na polaritu - pohledu objektivního, který je souhrnem vnějších projevů, jednání a výkonů, jimiž člověk uskutečňuje svoje záměry či plní úkoly a pohledu subjektivního, který je tvořen uvědomovanou (či méně uvědomovanou) představou sebe sama. Prožívání sebe sama - vlastní „já“ - má svou dimenzi minulosti, přítomnosti a budoucnosti, je původcem činů a příjemcem událostí a zároveň má v sobě obsaženo „já“ jako obraz sebe sama – sebepojetí. Vědomí vlastního „já“ určuje identitu člověka, totožnost, kterou jedinec vnímá svou stejnost a kontinuitu v čase a místo, smysl a význam své existence v širokém kontextu lidské společnosti. Jde o specifický rys osobnosti chápán jako integrující složka celé osobnosti (Vágnerová, 2000).

Průcha a kol. (2003) definují sebepojetí jako představu jedince o svém já, která se vyvíjí ve vztahu k okolnímu světu, je jím ovlivňována a je před ním bráněna. Umožňuje člověku orientovat se ve světě a stabilizovat svou činnost. Skrývá v sobě řadu dimenzí, např. zobrazení já (já jsem především...), hodnocení já (mám být...), směřování (chtěl bych být...), vyjádření moci (mohu učinit...), vyjádření role (mám dělat...). Vyvíjí se ve styku s rodiči, sourozenci, vrstevníky, kamarády, učiteli a spolupracovníky.

Sebepojetí je tedy podmíněno postoji rodičů a zážitky z dětství, formuje některé povahové rysy člověka a ovlivňuje i jeho jednání a chování, což je často výsledkem předcházejících zkušeností s úspěchy a neúspěchy či odměnami a tresty v průběhu dosud prožitého života. Prožívání vlastních psychických procesů si člověk plně neuvědomuje, poznání vlastních schopností a rysů osobnosti může být zkreslené, a to především z důvodu zprostředkovaného poznávání psychických vlastností druhých lidí a následného odvozování na chování vlastní, někdy pod vlivem toho, jak se o našich schopnostech a rysech vyjadřují druzí lidé atd.

Sebepojetí v sobě zahrnuje podle Švingalové (2002):

- vědomí fyzické odlišnosti od vnějšího prostředí (*tělesné „Já“*)

Všechno, o čem máme nějaké, třeba i velmi nedokonalé ponětí, se dělí na vlastní osobu a všechno ostatní. Od dětství si vypracováváme bezděčným učením prostorovou představu našeho tělového schématu (např. novorozenec ji ještě nemá, nedovede totiž odlišit ani svá sající ústa od matčina prsu) a dále ji běžně používáme při orientaci v prostoru, při nácviu nových dovedností apod.

Představa a prožitek vlastního těla, vnímaného zrakově či hmatově, obsahuje obvykle silný pozitivní citový náboj, jedná se totiž o moje „nejvlastnější“.

- vědomí jedinečnosti a odlišnosti od ostatních a časové kontinuity (**psychické a sociální „Já“**)

Introspekci shledáváme jakési „Já-centrum“, jenž prožíváme jako subjekt, které se nám jeví jako nositel aktivity, zejména při volném rozhodování, usilovném jednání a při poznávání, a které využívá našich schopností a dovedností.

Uvědomujeme si, že jsme jiní než ostatní. Poznáváme ale, že jsme stále týž, ač rosteme a stárneme.

V kontextu se sebepojetím uvádějí různí autoři termíny, které s ním úzce souvisí:

♣ **Sebereflexe** - díky které se dokážeme vnímat jako jedinečné sociální bytosti s určitými vlastnostmi. „Obecně zamýšlení se jedince nad sebou samým, nad svou osobností, ohlédnutí zpět za svými činy, myšlenkami, postoji, city, rekapitulování určitého úseku vlastního života či vlastního chování a rozhodování v situacích, které jsou pro daného člověka významné. Cílem je zhodnotit sebe sama, rozhodnout, co a jak změnit, zvolit strategii pro budoucnost.“ (Průcha a kol., 2003, s.209)

♣ **Sebedůvěra a sebevědomí** – postoj člověka k sobě samému spojený s hodnocením svých možností a aktuální výkonnosti. Lze je posilovat povzbuzováním, pochvalou aj., ale také snižovat trestáním, zesměšňováním, nespravedlivým hodnocením apod.

♣ **Sebeláska** – citový vztah k sobě samému.

♣ **Sebehodnocení** - tomu, jací jsme, přisuzujeme určitou hodnotu (člověk hodnotí sám sebe) a svůj obraz sebe nějak oceňujeme. To může být přiměřené či nepřiměřené skutečnosti, stabilní či nestabilní, může být vysoké, průměrné, nízké. Zahrnuje v sobě dva aspekty:

- **reálné „já“** – představa jedince o tom, jaký je (zahrnující tělesné i duševní vlastnosti). Určité poznání o sobě samém získáváme tím, že se porovnáváme s jinými lidmi a také tím, že o sobě od jiných lidí dostáváme informace (jsou nám jakýmsi „sociálním“ zrcadlem). Dále se hodnotíme v relaci k úkolům, které zvládneme či nezvládneme - v relaci k osobním úspěchům a neúspěchům.
- **ideální „já“** – představa jedince o tom, jaký by měl být. Svým způsobem má vzpomínkový charakter. Na této představě se podílí vnímání jiných lidí a jejich atraktivních vlastností vyabstrahovaných z jejich poznání a konfrontace dřívějšího reálného obrazu sebe sama se skutečností. Minulost se vlastně přenáší do

budoucnosti - odráží se zde reflexe životní úspěšnosti a neúspěšnosti, nespokojenost jedince se sebou samým, ale je přítomná i sebedůvěra ve změnu životních perspektiv a vyjádření zkušeností, které mají být teprve realizovány.

♣ S vědomím hodnoty vlastního já jako centra obrazu sebe sama – *sebekoncepce* - je spojen trvalý tlak k udržování vysoké hodnoty sebe sama a k jejímu zvyšování. Stává se vysokým motivačním principem projevujícím se řadou konkrétních potřeb jako např. potřebou uznání, obdivu, výkonu, ale také řadou již zmiňovaných obranných mechanismů jako např. projekce, potlačení, regrese, útek, rezignace, kompenzace aj.

♣ Obecně mezi reálným a ideálním egem existuje určité napětí poukazující na jakýsi stupeň spokojenosti či nespokojenosti se sebou samým - *sebeakceptace*; míra souladu obou aspektů vyjadřuje tzv. sílu ega, resp. úroveň vnitřní integrace osobnosti. Tato diskrepance je však svým způsobem podněcující, poněvadž jen málokdo je spokojen se sebou samým a nemá tak důvody, aby se změnil.

Hledání své identity během svého života podstupuje každý člověk. Sebepojetí a sebehodnocení je charakteristické citovým laděním a vyplývá ze srovnání představy a přání - součástí fyzického i psychického „já“ je také, jaký jsem, v čem se podobám druhým a v čem se naopak od nich liším, což je ovlivněno vlastní aspirační úrovní, a ta zase mj. společností a jejími kritérii a akceptací. I osoba s mentálním postižením hledá a poznává své „já“, toto však může být narušeno již v dětství, kdy podle Dolejšího (1987) k tomu dítě potřebuje jistou dávku a zmocnění reality a poznání skutečných podmínek zevního světa. Vymezení hranic, co jsem já a co už nejsem, může být limitováno na úrovni somatické (např. při ochrnutí některé části těla) nebo psychické (např. při přetrvávající závislosti symbióze s matkou). Je třeba se naučit schopnosti analyzovat výsledky svých činů, hledat zdroje k uspokojení svých potřeb, využívat minulých zkušeností pro vyrovnání se se skutečností a s požadavky okolního prostředí a tomu taky porozumět. Snížené schopnosti dítěte s mentálním postižením však tomuto nemusí být nápomocny a jeho „já“ v poměru k vlastní impulsům i k požadavkům okolí se může narušit a ono tak není schopno přiměřeně zvládnout instinktivní impulsy ani morální požadavky v kontextu s reálným světem a podmínkami situace, zvláště pokud jeho vlastní okolí (rodina, kamarádi, spolužáci, učitelé, aj.) nerespektuje zvláštnosti jeho vývoje, neposkytuje mu potřebný delší čas, který k pochopení a osvojení těchto schopností potřebuje a nevrací mu pozitivní zpětnou vazbu např. v podobě pochvaly. Utlačované či ponižované „já“ se tak lehce dostává do konfliktu a v negativním případě nastupují opět obranné mechanismy, resp. dle

Švingalové (2002) obrany sebepojetí. Není neobvyklé, že tedy lidé s mentálním postižením nejsou schopni adekvátně posuzovat, což vede k tomu, že mají nepřesnou představu o vlastním těle, stejně jako o svých schopnostech a vztazích; k nízké rezistenci vůči změnám; k nerealistickým aspiracím; k nepřiměřenému chování, přičemž hrozí riziko extrémních variant, a to buď projevy přehnané snahy o uplatnění vlastní vůle nebo spíše pasivním přístupem, v němž „přijmou“ vlastní bezmocnost a aktivitu přenechávají na svém okolí.

4 AUTOBIOGRAFIE A AUTOBIOGRAFICKÉ FRAGMENTY LIDÍ S MENTÁLNÍM POSTIŽENÍM ŽIJÍCÍCH V ÚSTAVNÍCH ZAŘÍZENÍCH

4.1 Východiska výzkumu

Praktickou část své diplomové práce jsem pojala jako kvalitativně orientovaný výzkum, který má představovat náhled na život lidí s mentálním postižením – ovšem jejich vlastníma očima.

Výzkum jsem prováděla na základě mého zájmu zjistit, jak tito dospělí hodnotí svůj život v dětství i dospělosti, jak se v něm cítili a cítí, zda splňoval a splňuje jejich fyzické, psychické, sociální a citové potřeby, a to v průběhu celého jejich života. Tedy v rodině, ve škole, v ústavu aj.

Při rozhodování, jakou skupinu respondentů budu zkoumat, jsem zvolila lidi s mentálním postižením žijící v nynější době v ústavních zařízeních, a to hned z několika důvodů. Má intencionalita tak vyplynula díky tomu, že sama pracuji už několik let v ÚSP a současná situace a nové trendy v oblasti sociální péče, které zdůrazňují zvyšování autonomie klientů, respekt k nim a jejich právům aj., mě vybízí přinést do této problematiky nový vhled a podílet se na tom, aby především sám klient jako zdroj řešení problému nebyl opomíjen.

V současnosti neexistuje žádná norma, která by určovala kvalitu sociálních služeb, a tudíž je zde pravděpodobnost určité „ne-kvality“ (Šiška, 2004), jež se může odrazit na životech lidí v ústavech žijících. Také Readová a Walmsley (2006) uvádějí, že zatímco oficiální pojetí má tendenci popisovat institucionální život coby neproblematický, ne-li dokonce pozitivní, perspektiva příjemců péče se od tohoto pojetí často výrazně odlišuje. Chci však zdůraznit, že tímto výzkumem nechci hodnotit, zda je ústavní péče dobrá či špatná, ani nemá být její kritikou, avšak má dát šanci promluvit lidem, kterých se to týká. Promluvit o svém životě, o tom, co je trápí, ale i těší, o tom, co jim chybí, ale i o tom, co je naplňuje – v dimenzi minulosti, přítomnosti i s pohledem do budoucnosti. Zaměřuji se tedy na celý jejich život, s tím že životu v ústavním zařízení věnuji zvýšený zájem.

Svým způsobem chci svou práci také podpořit Standarty kvality sociálních služeb, které vydalo MPSV v roce 2002. Standardy by měly určovat minimální kvalitu služeb. Jsou orientovány především na klienta a to tak, aby život odpovídal jeho představám. Jak už bylo řečeno, pracuji v ÚSP a sama často vidím, jak je to však nelehké. Nelze zastírat, že

život v ústavních zařízeních sebou přináší i jisté nevýhody, které se na osobnosti člověka s mentálním postižením odrazí. Standardy se snaží podat návod, jak kvalitu služeb zvyšovat a popisují příklady nejčastějších chyb. Myslím si však, že dosáhnout co nejvyšší možné kvality v poskytování sociálních služeb, by mělo být v zájmu nás všech a celé naší společnosti a tím, že necháme promluvit a zároveň budeme naslouchat těm, kterých se to týká, tedy těm, kteří jsou klienty či uživateli sociálních služeb, napomůžeme větší transparentnosti problému a také - možná budeme vědět, kde opravdu začít.

4.2 Výzkumná metoda

Zvolila jsem kvalitativně orientovaný výzkum, kterým se obecně označují různé přístupy (metody, techniky) ke zkoumání pedagogických jevů, přičemž do popředí nevystupuje kvantifikace empirických dat, ale jejich podrobná kvalitativní analýza, na rozdíl od kvantitativního výzkumu jde do hloubky zkoumaných fenoménů a ty se zároveň snaží začlenit do širšího kontextu, výzkumník v jeho průběhu nezaujímá velkou distanci od zkoumaných objektů, je s nimi v bližší interakci (Maňák a kol., 2005).

„Problémem je naopak zpracování informací získaných touto technikou, která je více než jiné přístupy poznamenána svérázným prožitkovým světem respondenta. Jednak některé problémy jsou natolik subtilní, že se s nimi nebude chtít respondent svěřit, nebo je může interpretovat ryze subjektivně, jednak různorodost informací je i při pokusech o zavedení osnovy nebo situační struktury tak velká, že neumožňuje kvantitativní formu zpracování.“ (Pelikán, 1998, s. 117)

Z uvedeného vyplývá, že kvantitativní výzkum se svým přesně vymezeným předmětem zkoumání, formulovanými hypotézami, které potom přesnými metodami ověřuje a dospívá k přesně formulovaným závěrům, jsem pro tento výzkum nepoužila. Podle Hastingsa a Tauntové (2002) má kvantitativní výzkum nedostatky v identifikování otázek. Pro pochopení mechanismů podstatných problémů a dojmů jsem zvolila výzkum kvalitativní přistupující ke zkoumaným jevům se snahou popsat je v jejich jedinečnosti, se zachycením specifických rysů a s objasňováním kontextu souvislostí. Respondent je při něm vyzván, aby reflektoval svoji zkušenost a vyprávěl, jakou měla pro něho význam.

Dále vyplývá, že je mnoho informací obtížnější povahy, a dotazování pak mohou být jen ve velmi omezené míře schopni nebo ochotni takové informace vůbec poskytnout nebo jen je podají vyhybavě a nepřímou, v takových případech se vyzískané data stávají

nevalidními, a proto opakuji, že není účelem této práce podat konkrétní závěry a následující autobiografie dopodrobna analyzovat k dospění konkrétních výsledků a závěrů.

„V posledních letech se v pedagogickém výzkumu začaly objevovat i nové, lze říci alternativní proudy, které hledají jiné přístupy ke zkoumání pedagogických jevů, než výzkumy, které bychom mohli nazvat klasickými.“ (Pelikán, 1998, s. 232) Ve své práci vycházím ze zorného úhlu pohledu, který dosud není obvyklý a běžný, a proto i zvolená výzkumná metoda stojí více na těch již zmíněných „alternativních“ proudech. U nás se některými doposud nikdo systematictěji nezabýval, a proto než se začnu zabývat vlastní výzkumnou prací, považuji za důležité zde aspoň krátce mj. prezentovat i přístupy a metody, na nichž také právě tato explorativní práce stojí, a to nejen vlastním vymezením, charakteristikou či průběhem toho kterého přístupu, ale také jejich určitou filosofií.

4.2.1 Etnografie

Přínosem kvalitativního výzkumu se stal etnografický výzkum, který přináší holistický obraz určité skupiny, instituce nebo společnosti. Zkoumá perspektivy členů skupiny, obsahy a formy jejich myšlení, interakce, sociální praktiky a snaží se zodpovědět otázku, jak jedinci společně vytvářejí sociální skutečnost. Etnograf je proto účasten každodenního života lidí, pozoruje, klade otázky, naslouchá, zaznamenává slyšené a prožité, pružně se musí umět přizpůsobit daným situacím a k tomu používá širokou škálu metod (Hendl, 2005).

Podle Bellové (1993) byl etnografický styl původně vyvinut antropology, kteří si přáli studovat společnost nebo její některé aspekty, kulturu nebo skupiny do hloubky, a tak vznikl přístup, který závisel převážně na pozorování a v některých případech na úplné či částečné integraci do studovaného fenoménu. Tato forma zúčastněného pozorování umožnila výzkumníkům, na kolik to bylo možné, sdílet se subjekty jejich zkušenosti, a tím pádem zvýšila transparentnost porozumění důvodů jejich chování.

Etnografie je svébytná metodologie pedagogického výzkumu, která kritizuje tradiční či mainstreamový přístup, bývá považována za alternativní, přičemž nelze odhadnout její podíl na sumě pedagogického výzkumu a považovat ji za menšinovou nebo dokonce okrajovou (Kučera, 1992) a ač u nás provádí především terénní výzkum na základních školách, kde se snaží vidět a rozumět jinak školní realitě, což je samozřejmě pro potřeby

této práce nepoužitelné, jedněmi ze svých základních principů je koncentrická s pojetím mé práce, a to:

- ❖ vhléd do situace či prostředí se děje ne zevně, ale očima těch, kteří se na tvorbě této situace či tohoto prostředí podílejí;
- ❖ úzké propojením s pobytem v terénu;
- ❖ konfrontace lidí v jejich přirozeném prostředí;
- ❖ ne jen pouhé pozorování, ale inkorporace či průnik do zkoumané reality;
- ❖ nepodsouvání vlastních hledisek zkoumaným osobám, ale pochopení jejich stanovisek.

Podle Gavory (2000) se osoba, se kterou se uskutečňuje etnografické interview, jehož cílem je zjistit, jak osoby interpretují svět kolem sebe a jaké významy připisují důležitým událostem ve svém životě, nazývá informant, nikoliv respondent, protože informant spíše informuje, odhaluje a svěřuje se, než aby jen odpovídal (respondent = ten, kdo odpovídá, reaguje). Tedy i v této práci budu nadále používat pro označení osob, se kterými jsem prováděla rozhovor, termín informant.

4.2.2 Autobiografie a rozhovor jako metoda

Volba biografického zkoumání za použití interview může být samozřejmě diskutovaným tématem. K zjišťování informací a sběru dat potřebných k tomuto výzkumu jsem však tuto techniku zvolila s přesvědčením, že je pro tento ne příliš obvyklý výzkum nejvýhodnější v případě, že jsem chtěla pochopit a popsat nejen vývoj a současný průběh života zkoumaného informanta, ale také jeho postoje, názory a způsob myšlení.

Autobiografickou technikou se zachycuje posloupnost faktických událostí ze života konkrétního jedince – tedy jeho historii a podle Hendla (2005) se mj. zaměřuje na vnitřní perspektivy jedince, interakce v kontextu sociálním a zkušenosti v různých sociálních rolích, do kterých se během života dostal a dostává.

Výhodou v případě pozitivní realizace je umožnění přirozené a spontánní komunikace zkoumaného informanta a možnost extrahovat jeho subjektivní významy.

V západních zemích se tato výzkumná procedura životního příběhu využívala většinou jako nástroj historiografie (Gavora, 2000).

Koncept autobiografického výzkumu může plnit ve společenských vědách několik různých funkcí. Pro účely této práce budou nejvíce vyhovovat tyto funkce (Hendl 2000):

- dokumentace životních událostí a subjektivních prožitků jednotlivých dotazovaných osob s mentálním postižením;
- expozice jejich názorů;
- interpretace některých společenských jevů;
- analýza sociálně psychologických procesů.

Využití životopisných údajů je také zajímavé už jen třeba z toho důvodu, že je všeobecně známo, že různé problémy a potíže lidí jsou aspoň částečně produktem dřívějších podmínek. (Někteří pedagogové jsou dokonce bezvýhradně přesvědčeni, že kdyby znali životní historie svých svěřenců, rozuměli by jejich současnému chování.) Tato technika se dá realizovat různě např. pomocí osnovy písemnou formou. Ve svém průzkumu jsem však použila autobiografie získávané pomocí vyprávění v rozhovorech, a to nestrukturovaných.

Rozhovor (interview) je zřejmě nejstarší a nejčastěji užívaný způsob člověka pro získávání informací. Jde o situaci, kdy se jedna osoba táže jiné osoby otázkami určenými k získání odpovědí vhodných k účelům zkoumaného problému. Má takové vlastnosti, které chybí objektivním metodám. Podle Gavory (2000) zachycuje nejen skutečnosti a fakta, ale dovoluje hlubší zkoumání kontextů a hlubší proniknutí do motivů a postojů respondentů. Navíc kromě slovního vyjadřování dotazovaného, které je hlavním předmětem zájmu, informace poskytuje také výraz tváře, pohyby těla, gesta, a někdy dokonce i oblečení.

Je důležité, aby prostředí, v němž se rozhovor koná, vyvolávalo pocit bezpečí a pohody. Při rozhovoru je třeba dát velký pozor na to, aby se otázky nepříjemně nedotkly dotazované osoby. Vést kvalitativní rozhovor jistě vyžaduje citlivost, porozumění, koncentraci a jiné dovednosti přispívající k co největší pozitivní atmosféře. Tazatel k tomu přispívá také snahou „uzávorkovat“ své předsudky a apriorní představy o fenoménu (Hendl, 2000).

Při své volbě metody jsem musela také přihlížet k tomu, že rozhovory budu uskutečňovat s lidmi s mentálním postižením. Více autorů zabývajících se problematikou kvalitativního výzkumu se shoduje na tom, že rozhovor je metoda, která umožňuje interpersonální kontakt a vychází z verbální komunikace, proto mi připadala velmi vhodná. Nestrukturovaný rozhovor v sobě skýtá možnost klást otázky tak, aby porozuměli a umožňuje vytvořit osobnější přátelskou atmosféru důvěrného prostředí, kdy se respondent může cítit uvolněně, pomáhá získávat pravdivé odpovědi a spolupracuje. Autoři se také shodují na tom, že ačkoliv je třeba obvykle učinit řadu rozhodnutí ohledně obsahu, pořadí,

délky a formy otázek, svým způsobem je pružný, otevřený a přizpůsobivý jednotlivým situacím, protože výzkumník může rozpoznat, jestliže informant, v našem případě osoba s mentálním postižením, neporozumí otázce, a v tom případě ji může v jistých mezích opakovat nebo přeformulovat.

I když se nedrží přesného schématu a otázky, které se kladou, jejich obsah, pořadí a formulace jsou zcela v rukou tazatele, neznamená to, že nestrukturovaný rozhovor je nahodilý; měl by být právě tak pečlivě připravený jako strukturovaný.

4.2.3 Fenomenologie a fenomenografie

Přikláním se k názoru Gavory (2000), který vidí jistou příbuznost mezi autobiografickým a etnografickým interview, ale v této práci se pokouším tuto dimenzi ještě rozšířit o další aspekt. Jak už je uvedeno výše, zvolenou metodou k dosažení cíle této práce je nestrukturovaný autobiografický rozhovor. Dá se však říci, že jde zároveň o rozhovor fenomenografický.

Fenomenografický přístup navrhli švédští badatelé, především F. Marton, který tak ve své práci z r. 1981 fenomenografii postuloval na novou disciplínu a ta se tak stala jedním ze směrů pedagogického kvalitativního výzkumu.¹

Ve své práci objasňuje principy zkoumání procesu učení u různých typů žáků, vliv inteligence a předchozích zkušeností člověka a prostředí na poznání a zapamatování nových jevů (fenoménů). Metoda se využívala např. pro stanovení objektivně obtížných částí učiva.

Fenomenografie vycházela a opírala se o některé myšlenky fenomenologie, která je jedním z filosofických paradigmat kvalitativního výzkumu, a kterou můžeme definovat jako „... původně filosofický způsob zkoumání skutečností, jak se nezprostředkovaně ukazují. Fenomémem se zde však nenazývá pouhý jev, ale naopak pravda ‚věci samé‘. Od fáze nazíravě popisné se vyvíjela k výkladu smyslu. Je kritikou matematizujícího přírodovědeckého přístupu k člověku a světu.“ (Průcha a kol., 2003, s. 64)

Podle Wilberforceho (2003) se fenomenologický přístup k porozumění lidské zkušenosti vyvinul během 50. let minulého století tím, že se zaměřil na subjektivní zkušenost lidských bytostí, a tak odmítl jiné přístupy, více mechanistické a poznatky si

¹ Marton, F.: Phenomenography – Describing Conceptions of the World About Us. *Instructional Science*, 10, 1981, s. 177-200.

bere z jiné oblasti než např. z psychologie či medicíny; odlišnost spatřuje také v tom, že se spíše zaměřuje na porozumění jedincům a jejich vnitřnímu světu, než na rozvíjení velkých teorií nebo předpovídání chování.

Fenomenologie je spojována především se jménem filosofa Edmunda Husserla, který viděl úkol v tom, vrátit se k počátkům, ke kořenům a nalézt čistou a původní zkušenost, nahlédnout věc samu a ne přijímat svět jako již vlastně zprostředkovaný či interpretovaný, ovlivněný tím, co již víme. Husserl požadoval návrat k původní oblasti smyslu, svůj záměr shrnul pod heslem „k věcem samým“, základní otázka jeho filosofie byla: Kde se skrývá tato původní dimenze lidského života? (Petříček, 1992) Lze tedy říci, že fenomenologie je založena v podstatě na introspekci vlastní (sám na sobě) i introspekci jiných osob a zaměřuje se na různé zážitky existence, v nichž se snaží odhalovat jejich lidský smysl. Souhlasím s Hendlem (2000), že v základech fenomenologie leží přesvědčení, že poznání nespočívá v konstruování obecných principů, ale v deskripci „fenoménů“, tj. věcí samých. Tuto myšlenku dále rozvíjí pro případ výzkumné činnosti, kdy požaduje principiálně nepředpojatý přístup k analýze problému, objektivní poznání smyslu věci, tzn. i uchopení jejich invariant za předpokladu zkoumání jevů takových, jaké opravdu jsou, a ne pouze jak na ně bylo pohlíženo; přitom nelze tento přístup ztotožnit s naivním vcítěním!

V Martonově případě se fenomenologie snažila dívat na svět žáků jejich očima a skrze jejich zkušenosti, kladla si třeba otázku: „Je-li učení subjektivní záležitostí (u každého nabývá trochu jiné podoby), jak se změní naše poznatky o něm, budeme-li důsledně vycházet ze subjektivních pohledů, názorů, prožitků učících se lidí?“ (Mareš, 1998, s. 19) Marton a jeho skupina zjišťovali, jak žák získává životní zkušenosti, jak si vytváří obsah pojmů a jak chápe svět kolem sebe, zajímali se o žákův pohled na učení, ale zároveň také o východiska jeho úvah a rámec, ve kterém má žák své úvahy posazen; pátrali po všech informacích, jež sám žák bere v úvahu. „Klíčové pojmy, se kterými autoři pracují, jsou: žákovy zkušenosti, žákova konceptualizace zkušeností, žákovo pojetí světa, žákovo vnímání jevů a situací, žákovo pojetí učení, žákův přístup k učení, žákovo porozumění učivu...“ (Mareš, 1998, s.19)

Fenomenografie je rozvíjena dále i v některých dalších zemích. U nás zatím není v oblasti problematiky mentálního postižení příliš známa a v odborné literatuře není zmiňována, výjimkou je např. Mareš (1998), který ve své knize popisuje fenomenografii takto: „Účelem fenomenografie je popsat a analyzovat postupy, jimiž člověk získává zkušenosti, vytváří si koncepty, snaží se porozumět skutečnosti kolem sebe. Výsledkem

bádání mají být ‚kategorie popisu‘, jež charakterizují způsoby jednání a uvažování lidí o vybraných aspektech reality.“ (Mareš, 1998, s. 87)

Šiška (2005) věnuje ve své knize jednu kapitolu právě autobiografiím stojícím na pozicích fenomenografie a zdůrazňuje schopnost lidí s mentálním postižením vyjadřovat se k životním událostem a jejich smyslu. „Jejich životní příběhy vyvolávají u čtenáře sympatie, hněv, smích, obdiv, podiv, solidaritu, lítost. Stávají se tak pro posluchače/čtenáře jedinečnými bytostmi s vlastní minulostí, kulturou, sociální třídou, stejně jako s handicapem. Autor je přesvědčen, že existuje mnoho dalších životních příběhů, které je třeba vyslyšet. Tato kapitola je jen úvodem do málo probádaného dramatu zkoumaného prizmatem samotných aktérů.“ (Šiška, s. 96)

Základní metodou fenomenografie je individuální fenomenografický rozhovor. Podle Hendla (2000) se tento přístup se volí v případech jako:

- když chceme zkoumat význam prožité zkušenosti jedince a porozumět mu;
- když chceme co nejlépe zachytit studovaný fenomén, což lze nejlépe skrzes pokus porozumět zkušenostem účastníka;
- když chceme nahlídnout fenomén, který není dostatečně prozkoumán.

Svou práci stavím na pilířích fenomenologického uvažování, snažím se popsat prožitou zkušenost určitých jedinců a pomocí fenomenografického rozhovoru vstoupit do jejich vnitřního světa a porozumět mu. Dá se říci, že orientace principů sleduje stejné cíle. I tady si můžeme klást otázku: „Je-li život člověka a jeho potřeby subjektivní záležitostí, jak se změní náš pohled a přístup k němu, budeme-li opravdu důsledně vycházet ze subjektivních názorů, prožitků a pocitů lidí s mentálním postižením?“ I v této práci se stávají klíčovými pojmy jako: klientovy zkušenosti, klientovo pojetí světa, klientovo vnímání jevů a situací, klientovo porozumění, klientův přístup k ... atd. Klientův pohled z jeho perspektivy se stává v této práci nosným, stejně jako byl pro Martona stěžejní zase pohled na učení ze žakovské perspektivy.

Zdroje mnou získaných dat vychází z prostředí informantů, ve kterém se pohybovali nebo pohybují, jde tedy o svět přirozených zkušeností, důraz je kladen na výklad zkoumaných jevů jejich očima – tedy samotných aktérů svého života, a to u jednotlivých případů zvlášť. Předmětem zájmu je v podstatě prožívané bytí člověka.

4.3 Vstup do terénu

Stanovila jsem:

- základní soubor: občané ČR;
- výběrový soubor: dospělí lidé s mentálním postižením žijící v současnosti v ústavních zařízeních;
- počet informantů: 9;
- místo realizace výzkumné metody: pražská ústavní zařízení.

Ještě před natáčením rozhovoru jsem si kromě souhlasu informanta zajistila také souhlas rodiče či opatrovníka jedince, se kterým jsem plánovala interview realizovat. Vypracovala jsem k tomu „informační leták“ (viz příloha), ve kterém jeho rodiče či opatrovníka krátce seznamuji se svou osobou, tématem mé diplomové práce a s žádostí, kterou na ně mám. Toto bylo v kladném případě završeno písemným souhlasem rodiče či opatrovníka. (V případě nemožnosti osobního setkání jsem leták poslala poštou.)

Před rozhovorem jsem se snažila s každým informantem navázat osobní kontakt a rozhovory pak provádět v co nepřirozenějším prostředí, ve kterém by se mohl cítit bezpečně, protože, jak upozorňuje Pelikán (1998), vstup do terénu a do prostředí, které chce badatel deskribovat, je specifickým problémem. Většinou šlo o jejich vlastní pokoj, který jim poskytoval dostatek soukromí a klidu. Osobní kontakt s každým informantem probíhal čistě individuálně a všichni byli požádáni také o souhlas publikovat jejich autobiografii v mé diplomové práci. Reakce byly příznivé, někdy dokonce nadšené.

Pro průběh rozhovoru jsem připravila okruhy oblastí či otázek, o kterých jsem chtěla, aby informanti pohovořili. Strukturovaný rozhovor, jak už bylo naznačeno, jsem nevybrala záměrně – otázky by nemusely být srozumitelné a nerespektovaly by individuální zvláštnosti, které, zvláště v případě mentálního postižení, jsou nasnadě. Musela jsem počítat se specifickou strukturou psychických složek člověka s mentálním postižením jako je paměť, pozornost, myšlení aj. (blíže popsáno v kap. 3). Takto jsem předpokládala, že průběh rozhovoru může být variabilní. Např. zvolená oblast, o které budeme zrovna hovořit, může na základě vzniklých asociací téma úplně změnit, (což se mi později potvrdilo, stejně jako to, že při položeném dotazu, jak jsem předpokládala, se nebudou držet striktně zadané oblasti, ale témata se budou prolínat).

Na začátku dotazování jsem se snažila informanta ještě jednou seznámit s účelem mé návštěvy, s náplní našeho setkání, znovu zajistit souhlas se záznamem a ukázat mu, jak budu záznam pořizovat, informovat ho o použití vyzískaných dat, a pak také prolomit případnou psychickou bariéru.

Pořizovala jsem elektronický záznam rozhovorů na MP3 přehrávač a ty pak přepisovala. Otázky jsem volila v různém pořadí podle toho, jak jsem vycítila naladění informanta. Začínala jsem otázkami, které se týkaly spíše neproblémových skutečností a které by komunikaci povzbudily. Teprve později, když jsem měla pocit vytvořené atmosféry důvěry, jsem se dostávala k tématům hlubším, jež by mohly vyvolat i záporné reakce. Opatrně jsem rozhovor vedla zejména tam, kde jsem vycítila, že se otázky dotýkají intimnější sféry informanta. Během rozhovoru jsem se snažila otázky formulovat co nejjasnějším způsobem tak, aby porozumění bylo co nejefektivnější. Kladla jsem vždy jednu otázku a poté pozorně naslouchala, popř. reflektovala a nechávala dostatek času na odpověď. Mou snahou bylo celou naši komunikaci vést ve vstřícném duchu, aby se v ní dotazovaný cítil rovnocenně a zpětnovazebně poznával, že mám o něho a jeho život skutečný zájem.

Jednou z podmínek dobře vedeného interview je kladně nebo záporně neovlivňovat svými reakcemi obsah sdělení odpovědí tazatele. Musím však sebekriticky přiznat, že udržet si neutrální postoj k obsahu některých sdělovaných informací pro mě nebylo vůbec jednoduché.

Celkově bylo pořizování záznamů a jejich přepisování dosti náročné, především co se týče potřebného času. Natáčení rozhovoru od jednoho jedince se pohybovalo v rozmezí od cca třiceti minut až do tří hodin, následné přepisování pak zabralo několikanásobnou dobu. Abych totiž dostala doslovný přepis a kódovala informace obsažené v rozhovoru, každou jeho část jsem přehrávala několikrát za sebou, což znamenalo hodiny poslouchání. Takový poslech byl velmi únavný a náročný na koncentraci.

Pořídila jsem záznamy od devíti informantů, což je dle mého názoru pro účely této práce dostačující.

4.3.1 Vybrané okruhy otázek

Rozhovor jsem rozdělila do několika oblastí týkajících se života člověka s mentálním postižením, které jsem poté podle vhodnosti situace a komunikativnosti respondenta za pomoci otázek hlouběji rozváděla.

Oblasti:

- ♠ dětství, rodina;
- ♠ škola a ústavy navštěvované v minulosti;
- ♠ ústav – přítomnost;
- ♠ soukromí, vlastní pokoj;
- ♠ kontaktní osoba;
- ♠ vztah k vychovatelkám;
- ♠ typický den;
- ♠ možnost volby (bydlení, oslovení, pohyb, program dne aj.);
- ♠ spokojenost s vybavením;
- ♠ přátelství, partnerství;
- ♠ práce, finance;
- ♠ koníčky;
- ♠ zdravotní stav - úrazy, nemoci, léky;
- ♠ konflikty, starosti.

4.4 Zprávy z terénu

V následující části předkládám přepis natočených rozhovorů. Jde téměř o přesný a doslovný přepis, protože mým záměrem bylo ponechat rozhovorům co největší autenticitu.

Z důvodu ochrany identity informantů jsem neuváděla jejich pravá jména, avšak věk je skutečný. Také jsem změnila nebo vynechala jména osob, názvy míst a jiné informace z jejich životní historie, které by mohly narušit anonymitu jejich, rodinných příslušníků nebo pracovníků ústavů.

Pro některá často se opakující slova stejného významu, ale v každém zařízení jinak volená (př. vedoucí, šéf, ředitel aj.), jsem vybrala tyto jednotící názvy: ředitel, škola, ústav, vychovatelka, oddělení, dílny.

Obsah každé autobiografie také nepředkládám přesně tak, jak mi byl vyprávěn, ale řadím ho a dávám do souvislosti podle oblastí, ke kterým mé otázky směřovaly. Snažím se autobiografie pro větší přehlednost a možnost lepšího zpracování „poskládat“ co nejsrozumitelněji, ale přitom nenarušit jejich kontext a kontinuitu. Samozřejmě to úplně nejde. Je asi zřejmé, jak jsem již předesílala, že některé oblasti se budou prolínat. Nejen z důvodu toho, že obecně spolu některé oblasti souvisí, ale také díky specifické struktuře psychických složek lidí s mentálním postižením, která se mj. profiluje tím, jak už bylo řečeno, že často nejsou schopni udržet pozornost, koncentraci a paměť aj. a věnovat se zaujatě jednomu zadanému tématu.

Doslovný přepis úplného záznamu interview poskytuje velkou rozsáhlost materiálu, který obsahuje. Některé rozhovory jsem proto pro potřeby této práce zkrátila.

4.4.1 Simona (35 let)

Já se tě, Maruško, nebojím.

Já mám taky dneska trošku špatnou náladu, ale to říct nemůžu.

Dětství, rodina

Když sem se narodila, tak sem bydlela s rodičema i s prarodičema, teda já sem dojížděla i do Budějovic, do Českých Budějovic, já sem tam měla prarodiče mojí... vlastně mojí maminky. Maminka bydlela, než se stěhovala do ---, tak bydlela ve ---. No tak maminka žije a strejda taky a právěže v těch Budějovicích už nikdo tam není, jak to bylo úplně ze začátku, už je to tam úplně jiný, už jako tam jezdit nebudu. Ted' už prarodiče nejsou, tak jsem jenom s maminkou a se strejdou.

Jednak maminka nemůže, ona pracuje v nemocnici, stará se o pacienty a ona si mě bere jednak domů, ale jenom jednou za 14 dní do mě... po měsíci... Jinak ne, jinak sem tady pořád v ústavu. Ale naopak maminka, když má čas, tak buď zavolá a nebo... tak zavolá a nebo přijede a jdu s ní na procházku do cukrárny, k babičce a na kafe.

Školy a zařízení navštěvované v minulosti

--- byla okres ---, byla to jakoby škola. Tam sme se učili číst a psát a taky počítat a taky hodně uklízet a prostě... a uklízet dole v jídelně v kuchyni.

Já sem byla předtím ještě v jiným ústavu. Tam byla taky škola, pak sem šla... byla v základní škole, pak sem byla v pedagogický škole a pak sem šla do zdravotní školy. Jedna škola byla v Praze, druhá v Táboře a třetí byla v Brně a čtvrtá byla v Olomouci. A já sem tam měla babičku eště, ona tam bydlela v tom Olomouci, tak sem tam za ní, když sem tam byla v tý škole, tak sem za ní dojížděla na návštěvy a taky na spaní, to bylo v Praze I.

Ústav – přítomnost

Já sem tam bydlela v tom ústavu a vlastně maminka za mnou dojížděla z Prahy až tam a pak zase... protože to bylo pro maminku hodně náročný, proto si vyžádala a chtěla, abych přišla sem na ústav sem do Prahy protože ona mě chtěla mít blízko. Už je to 12 let, co sem tady. No tak já sem se narodila 15. února 1970 a ted' je mi 35 let a pak mi bude za rok 36 a já jsem nastoupila do ústavu, tak mně bylo sedm. Už zpátky bych tam nechtěla, protože já chci bejt tady v ústavu mezi hol... mezi těmadle děvčatama a vychovatelkama.

- soukromí

Já mám svoje soukromí, já sem... vlastně když sem nastupovala sem úplně ze začátku, tak sem spávala tady na oddělení jako s ostatními děvčatama. Spala sem v tom prvním pokoji, pak sem přešla sem do tohoto pokoje dozadu, tady do tohoto pokoje no a potom mě... mě už to tady přestalo bavit. Jednak sem měla taky svoje problémy, jednak taky byly trochu stížnosti, no tak sem řekla panu ředitelovi, že už tady nechci být, že že už tady nechci spát, že jako mám pro... své důvody, že se chci prostě odstěhovat do svý... do pokoje, tam jak sem s Miluškou, jako do toho prostě do toho soukromí, tam jsme teď ve dvou, to je dvoulůžkový pokoj, tam mně to vyhovuje lepší než tady na oddělení.

Nemůžu zamykat, jednak mně to hrozně vadí, jako chtěla bych mít svůj klíč od svého pokoje, aby sem si ho prostě nějak zamykala, aby mně tam někdo jako nechodil, ale to tady prostě nejde, vychovatelky si to nepřejou.

- kontaktní osoba

Jo můžu se vlastně obrátit.

- vztah k vychovatelkám

No tak vztahy s vychovatelkami mám sice... tak sice to de, jednak nejsou žádný problémy, ale vztahy s vychovatelkami mám sice v po... dobrý, ale trochu problematický no, jako z mojí strany. No tak ne... já bych to řekla takle, protože já... já sem totiž na vych... vychovatelkách právě vadí to, že neříkám pravdu, že lžu a... to je jedna věc. A za druhý, že... že... dělám problémy, že prostě dělám jako mezi nima dusno. To jim vadí. Jednak pravda to je. Dělán, ale jenom vobčas. Jenom málokdy, jenom vobčas. No protože mám... no protože... protože, já dyž sem třeba mimo nebo sem nervózní, tak mám prostě... prostě na někoho vztek, a jako... právě proto se tohle projeví no. No tak teď už se to spravilo, takže je to zatím... teď už se to spravilo, to co bylo dřívě o prázdninách, to už je všechno jinak. Zm... všechno se změnilo, jednak vztahy, jako konkrétní vztahy nejsou, všechno se změnilo, jinak je všechno v pohodě, všechno je v pořádku než to bylo ze začátku.

- typický den

No tak když my ráno vstáváme v půl sedmý, protože já mám v pondělí roznášení snídaně, a to je moje základní povinnost, že vstanu, ustelu si, půjdu se vykoupat, vyčistit zuby a pak si připravím bandasky už na stůl, když tam je čaj, tak ho holkám naleju do hrníčku na prášky, kdo používá prášky, tak jim to naleju do hrníčku a ty prázdný bandasky si už připravím k sobě na stůl a s těma prázdnýma bandaskama du ve čvrt na osum dolů, tam mě čeká Liduška a už prostě roznáším jídlo, jako prostě snídani. A jednak mně taky pomáhaj odvedle kluci, protože já těžký podnosy nemůžu tahat, když sem měla ty problémy, když sem měla ty problémy že jo, protože já když prostě něco tahám těžkýho, já ty ruce mám sice trochu slabý a ten podnos, když je těžkej, já bych to neunesla já sama. Ve čvrt na osm roznášíme, a tak v půl osmý snídáme. Pak celý den nic, to je buď smyslovka nebo rozumovka nebo hudebka nebo výtvarka nebo dramaťák anebo píšeme nebo si čteme nebo se bavíme anebo si mezi sebou povídáme, to už je jedno a pak jsou skládačky, skládáme puclé, hrajeme si karty nebo člověče nezlob se nebo si vybarvujeme, prostě máme takovej... prostě máme... my to máme napsaný u vychovatelek v rozvrhu, kdo co dělá, kam kdo chodí a tak různě. Mě baví nejvíc dramaťák, nebaví mě trochu úklid, ale jinak se to přežít dá. To je ráno nebo odpoledne nebo prostě celej den, buď ráno nebo odpoledne. Pak máme odpolední pauzu, pak si uvaříme kafe anebo si vaříme kafe v dílnách a nebo tady na oddělení a prostě když takle přijde víkend, tak děláme buď úklid, pak máme oddechovej... odpoledne si uvaříme vždycky v pátek, v sobotu a v neděli kafe anebo demé v neděli do kostela anebo vždycky po večerách se sejdeme, když už jsou všechny povinnosti hotový, tak se sejdeme v hlavní místnosti, tam se prostě sesedneme jako všechny a vezmeme si růžence a modlíme se a základní modlitba je Otče náš. Já sem věřící i moje maminka je věřící i

strejda je věřící, oni choděj taky do kostela, oni věřej v pána Boha, tak jako já a jako ostatní. No a po večeři už sou povinnosti. Úklid, jako příprava koupelny na koupání, pak je... pak se... připravíme si věci na to koupání, já zatím připravím koupelnu, no a pak až se všechny vykoupu, tak si sedneme všechny do hlavní místnosti a je večeře. Potom po večeři já vyklidím s vychovatelkou koupelnu a deme se mejt a čistit si zuby, pak si odestýláme, zatahujou se nebo se zatemňujou žaluzky a vlastně pak už máme klid, pak si můžeme po růženci, když už je pak všechno hotový, odestláno, zametýno, tak si sedneme, pomodlíme se a mezitím vychovatelka uklidí jako vanu, umyvadla, vytře podlahu a tak. A rohožky dá přes vanu, aby uschly, tak pak, když už je to úplně všechno hotový, my sme pomodlený, po růženci, jsou postele odestlaný, tak deme do svých pokojů a už je klid, a to už si můžeme prostě co chceme každej, co kdo chce, kdo chce, tak se dívá na televizi, když je něco hezkýho, kdo chce, tak si de do svýho pokoje, buď si tam povídá nebo si... já mám svoji televizi na svým pokoji, tak buď si pustím televizi nebo si povídám, bavím se s někým a nebo si pouštím magneták, to už je volno, můžem si dělat, co chcem a spát chodíme, no tak maxcimálně v devět, ale já takle brzy neusínám, já sem zvyklá od maminky z domu, já usínám tak maxcimálně po devátý hodině, řekněme. Kdo chce, ten může jít spát a kdo nechce, tak si může dělat svůj program, já si zhasínám sama, když se mně chce spát, to poznám, protože se mi mžouraj oči, už pomrkávám, tak zhasnu, všechno si uklidím, zhasnu a du spát.

- možnost volby

Programu se musíme zúčastnit, kdybych nechtěla, dostala bych zákaz, ale se mnou nejsou žádný problémy, já to prostě dělám ráda a s rado... jednak taky s radostí.

- spokojenost s vybavením

No tak tady jsem velmi spokojená. Zatím mně vyho... zatím mně všechno vyhovuje, co sem tady, ale jednak se mně líbí to vybavení, jak je to tady hezky postavený a tak.

Přátelství, partnerství

Mám tu kamarádky, na Petrušku se můžu spolehnout, ale taky sou semtam trošku nějaký špatný vztahy, jako konkrétní, ale jinak se na ni můžu spolehnout a na ostatní můžu se spolehnout, protože ty vztahy kolem ostatních děvčat se projevujou zcela v pohodě, žádný konflinky.

Zamilovaná ne.

Práce, finance

Já tady vlastně bydlím jako doma u maminky s tím, že uklízím, chodím do dílen a tady uklízím po baráku. Připravuju koupelnu, vyklízím koupelnu po večeři, zametám, potom připravuju na stůl hrníčky a talířky, jako prostírám na jídlo a potom taky pomáhám těm ostatním, buď vychovatelkám nebo ostatním děvčatům a takle.

Dostávám peníze, mně se teďka zvýšil důchod, to dostává buď ředitel nebo paní účetní. Když něco potřebuju, tak si poprosím vychovatelku. Jednak já sem měla ze začátku peněženku i s penězma, my sme jeli na pouť, jenomže tu peněženku s penězma mně ukradli, já sem nevěděla jak, ale prostě mi ji vzali. Teď měla sem mobil, svůj soukromej, taky mně ho vzali, nevím, jak se to stalo, ale maminka o tom věděla, ta dostala doporučení, že se mi ztratil.

Koníčky

Mě baví jed... já koníčky ne... mě koníčky ne... jako já sem jezdívala na koně, ale na živý koně, jako já mám koně hrozně ráda, jezdit na ňom na koni, ale taky sem chtěla říct, že mám nejradši muziku, jednak muziku a nebo my si třeba v hlavní místnosti se bavíme, povídáme si a takle, to mě prostě nejvíc zajímá. Prostě takle no. Mám svoje rádio i svoje kazety, poslouchám jednak dechovky, jednak Karla Gotta a jednak Vangelise. A Moravanky.

Zdravotní stav - nemoci, úrazy, léky

Jednak já sem měla taky problémy s touhletou nohou, protože já sem... já sem... nějak šla, pak sem donesla svačinu, jako mrkev v mističkách a já sem udělala krok jeden jedinej a todleto koleno sem měla úplně až tadydle pod nohou, jako tadleta česka. Teď ji mám trošku bolavou, ale teď už je to zahojený skoro, ale já sem... já sem ji měla v gypslu, protože tadleta česka, co je v koleni jsem měla úplně vytočenou, až semhle, tak sem měla jedno koleno tady pod nohou a druhý koleno tady. Tak mě vlastně... to sem spala tady už, tak mě vozili na vozíčku, pře sem nebyla vůbec schopná chodit. Pořád mě to bolelo. Pak přišla zdravot... dvě zdravotní sestry a koukaly se mě na to, sem byla na chirurgii, tak mně ji dali do gypslu a tady se mně to mazalo.

Jednak já sem taky v úno... minulou zimu minulý únor sem ležela v nemocnici na chirurgii se žaludkem, a taky trošku se sle... tady se slepým střevem a dávali mně čtyři kapačky, dvě kapačky sem a dvě sem, a tak sem tam ležela dlouho. Pět, asi tak pět dní maxcimálně, protože já sem tam ležela na... jednak na pozorování, kdyby náhodou se mně ten slepák objevil.

Léky beru, ale na štítnou žlázu. Já mám totiž hypot... hyp... hypotyjerózu. Mám tam málo hormonů a právě mně to dodávají uměle. No taky mám potíže se žaludkem a jednak s břichem, no a tam mně právě zjistili, že mám podrážděnej jednak žaludek a jednak mám podrážděný střeva, protože já sem taky prodělala velkou střevní chřipku, měla sem průjmy, ty se mně vracely a opakovaly se mně a zvracení.

Konflikty, starosti

Táta ten se o mě nestará. Když mám svátek, nic mně nenapíše, když mám narozeniny, nic mně nepošle, nestará se vůbec o mě. On se... on se taky vlastně oženil, takže já vůbec vo ňom vůbec nic nevím. Taky má svoji manželku a nějaký děti, takže vlastně on se stará o svoji rodinu.

4.4.2 Lenka (25 let)

Dětství, rodina

O... malá... to si toho moc nepamatuju, akorát že když sem byla malá, tak byly trochu malinko jako problémy se mnou, protože můj táta se pohádal s maminkou, vona na něj křičela, že se vo mě starat nebude, ať se táta stará sám vo mě no. A měla sem babičku, to je vlastně maminka mýho táty a teď mi už umřela no, takže už nemám skoro nikoho. Jenom tátu no, táta se staral, moje maminka ta už nechtěla se vo mě starat. Voni se rozvedli, takže sem žila s tátou.

Ze školy sem chodila domů k tátovi nebo i k babičce, babičky táta se o mě staral vlastně vod malička, tak dycky pro mě chodívala babička i táta. Dyž táta nemohl, tak chodívala babička, protože táta má těžkou práci, on je vlastně řidič dopravního podniku, von to má hroznou tu práci, von stává někdy v sobotu vodpoledne ráno, dycky ráno brzo stává ve čtyři nebo ve tři hodiny ráno, to spíme že jo.

Fotky tu nemám, ukázala bych vám fotky z mýho dětství, to bylo eště, když sem byla malá, to už je hodně dlouho, tak si toho moc nevzpomínám, co sem různě dělala v dětství, spíš sem si hrála s panenkou, hrála sem si s panenkou, táta se mnou dělal takový psí kusy že jo, samý legrácky. No tak například sme spolu zpívali, jako mě učil zpívat no, i když sme se trošku jako... sem od malička zpívala to: ,pec nám spadla, pec nám spadla' a já sem do toho pak přidala jednu starou hrozně těžkou písničku. To mě ještě naučila moje sestřenice Saša, to sme byly ještě my dva spolu se Sašou, to sme byly ještě malý, ale vycházela sem se Sašou dobře. Vona mě dycky na všechno připravovala a já sem jí pomáhala s tím, aby žila se svým klukem že jo. Vona jako požádala mě jako, aby sem jí s tím pomohla no, s tátou byl

trochu malinkej problém no a taky dobře sme se... taky sem se snažila, ale nejvíc odmalička sem měla ráda krupicovou kaši, jo, ale už ji moc nejím, protože za prvé to de na tloušťku, no tak už na to moc nemyslím.

Ale ještě taková legrace, že když sem byla malá jako miminko, tak ne jako miminko, jako to mně byly asi tři nebo čtyři roky, moje babička byla jako v kuchyni a vařila oběd a vona měla puštěný rádio a voni tam hráli dechovky jo, já sem tam pak skočila a začala sem trdlovat a tancovat v kočárku, skoro sem to zbořila.

A nejvíc odmalička se bojím bouřky, doteďka no, nevím, jak se to stalo, ale moje... moje babička vona má dceru, ne dceru, jako přítelkyni, to je vlastně Markéta a Albert, to je... jsou vlastně synovci mé babičky, vlastně že jo, to je synovec mé babičky a ta Markéta je příbuzná nebo přítelkyně no a voni měli nakázáno od své mámy, že maj přijít domů dřív než přijde bouřka no a jenže nečekali, že už to přijde tak dřív ta bouřka a moje babička prosila: ‚prosím vás, zůstaňte tady, já mám strach vo Lenku, vona leží v kovový postýlce‘, já sem spala jakoby v malý kovový postýlce, jako kovová postýlka to byla, jako ze železa no. A bylo to pro mě a nejvíc pro babičku hrozný, protože vona babička měla vo mě strach a nevěděla, co se mnou, ale díky bohu, babička řekla: ‚díky bohu, že ta Markéta a Albert zůstali‘ že jo, protože voni nevěděli, v jaký sou situaci no a vlastně vona mi jako ta postýlka... babička mi to vykládala, že babička mi řekla, že mi ta kovová postýlka začala hořet prostě a že do toho uhodil blesk a mně ty blesky hrozně vadily do očí. Brečela sem jak... brečela sem, nevěděla sem, co mám dělat, úplně sem byla celá nsvá a babička k postýlce nemohla, aby mě vytáhla, tak poprosila Alberta a Markétu, aby mě vytáhli z tý postýlky. Bylo to jen tak tak a moje babička z toho byla chudák zděšená, měla z toho úplně velkej šok, nevěděla, co má říct. Bylo to pro ni těžký no, no když sme se vlastně ráno vzbudili, tak ta kovová postýlka byla na hromadě, takže babička řekla: ‚jen tak tak, že sme uvízli dobře‘, jinak bych tady nebyla že.

Škola a ústavy navštěvované v minulosti

Chodila sem do školky a do jeslí, školku si trochu pamatuju, do jeslí už ne. Potom taky do pomocný školy, sme tam tancovali, měli sme tam besídku, jako vánoční besídku, tak já dycky, když byla vánoční besídka měla sem tam zpívat sama sólo, to sme vlastně zpívali to: ‚jak jsi krásné neviňátko‘ a voni zpívali prostě dál a pak sem měla začít to svoje sólo. Měla sem tam začít zpívat tu písničku: ‚já ti nesu veselého beránka‘ a to sem měla ještě tudletu svoji panenku, toho Honzika svýho, dycky mně dali do ruky panenku a prostě sem ji měla do těch jeslí dát tu panenku, dělat že panenka jako že dělá Ježíška no. Prostě sme tam zpívali, přednášeli sme básničky a tak. Nejhorší byla matematika teda. Učitelky byly fajn, učily nás vařit a učily nás, jak se máme chovat slušně a tak.

Pak do tý praktický školy sem chodila, tam sme se začali učit vařit, jako v praktický škole jako kafe sme měli umět a čaj a jinak sme měli za domácí úkol uvařit tu... drožd'ovou pomazánku... to vám taky ještě budu vyprávět ještě. Když sme byli na chatě u tety, tak dycky sme spolu dělaly drožd'ovou pomazánku a tetin přítel, von se jmenuje Patrik, a to bylo léto, voni seděli na tý lavičce po práci a my sme zrovna dělaly tu drožd'ovou pomazánku, to bylo někdy k večeru mezi pátou a šestou sme dělaly tu pomazánku a táta s Patrikem řekli: ‚fuj to smrrrdí‘ a teta pak řekla... já sem se taky tetě smála, vona řekla: ‚když vám to tak smrdí, tak si to taky sami sníte‘.

Dříve když sem... to sem chodila... to sem byla v jednom ústavě. Tam sme vlastně jako chodívali, tam byla velká hospoda a my dycky každej čtvrtek máme dycky volný vycházky, táta mi dycky dával peníze, takže sme si mohli spolu něco koupit, já sem si tam mohla něco koupit. Bydleli sme tam, spali sme tam, tam byla taková větší místnost jako vestibul, pak takový ty na na ty boty... jako botárna a kousek od tý botárny byly pokoje, takže sme tam spali někdo po čtyřech, a tak, nebo po pěti v těch postelích. Na víkendy sem chodívala domů dycky, každej pátek. Táta si pro mě musel přijet. Jednou se stalo, že táta

měl bouračku a táta nemoh že jo, přijel si pro mě nějaký pán, nějaký jako taxikář a oni mu tomu... mě jako... tomu pánovi jako nechtěli dát, já sem jim pak vysvětlila, že táta měl bouračku, protože von zrovna jel na zastávku, aby ho vystřídali, jako jeho parťák, jako von si nevším, že tam nějaký blázen narazil do toho blatníku jako do toho autobusu. No když už to pánovi vysvětlil, tý vratný, že táta měl bouračku, tak už mě konečně pustila, tak dala mně průkazku, tak sem pak jela s tím taxikářem tam, co se stala ta havárka.

Byla tam klubovna a tam je jakoby televize tam dole, rádio, někdy sme tam měli diskotéky, když sem měla třeba narozeniny, tak sme tam dycky dělali nějakou diskotéku a tak.

Ústav – přítomnost

Nevěděla sem, že sem přijdu, to sem byla ještě s dětma z --- v Chorvatsku. To sme jezdili do Chorvatska a zařídil to pan ředitel ten zájezd, no a když... to tam bylo hezký, sme tam plavali, a tak, a pak dme měli výlet nějaký vláček a když už dme se měli vrátit zpátky z Chorvatska, jako zpátky do Prahy že jo, tak sem řekla: ‚pane řediteli, myslíte si, že vás táta neodmítne‘, no a pan ředitel mně říkal: ‚no to nevím, ale asi myslím, že to dopadne, že budeš u nás‘, von vlastně nevěděl, co se bude dít že jo. No a tu sobotu sme měli vodletět sem do Prahy a táta, že si pro mě přijede s mým bratrem Karlem, já mám ještě bratra Karla, von hraje na housle, to vám ještě budu vyprávět, potom když sme přiletěli z toho Chorvatska a táta mě hledal po celým letišti a pak sem se tam konečně ukázala, tak táta byl... říkal... že byl z toho celej zkamenej, protože za prvé měl problémy v práci a ještě se s panem ředitelem pohádal. Voni se jak se říká poňafali. A pan ředitel že kůli mně, že tam byli prej jiný zájemci v těch --- a táta zas: ‚to je mi jedno‘, na --- se uvolnilo místo, vona tu dřív spala Cilka, než sem ještě přišla sem no a tak jako táta říkal, že má problémy v práci, že si pro mě nemůže dojíždět, že to prej prostě nejde. A bylo to hrozný ty hádky s ním a panem ředitelem. Byla sem nešťastná, brečela sem, nechtěla sem sem, já sem nevěděla, že to dopadne, že bude místo tady. Chtěla sem tam zůstat, ale... radši to rozebírat radši nebudu. Sem tady od září... ale zvykla sem si docela dobře, mám tady kamarádky... začalo se mi tady líbit. V září když sem nastupovala sem, tak to sem ještě... byla sem, jak se říká trochu nervózní, tak pak sem tu zůstala, no a pak byly tu nějaký přísný vychovatelky, který tu ještě nebyly, bylo to hrozný, já sem nevěděla, co dál a jako se mi nelíbilo, jak si Eva myslí, já vím, proč brečela v denní místnosti... kvůli tomu, že se tady krade, lže a donáší. Marta hlavně krade a nejvíc personál z nočních služeb. Sladkosti. Je to tak no. No a vy ste pak přišla... tak byla Eva radši zticha.

- soukromí

Náš pokoj, tam spí Eva a tam Zuzka a tady já. Moc soukromí tu nemáme, protože Eva má svoji televizi a dycky, když sem přijde noční služba, tak nám to dycky zakazuje, nevím, my sme se včera dívaly na nějaký hezkej film jako Týtý a vona jako řekla: ‚budete se ještě dívat?‘, takovým hrozným způsobem to řekla no. Kvůli nočním službám se nesmíme dívat, jim to právě vadí.

Měli sme tady klíče, ale nějaká noční služba nám to vzala. Věci mám tady ve skřínce, ty si taky nemůžu zamknout, chtěla bych ho... zeptám se vychovatelky nebo někoho se zeptám zejtra... docela by se mi to hodilo, protože za prvé, když si chci něco udělat že jo... já stejně si musím dneska nachystat věci jako ne věci... ale ty věci, který jako konkrétně budu potřebovat na hory. V tu sobotu jedu s tátou na hory.

- kontaktní osoba

Na Helenku.

- vztah k vychovatelkám

... se mně nelíběj... vychovatelky... se mně vůbec nelíběj... mně nejvíc hrozně vadí, že se tady donáší a krade... jako vo tom ani mluvit nechci, že ale... křičí, je nás xy holek a voni nás okřikujou, že sme hlučný no... všichni skoro... Helenka je jiná, jako že si někdy

zazlobím, to je sice pravda, ale zase si odpustím, co sem jako zhřešila a tak. Mně nejvíc vadí Dana, protože za prvé já se jí hrozně bojím, protože ona někdy křičí, řve.

- typický den

Večer deme spát v devět, brzo, chceme se ještě dívat na televizi, ale nemůžem. A jinak ráno vstáváme v sedm nebo v půl sedmý. Ty vychovatelé, co choděj na ranní službu nás buděj. Horší to je, když rozsvítí světlo, to mě pálejí oči, Helenka to nedělá, ta nás nechá spát, dokud není převlečena že jo a dycky vykoupá nejdřív epileptičky a pak se dem mejt my. Pak vstaneme, umejeme se, vyčistíme si zuby a pak v osm hodin je snídaně. Eva má práci dole v jídelně a my tam jako vypomáháme. Obývánk, kuchyň a jídelna, uklízíme no a pak v poledne ve dvanáct je voběd. A každý ráno a každý večer chodím rozestýlat postele. Dopoledne jsou výchovy, ale my pracovníci ne, jen ty holky, co jsou tady nahoře, ty co docházej jen přes den. Pak je polední klid a kolem půl druhý jezdíme do dílen, ta keramika. Pak se vrátíme, je svačina a večere je v šest, kolem šestý hodiny. Ještě se koupáme, myjeme se. Po večeri máme večerní úklid, to stlaní. A pak se třeba díváme na televizi.

- možnost volby

Kdybysme protestovali, tak by to napsali do sešitu na sesterně, jako hlášení.

Přátelství, partnerství

S Martou se někdy pohádám, jinak máme dobré vztahy. S Evou mám dobrý vztah, Jituškou a Eliškou taky, ale se Zuzkou vůbec ne, protože vona mě komanduje, křičí na mě, nadává mně sprostě. Dneska rovnou mě napadla, že dělám randál, že nemohla spát. Já sem tady měla položenou jako vobrázek a vono mně to prostě spadlo a vona: ‚co to děláš?‘. Bydlí tady se mnou, vona je taky epileptička, nechce sice o tom slyšet, ale je to pravda, měla takový hrozný záchvaty, že byla v nemocnici, to si pamatuju.

Práce, finance

Pracujeme v dílnách, já chodím na keramiku, je tam paní ---, jako vyučuje ty klienty... že jako že ty výrobky, co máme hotový, dycky posíláme na výstavu a na prodej taky no. To je moje zaměstnání, keramika je moje zaměstnání, ale jinak taky chodíme na tkání jako tkalcovská dílna, výtvarná dílna.

Peníze za to dostáváme, i za úklid tady na oddělení u nás, že chodím ustýlat těm nemocným holkám, co jsou tady dole, voni si samy neustelou. Peníze dostanu na ruku a můžem si s něma dělat, co chceme. Koupit si jít sama nic nemůžu, ale teď sem se domlouvala s vychovatelkou, ta mi včera slíbila, že vlastně, že mi zavolá do dílen a že se mi zeptá, jestli bych si tam mohla koupit nějakou výrobek. Chci si tam něco koupit, protože můj táta má za týden svátek, chci mu dát nějakou dárek. Když chci něco sladkýho, musím říct Helence, aby mi to koupila, sama jít nemůžu.

Koníčky

No panenku mám ráda a nejvíc mám ráda sport. Fotbal a hokej, sleduju to. Moje babička dycky říkala, že sem pěkná fandivka. Teď byla olympiáda a my sme prohráli, to bylo maso úplný, málo se kluci snažili, ale zase je to dobře, že sme dostali zlatou, protože Kateřina Neumannová vyhrála v zimní olympiádě zlatou medaili, a to je nejhezčí medaile na celým světě, takovou první... takové první zlato sme eště nedostali. Ale jinak si ráda vyšívám, pletu, tady sem upletla tadydle Honzíkovi kalhoty, takovýdle kalhoty, no sice je tam trochu díra, já to pak zašiju.

Zdravotní stav - úrazy, nemoci

Není to v pohodě, já sem i stokrát brečela, ale nepomohlo to, protože já mám problémy s krční páteří a prostě tu bolest ani nevydržím. Bolí mě z toho hlava, ruka mě bolí celá jako od ramene, úplně že mi to vystřeluje sem jako... že... nevím, jak se tomu říká jako tady... nahoře... jak jsou ty játra... vystřeluje to dycky až nahoru, potom do ramene a pak mi mravenčí celá ruka a já nemůžu vůbec spát ani na boku ani na zádech ani na

břichu. Byla sem s tím na rengenu a tam mi řekli... jako na rengenu našli tam nějaký nález... my sme měli objednaný... jako objednaný... ne objednaný, ale prostě nahlášený, že pojedeme na rehabilitační pobyt na Slapy jako na ty lázně, jenže tátovi zase přišel dopis. Vrátili nám to zpátky že jo a že to prej nejde, že mě tam vzít nemůžou, akorát po těžkém nárazu že jo, takže táta řekl: ‚hm, ať si něco‘...

Léky neberu, to mně právě dělá problémy, protože... já dycky, když je mi blbě, když mě bolí hrozně hlava, tak tady dycky používám Celaskon. To jsou takovýdle malý kuličky, to si dám, když mě bolí hlava nebo krční páteř a nemůžu spát.

Měla sem taky naštíplou nohu, naštíplou kost, je to už... dobrá, ale nemám v ní cit a když dlouho stojím, tak mě to bolí. Jinak sem chodí nějaká nová paní rehabilitační, tak s ní cvičíme.

Konflikty, starosti

Vadí mi, že se tady krade.

4.4.3Dáša (44 let)

Dětství, rodina

Tak já sem se narodila v roce 61 na Kubě... na Kubě sem se... no vážně... a letos v dubnu mně bude 45 let a mám maminku, která se jmenuje ---, pak mám bráchu a ten se jmenuje --- a se... mám ještě ségru, ta se jmenuje ---. No a pak moje sestra má ---, to je její syn a její dcera se jmenuje ---. Sem teta, trojnásobná teta. Pak mám brášku, ten se jmenuje --- a mám... on je rozvedenej, on s nima nebydlí, ten bydlí někde na ---. Sám.

Vybavuju si maminka mě vozila na Kubě v kočárku, byla sem takovádlenc asi (pozn. ukazuje prsty asi 5 cm) nebo taková, takovádlenc (ukazuje na fotku na stěně, kde už je jako dívka) taková sem vypadala. Na Kubě sme bydleli, on tam byl tatínek jako právník, on tam pracoval a pak sme se přestěhovali do Prahy a žili tu spolu.

Ze školy sem chodila domů a bydlela sem doma s maminkou a tatínkem. Vycházeli sme dobře. Někdy se naši nepohodli, ale to kvůli čemu... to já nevím...

No dostávala sem někdy... že sem někoho neposlechla nebo že sem něco provedla, to se ti přiznám. Já sem jednou provedla kamarádovi, že sem ho podrazila nohy... jo... to sem byla kdysi... podrazila sem mu je no... on mě tam... a já fššš, tak sem mu vrátila zpátky, o zuby nepřišel, jenom já... pak mi je hned na oplátku vyrazil..., to sme se měli teda rádi, byla sem takový zlobidlo...

No když sme... tatínek můj odešel, tak sem byla hrozně smutná, maminka to nesla špatně a já... já... já... sem se to dozveděla, když sem byla tady na Silvestra, já sem byla tady. Tatínek byl nemocnej. Měl tady někde nádor, na prsou. Rozr... rozr...rozrostlo se mu to tady... do podpaží. Napřed byl v nemocnici, pak ho přivezli do --- a tam zavřel oči a už... už tak zůstal..., to byl jak sme byli v tom posledním bytě... pak sme se přestěhovali. My sme sháněli menší byt, že aby maminka neměla tolik běhání, a tak po úřadech a běhání po doktorech, a tak. Maminka sehnala byt menší... mám tam svůj pokojíček, postýlku, pracovní stůl... domů chodím za dvakrát za měsíc. Když sem doma, nakoupíme si a deme ven občas, povídáme si, pak se díváme na televizi a pak deme spat. Moje maminka je moc hodná, já ji mám strašně ráda. Ted' se mnou pude na ples.

Škola a ústavy navštěvované v minulosti

Chodila sem do školy... ted' to přijde... chodila sem do školy do ---, a když sem vyšla ze šesté třídy, tak sem začala chodit do školy ---, a tam sem měla hrozný předměty. No měli sme tam přírodopis, dějepis, technické kreslení... vaření, taky sme tam se učili vařit, to mě akorát bavilo, ale ne... to technické kreslení ne, to sme něco malovali s kružítkama a pravítkama, to mě nebavilo. Já sem z toho dostala pětku, rovnou. Muselo to být, aby to

bylo všechny strany přesně, tak sem to neudělala přesně, ale našikmo a paní učitelka se koukla na žákovskou knížku a dostala sem hned kouli, to se mi nelíbilo. No přírodopis se mně líbil, protože to bylo o přírodě, to mě zajímalo nejvíc, to bylo... ten byl dobrej předmět. Učili sme se o zvířátkách, kde žijou v lese a nebo volně v přírodě. O kytkách taky, o léčivých bylinách taky sme se učili o tom, kde se vyráběl čaj.

Ústav – přítomnost

Když sem přišla sem, tak paní ředitelka tady naše pak provedla mýho tatínka tady... kde budu tady já bydlet..., že budu samost... nato samostatná a pečlivá. Tatínek přišel a ředitelka ho provedla hořejškem tady. Já sem si mohla vybrat, tady ještě dřív nikdo nebydlel, to byla půda. Pak sme sem přišli. Vybrala sem si tendleten pokoj, sem moc spokojená.

- soukromí

Ted'ka sem hnala Pavla dolů, von tu byl, bez zaklepání sem přišel, tak sem ho hnala, nemám to ráda. Mám tady klíč a mám jistotu, že sem nikdo nejde. Můžu si tu odemkat i zamykat. Mám tu houpací křeslo, to mám z domova, houpu se v něm. Pak tu mám televizi, to zařídila paní ředitelka, pak mám magič, támhle na céděčka, na rádio a na kazety, další přehrávač mám tady dole černej.

- kontaktní osoba

Můžu se obrátit třeba na Romanu nebo Drahu, já mám na starosti paní ředitelku.

- typický den

Vstanu, pudu se vyčurat, pak se... pak se obliknu tady, pak se du umejt, vyčistím si zuby a jdu dolů. V půl sedmý vstávám. Můžu vstávat, kdy chci jen o víkendu, už jsem ale na to zvyklá. Když dojdu dolů, napřed jdeme na rozcvičku, myslím, moc mě nebaví, ale musím. Potom mě hrozně baví keramika, po rozcvičce je snídaně a pak nějaký ty výchovy. Baví mě keramika a něco vyrábět. V keramice dělám hrnky nebo misky nebo i vázy, talíře. Na výtvarku maluju ráda. A dělám taky vypravěčku. Budeme hrát divadlo. Divadlo mě taky baví. Hráli sme na Vánoce. Indiány. Ted' cvičíme staré pověsti, divadlo mě baví. Jo a kobereček dělat, to mě baví. Nejmníh mě baví... nevím... vyhovuje mi to tak opravdu. Pak je oběd, pak si napřed deme umejt ruce a pak je oběd. Po obědě máme kafičko a pak jdu na chvíli sem nahoru a tady odpočívám. Pak přijde... svačinka... pak... je volno... pak si můžu dělat, co chci... a pak je příprava na večeri a chodíme někdy ven... někdy chodím ráda, někdy moc ne. Ale musím... aspoň se pobavím dole dopoledne a odpoledne si můžu dělat co chci. Po večeri pak jdu do kuchyně a půjdu tam umejt nádobí, umeju nádobí, utřu i uklidím, pak jdu nahoru se vykoupat, rozestlat si a pak si zase maluju dole. Tady do památníku. Do Haničinýho maluju. Někdy se díváme na televizi. O víkendu jsem tady, můžu dyl spát a úklid pokoje tady, potom už můžu dělat, co chci,

- spokojenost s vybavením

Zařízeno je to tu skvěle, jsem moc spokojená. Má to tu i zahradu, můžeme jít ven na zahradu, opejkat si buřtíky venku, slunit se na sluníčku, opalovat se, koupat, hraje se sportovní hry s míčem někdy.

Přátelství, partnerství

Mám tu hlavně kamarádky, Haničku a Katku, to jsou moje největší kamarádky, které znám...vůbec se nehádáme. A že mně taky pomáhaly, já na oplátku jim.

No tak to sem zamilovaná. Miluju Davida. Vypadá to dobře, možná že bude svatba jojo. On mi totiž David nahrává, jak přinesu prázdnou kazetu, tak on mi to nahráje a občas du i za nim dolů na návštěvu, povídáme si spolu, máme se rádi, dá mi občas pusinku.

Práce, finance

Tak práce mě baví, teďka dělám prádlo. Skládám klukům a dávám to do skříně, jako vypraný. Složit a dát jim to do skříně. Roznýt na pokoje a tak. Taky dělám službu v kuchyni jednou za čas.

Penízky dostávám, to má ředitelka pod šupletem. Nevadí mně to zatím. Ona kupuje hygienu. Dneska mi koupila něco dobrýho Hanička. Maminka mi často kupuje taky, když du sem, tak mně nakoupí.

Koníčky

Chodila sem do kurzu vaření, který mě hrozně bavilo. To je můj koníček. Že tady v ústavu s vychovatelkou dělám občas koblížky a tak... pudink myslím... a sbírám recepty, mám jich hodně, já si je tady vystřihuju. Tady je mám v krabičce a eště mám támdle na skříně... taky sem si je opisovala.

Další koníček... klid, pohoda, kařičko, to mám ráda. No taky moje dechovka, si pouštím takovýdlen céděčka Na moravský svatbě, tam jsou písničky v tom, já si pak zpívám na celý ústav. Mám ráda i tu... jak se jmenuje... Evu Pilarovou. Evu Pilarovou nebo Valdemara Matušku, Gotta... céděčka mi kupuje vychovatel, skoro všechny, já mu to vždycky napíšu na seznam, tak on to ví, co mně chybí a tak, tak to mně koupí.

Zdravotní stav - úrazy, nemoci

Zdraví, no tak to slouží. Já neberu žádný léky. Teďka dostanu nový zuby, ty mi tam nebr... nedržely. Udělali mi nový.

Konflikty, starosti

Konflikt mám třeba s Pepou, jak mně jednou dal facku, to si pamatuju a tekla mně tady z nosu červená, tak to mně vadí. Taky ta nová, tak s tou já moc nekomunikuju. Neznám, já ji neznám, ani se s ní nechci bavit, je mně protivná no, dělá tam dole pěkej bordel. No Marcela je ukecená, to mně vadí nejvíc a pouští si tady Abbu dole a to mě tady ruší, já tu pak nemůžu vůbec poslouchat.

4.4.4 Jitka (43 let)

Dětství, rodina

Jako malá sem dětství neměla hezký. Já sem nikdy rodiče nepoznala. Stalo se to, že máma mě hned po narození odložila a už mě nechtěla vůbec vidět. No co sem měla dělat no. Já sem byla v kojeneckým ústavu, z porodnice mě tam dali, a tam sem měla bejt tak do třech roků, no a potom jedna sestra si mě tam měla vybrat, tak si mě tam vybrala, pak si mě vzala jako čtyřletou do toho... do ústavu, zase do ústavu a moje máma taky byla v děcáku. Někdy je to hodně těžký. Nejvíc mně vadí ty podrazy a to chování.

Škola a ústavy navštěvované v minulosti

Já sem byla v ústavu jako malý dítě čtyřletý a potom sestry vodešly do jinýho kláštera úplně pryč, tak sem udělala velkou blbost, že sem nešla s nimi a dyž vodešly, tak se mi stal vážný úraz. Mohla sem s nima odejít. Úraz na kole. Já sem to neudělala ze svý viny, já sem se totiž porvala s cikánama, protože mě provokovali, já sem měla bejt v kostele ve čtyři hodiny a já sem tam nebyla, voni mně vzali kolo, tak sem se začla s nimi rvát, přišla sem pozdě, měla sem jít ministrovat, nebyla sem tam, pak to skončilo a jelo to znovu... ta rvačka... znovu mě přepadli... a jak sem jela dolů z kopce, tak sem nevěděla, že se to stane, von ten nejstarší byl skovanej ve křoví a von na mě zařval schválně. A tři sourozenci se váleli veprostřed a dělali všechno možný, aby prostě... to je... bylo hrozný. Nechtěli mně uhnout, pedál mně ujel dozadu a já sem zpanikařila a rovnou do plotu. Sem... trvalo než sem se probrala. A ti mi nepomohli, ještě mě seřvali, ti, co se mi to tam stalo, já sem prostě... rovnou do plotu. Prosila sem je a nic, tak sem musela vytáhnout kolo a jít. Já sem měla celou hlavu skalpovanou, nemohla sem na nohy, já sem říkala: ,hmm, to

je dobrý, oni choděj do kostela a nepomůžou'. V nouzi pozná člověk člověka, jaký je. Já bych nikdy neudělala, abych zavřela před ním dveře a nechala ho bejt, v nejhorsí ší... situaci. S tím sem trpěla jako pes, tak sem si vydobila votamtud', že votam vodcházím, protože na mě byli vošklivý.

Z --- sem musela odejít z toho důvodu, že už... protože... mě tam zneužívali... zaměstnanci... a ten úraz se mě stal taky kvůli tomu. Já sem měla bejt v sedm doma, já sem tou dobou v sedm doma nebyla. Nebejt toho kola, tak bych se nedobelhala na druhou stranu. Bála sem se jít domů s tím dletím případem. Musela sem. Pan ředitel strašně vyváděl.

Ústav – přítomnost

Dostala sem se pak sem. Měla sem jiný mí... pom... ty... mínění, ale není to takový, jak sem si přála. Myslela sem, že to tu bude lepší, ale není. K nikomu nemám důvěru.

- soukromí

Nemám no, sme tam tři dohromady. Snažím se, abysme si rozuměly, de to. Já mám dennodenně problémy s tou rukou, s tou hlavou jo, já hrozně lituju toho, že sem jela do toho kostela, vono to bylo jinak domluvený a pak z toho sešlo a tohle se přihodilo.

- kontaktní osoba

Jo a taky pak má problémy

- typický den

Vstávám v půl osmý někdy. Pak je snídaně, pak du dolů pracovat. Pracuju v jídelně, meju nádobí, pak du uklízet jídelnu, pak prostřít, pak du nahoru mezi tím, pak se zase vrátím dolů. Pak je voběd. Po něm znovu nádobí mejt, pak jdu nahoru, v půldruhý jdu do dílny. Do keramický dílny ve středu. Vodpoledne sem tam tak do půl čtvrtý. Jsou chvíle, kdy mě to nebaví, vona to není regrace z toho něco udělat. Někdy mě baví, někdy ne, když mám trable s rukou, tak ne, ale stejně tam přesto du, to je v programu. Potom je koupání a večere a pak du dolů, zas dělat nádobí. Po večeri dem do pokoje a můžem se dívat na televizi, když něco je, ale ne pravidelně. Spát chodím dlouho, ale to se nočním službám nelíbí, že nesmím bejt tak dlouho vzhůru. Nevím proč. V devět by měl bejt klid, televizi vypnout. Já sem vzhůru někdy do půl jedný, do půl druhý. Vadí jim to. Tak jen tak ležím potmě.

Přátelství, partnerství

Kamarádky nemám. Měla sem ráda, jenže ti už nežijou. To nebyli klienti, to byly sestry rádivý některý, jak sem s nima chtěla odejít a pak sem...

Práce, finance

Mám nějakej úklid, ale nemám tahat nic těžkýho, ale stejně to tahám, když vidím tu ochotu. Nejvíc mě štve ta důvěra.

Peníze na ruku ne, tady nemůžu mít peníze, protože se tady krade, nemůžu je mít. Taková je tady důvěra. Když já se bojím dycky říct o ty peníze, protože už vidím a cejtím, že mě je nechtěj ani dát, dělaj jako dyby to bylo jejich. Já sem si vobjednala foťák jo, říkala sem: ,potřebuju prachy, já nechci, aby to platil někdo jinej' a to bylo teda keců. Já sem říkala: ,tak na co peníze, do hrobu si je nevemu'. Nakonec mi je dali, ale toto trvalo jo. Ten foťák... já moc nefotím, jenom... protože to je všecko drahý. Dyž já se dycky jich bojím něco... prostě už nemám ani chuť si říct, že si chci něco koupit, protože už vidím tu ochotu, pak mi to zakazujou.

Koníčky

Někdy hraju na kytaru, ale málokdy. Já tu skoro ani nejsem, já chodím na keramiku a dyž mě chytne ruka, tak to nemůžu ani dělat, de to do prstu. Prej sem přišla pozdě, dyž to je těžký no, dělala sem úklidy, ty mi taky vzali, nechtěla sem to změnit a pan doktor: ,tak to chceš přijít vo ruku, jak to žes nepřišla hned', ale když mně tady nikdo nevěří. Dali mi na to vobstříky, to bylo hrozný, druhej den sem musela jet znovu. Artróza v tom zatím není, ale

furt to zlobí. De to do prstu, že nemůžu ani s tím pohnout, mám to tady v zápěstí a de to nahoru.

Zdravotní stav - úrazy, nemoci

Když sem přijela sem, tak sem si musela vydobýt druhou operaci hlavy. Musela sem, protože mi to zprasili, zprasili dokonale. Protože mi to zprasili tak, že mi to hrozně zašili a ono mi to začlo napínat a hrozně bolet. To nedělal primář, ale nějaký jinej a nechtěli mně to dělat a tohleto je už povrchová plastika a chtěli, abych šla na další. Já už to odmítám, už nepudu. Zlobí mě to futr, ale ne. Vod tý doby mám taky spojenou tudle ruku, tudle packu, já nevím, co s tím mám, někdy bych s tím práskla, když mě to chytne. To už budu mít furt.

Jednou sem šla... nic mně nebylo jo a najednou sem zkolabovala jo a nikdo nevěděl z jakýho důvodu. No a druhej den sem šla do prádelny a na mě to přišlo znovu, tři kolapsy za sebou, tady dva a tam třetí, a taky často mívám migrény a to je něco. To všechno způsobuje ta rána. Na operaci nechci, to už by mně museli brát kůži, to ne ne, odmítám. Měla sem o tom s vychovatelkou rozhovor a ona sama říkala, že by mně to ještě víc zprasili, že ne. Ještě zavolala si k tomu jednoho doktora, ten řek: ‚radši ne‘, že už to není takové, že by se mně to nemuselo uchytit. Když si ze začátku řeknu vo prášek, tak to zabere, ale když si o to neřeknu, tak...

Konflikty, starosti

Dřív sem bydlela jinde, ted' sem tady. Mám dvě holky, se dvěma holkama. Já sem tady bydlela s jednou holkou, která na mě byla strašně vysazená. Musela sem od ní vodejít a zklamala mě taky v něčem. Já sem říkala: ‚vod tebe bych to nečekala, proč zrovna ty, ty vůbec neuvažuješ o tom, že já vod tebe musím vodejít‘, že už se na to díval někdo jinak. Udělala prostě něco, co neměla. Já sem říkala: ‚ted' to bude vypadat tak, že já ji navádím‘ a pravda to není, ona už tu vůbec není. Je v ---, ale dicky na mě pořád čeká, když tam přijdu, je na mě hrozně vysazená, už toho lituje, ale už je pozdě. Já sem říkala: ‚to sis měla vzpomenout dřív‘. Jsou věci, kerý se dají vodpustit, ale jsou některý věci, kerý ne, kerý nejdou. Já když se mi něco stane, tak to nechci, tak to pak nechci říct, ale vím, že to musím říct, ale nelháť. A dyž chci, aby druhej řek pravdu a nesváděl to třeba na mě, tak to vůbec neumí, ale jak já dokážu, že já nelžu? Nejsm si jista ani u vychovatelek, nevím, jediná jedna mně věří a ty druhý nevím, ale pak se přesvědčily, že nejsem lhář, jenže já už sobě nevěřím, že oni mi věří. Nemám si s kým promluvit, tady je hrozná faleš, není žádná důvěra. Nemám odvalu to s někým řešit.

4.4.5 Mirek (37)

Dětství, rodina

To ti řeknu, jsem byl jako malej kluk, tak sem se jako narodil jo a naše babička, která už jako nežije, jo, tak mě držela jako takhle jako v náruči jo, já jsem tam s ní někde na fotce a nevím, jestli ji ještě máme víc jako, ale to je už hodně dlouho jako jo. A pak vlastně, když jsem chodil, jako když byl táta jako na živu s mámou a brácha jako ještě nebyl na světě jo, já sem se narodil vo něco dřív jo a Vojta se narodil nějak, když si táta moji mámu vzal jo. Tak byla máma... jako mi říkala, mám tady v bříšku jako miminko jo, a pak ho vyndali a byl to brácha jo. Napřed sem šel já a pak šel brácha jako no.

Doma sem měl svůj pokojík s bráchou, na jedný straně byly plakáty s Gottem a na druhý straně měl brácha plakáty s Kissákama. A ted'ka, když už tam bydlí Jakub jako jo tam u nás, tak já mám ted'ka pokoj z tý komory, viš tam, protože Pavla nechtěla jít tam do toho bytu po těch rodičích, co jako má, protože táta s mámou říkali: ‚tak my půjdeme do domova důchodců a vy si vezměte ten byt‘. Pavla jako říkala, že to jako nechce jo, tak mi brácha udělal z komory pokoj, všechno si to tam vyměřil jo, takže docela dobrý, takže když

já přijdu k bráchovi, tak mám pokoj z komory a Jakub má ten pokoj, jak sem já měl, já s bráchou jako jo.

Máma byla taková černovlasá, jo, táta měl takový šedivý vlasy, jo, jako prostě máma pracovala v nábytku. No a pak, když potom vlastně jako ke konci, to už nebylo nějak valný, že prostě jí bylo špatně, chodila na tu dialýzu do tý nemocnice jako jo, ale bylo to tak, že třikrát jako denně, že jako si tam přišla, ta sestra tě tam napíchla na tu dialýzu a musel jsi tam bejt celou noc až do rána a ráno to tě vodpojila, poslala tě domů no, ale k ničemu to jako nebylo.

Táta vlastně měl jako, byl jako nějak u nějakýho doktora, řek mu, že má kýlu a 91 to bylo dobrý, 92 taky, a 93 v červenci šel jako do nemocnice a chvílku byl doma a pak byl v nemocnici, pak patnáctýho prosince tam přišel brácha, otevřel dveře jo a táta prostě jako vydechnul. A to byl definitivně konec jo, jo, takže táta už jako jako není, ale taky na něj jako vzpomínám, protože táta měl kýlu a nechtěl nám to jako říct, jako mě a bráchovi, protože ji měl tady a tady a dávali mu ten pás, jako takovej doktor a von ho stejně nenosil. A pak když sme přijeli jako na chatu s tátou, tak táta tam takle jako ležel, a to už jsem poznal, že jako nemůže, takže ale táta měl rakovinu, viš, ale on to jako nevěděl. Brácha jako říkal, že kdyby to táta jako jako... že by se to jako dalo nějak zachránit, ale protože to šlo strašně z kopce, protože viš jako...

My celej rok s bráchou nechodíme na hřbitov, chodíme vždycky až na Vánoce jako no, protože brácha... není na to čas, jo, brácha je buďto v práci nebo jsme na chatě nebo já sem v ústavu, takže na to není čas vůbec. Ale dycky jako chodíme jo, minulej rok sme tam byli, nemohli sme nikam dát auto, protože to tam bylo zacpaný a brácha jako říkal, pudeme den před štědrým dnem, pudeme na hřbitov, protože pak je tam hodně těch lidí, jo, a můžeš se tam někde ztratit jo a vlastně jako to. Jenom tam dycky dáme jako něco jako svíčky, nějakou větvičku nebo co, zapálíme, uděláme takle křížek jo, sebereme se a jedeme domů, no takže jo, minule sme tam byli ale autem jako jo, takže vlastně takhle.

Máma umřela první, dvanáctýho jo a táta dvanáctýho 92. Máma v červnu dvanáctýho 83 a táta v prosinci 92. A strejda Bořek, co chodil k nám jako na víno a za tátou na návštěvu, tak ten nějak v roce 89 a babička taky jo. Tak, že měla k nám nějak přijít a nepřišla, tak sme tam šli za ní jo, zvonili sme, vona nevotevřela, tak sme si votevřeli sami a našli sme ji v tom... jako na zemi a vona byla jako... no... trochu jako byla... jako v moči jako jo. A naříkala, tak sme zavolali doktorku, tu dětskou no a ted'ka ten, jako táta, se tam na ni byl jako podívat, vona spala a pak volali z nemocnice, že babička jako zemřela. Takže už ji nemáme, ale dost na to taky vzpomínám jako jo, ale tenkrát, když máma jako zemřela, tak babička prostě jako přišla k nám jo, jo, pohádala se s mým tátou, řekla mu, jak si to jako představuje jako, že mámu jako nemá jako jo a ted'ka táta jí to všechno jako tam vysvětloval jako jo, říkal jí: ‚dyť to přece viš‘, já sem to jako nevěděl, takový hádky mezi sebou mít, kvůli mámě. Táta tenkrát, jako když máma jako umřela, tak šel do obejváku, otevřel si tam slivovici, napil se a pak už mu bylo dobře, ale potom nějak, to jako bylo, protože babička říkala, že táta jako když máma jako zemřela, tak táta nám, mně řek, aby sem nic nepouštěl, jako žádný jo, to sme měli takovej pohřeb, doma nesměli sme nic pouštět ani televizi ani radio jo, nic prostě a když se to potom utišilo, tak sme potom jako už mohli, ale bylo to jako dobrý no. Ale taky jako to moc, taky na to vzpomínám, že jako jo, protože já vím, že táta za to jako nemoh, ale potom vlastně jako trošku to táta babičce vysvětloval, že to tak je, jo, ted'ka jako říkala babička jako tátovi: ‚můžu tady spát, já sem přitom spala tady na Vánoce‘, když byla jako máma. A pak se babička s tátou trochu pohádali, kvůli tomu no, a já sem sem tátu v tom... prostě říkal sem jako nechám to, nebudu moc říkat, ať si to to... protože zase by mi táta něco jako řek jo, tak sem to nechal a když se to potom uklidnilo, tak potom to už bylo dobrý.

S bráchou vycházím dobře, jezdíme na chatu, na Vánoce a Velikonoce a víkendy to sme spolu, telefonuje mi jo a stará se dycky o mě, dycky když něco třeba vyjde, nějakéj Gott na desce nebo na kazetě nebo na cédéčku, tak ho dycky dostanu, to de koupit, schová to a dostanu to třeba jako k Vánocům nebo k Mikuláši, ale ať to bylo, co to bylo, dycky sem o to nepřišel, všechny ty vánoční koncerty, co má dycky Gott jako na Vánoce, tak mi to Vojta dycky nahrál na kazetu a dostal sem to jo, pak tu kazetu, když byla celá dotočená, tak sem ji dostal, kouknul sem se na to jo, protože ty sou dycky jednou za dva roky tydlety a takže vlastně jako to. Byl jsem tam taky jednou na dvouh vánočních koncertech 90 a 96 s bráchou v tý Lucerně, musel sem dávat pozor, abych se tam neztratil, protože tam bylo hodně lidí jo a prostě jako viděl sem Gotta jo, jak stojí na pódium a zpívá tam a Rudolf Rak hraje na piáno, tak to sem jako to a trvalo to asi tři hodiny, takže to mám podepsaný, ty modrý časáky jo. Jeden jo a ten druhýj sme jako nechali, mám ten plakát ten modrej jo, v tom modrým časáku je Gott s Holcmanovou, jsou tam ještě další fotografie jo, vevnitř je to podepsaný, když to takle jako votevřeš jo, takže to nejde jako dolů jo, protože to je tím nesmazatelným fixem, že to tam jako drží jo.

Škola a ústavy navštěvované v minulosti

Tak jsem byl jako v ústavu jako jo a to bylo tak jako jo, že no, jako chodil jsem tam jako do školy jo a měl jsem tam svůj pokoj jako mám tady jo. Ale prostě jako tam ty děti jako byly ošklivý jako na mě a pořád mi nic nechtěly půjčovat jo, jo, já sem, já sem... tam byl prostě takový pán --- a ten dycky votevřel dveře a říkal: ‚Novák, máte jako balík‘ jo, tak sem tam šel jo, tak sem to dostal jako jo, a tam bylo nějaký přáníčko vod mámy a vod táty. A já sem jako psal domů s vychovatelkou.

A prostě jako co ta škola, tam sem jako byl, bydlel sem tam a na Vánoce sem jezdil domů. Sem tam jako byl jako jo a vlastně... a ted'ka sem tam prostě nějak ze školy, nějak šel jako sám jako domů a vychovatelka pro nás jako přišla a já sem ji nějak neposlech nebo co jo a voduš sem prostě jako domů. A přišel sem tam jako, zabouchal sem na vrata jako na ty, pan --- mi otevřel, říkal mi: ‚ty už si tady‘ jo, já sem říkal: ‚už sem tady‘ a ted'ka přišla jako vychovatelka s dětma jo, dala mi facku jo, jako že sem na ni nepočkal, jako že sem utek domů. Jenom ale ze školy do toho ústavu, víš, jako vychovatelka pro nás chodila do té školy.

Pořád sem tam jako to a pak vlastně jednou tam přišel za mnou táta nějak s mámou, to si dodneška pamatuju jo, a přines mi táta tenkrát nějakýho žlut... zelenýho angličáka jo. A ted'ka přišla nějaká vychovatelka a říkala mu, jak se tam jako chovám jo a táta mi ho potom jako sebral. Vytrh mi ho z ruky a ted'ka táta prostě přišel se mnou z tý vycházky a prostě jako... ti to řeknu co následovalo jo... ted'ka táta vytáh ramínko ze skříňky jo a zmlátil mě jo a voduš jo. To ještě brácha nebyl jako na světě jako jo, táta se takle jako nějak takto choval ke mně jo.

A prostě jako dycky sme tam byli s vychovatelkou jako jo, tam bylo nějaký velký letadlo, já sem si tam jako dělal v tom, seděl sem tam, v tom letadle jo, sem měl jako dovolený, pak přišla nějaká vychovatelka a říkala mi, že tam jako nemám chodit k tomu letadlu, víš jako prostě takovýhle ty jako to.

Potom vlastně sem nějak voduš jo, tamtaď a minulej rok sme tam kolem toho jeli s bráchem autem, jeli sme tama nazpátek kolem toho, brácha říkal: ‚tady si byl, když já sem nebyl na světě‘ a já sem říkal, jako já sem si tak jako na to vzpomněl, sem říka:l ‚no jo, sem tam byl, taky by sem se tam moh jít podívat‘. Pak sem říkal: ‚nemá to cenu jo‘, protože jako by se taky mohlo stát, že už bych se třeba jako sem nevrátil nazpátek jo, ale jako vzpomněl sem si jako na to jo, protože sem říkal: ‚jako oni by si mě tam třeba jako nechali, nepustili by mě třeba sem‘, třeba jako jo. A sem docela rád, že to mám to, že sem docela to, že sem jako tady, protože tam to bylo takový jako... no šlo to, jo, někdy to šlo a někdy taky ne jako jo.

Taky tam byla jedna vychovatelka, která měla takovej magnetofon jo a měla na tom magnetofonu nahranou tu Urbánkovou, to Vilém peče housky jo, jako ale ani sem tu písničku ani neslyšel, přestože ji znám, protože ona na to nějak neměla čas a nechtěla mi to pustit, vona to tam měla jako na sesterně, zamykala si to no.

Jezdil sem domů jen na Vánoce, tam se muselo bejt pořád, ale taky sem tam jako udělal jednu věc, že sem tam viděl dole jako za stromem takový červený auto viš, tak sem se sebral a šel jsem tam k tomu autu, seděl jsem tam, točil jsem si tam volantem, ale to auto jako to bylo takový hodně starý, už nejezdilo, nikdo s tím jako nejezdil, a pak jsem se vrátil a dostal jsem zase vynadáno, že sem tam jako byl a nikomu to neřek jo, no a vlastně, jak sem prostě to.

Měl sem tam takovejhle pokojíček svůj jednou, kluci tam měli taky pokojíček jo, ty vostatní, já sem potom, já nevím jako co, dodneška si to pamatuju, že už to nesmím nikdy dělat jo, sem vzal normální propisku jo a... já ti to řeknu...a počáral jsem celou zed', jo, jo, a pak se to muselo zn... přišel pan --- a říkal mi: ,cos to tady udělal' a ted'ka pan --- mi říkal: ,tak to se bude muset celý vymalovat' jo, ted'ka to říkal tátovi a táta říkal: ,kdyby si pořád nedělal takový věci, no tak se to nestalo' a já sem řekl: ,no tak já si dám už pozor no', neměl sem co dělat no. A pak vlastně, když sem tam už to, tak potom už sem to neudělal a vlastně vlastně tam chodil taky Mikuláš s jako čertem viš jako, sedli sme si tam všickni do jídelny, voni přišli dva čerti s Mikulášem jo a ted'ka sme si tam chodili jako pro dárky a toho jednoho čerta nebo toho druhýho, mně tohle řek, to bylo v tom ústavu, mně řek, že jestli prej budu jako zlobit, tak že mě odnese jako do pekla a ten Mikuláš říkal, aby sem byl jako hodnej a pak jako vodešli a bylo to. To bylo nějak v prosinci, ale bylo to jako dobrý, že vlastně takle to, ale taky na to dost vzpomínám, ale už by sem to jako nechtěl zažít, protože sem jednak už by sem se tam ani nešel podívat jo, protože už mám ted'ka jiný zájmy jo, sem už prostě z toho vyrost, viš jako jo.

Sem tak jako nějak chodil do školy a ted'ka nějak v tý třídě sem něco řek učitelce jo, nějakou nadávku jo a pak se to dozvěděla vychovatelka jo v ústavu a říkala mi jako, že no prostě jako že mi to... no něco mi snad zakázala, už nevím co, ale jako nesměl sem se třeba jako dívat na televizi nebo něco takovýdlehého jo a bylo to jako dobrý jo.

No tak ve škole byla tam jako taková nástěnka a na tý nástěnce byly fotografie, který jako rodiče jako už nejsou naživu jako, a bylo to v tý... paní učitelka nám to tam ukazovala, ale to bylo jako ve válce viš jako jo, ale jenom jako, já sem se na to koukal a pak si říkal to už je... to ale bylo jenom na těch fotografiích, jinak ale dobrý.

Sem chodil do tý školy, viš do který, ale tadyhle do tý ---, jak je, jak bydlí.. tam byla paní učitelka a ta mi vždycky psala do sešitu čtení jo a chodil sem tam no, jako jenom do tý doby, než sem z tý školy vyšel, tak sem tam jako chodil. Taky tam byly jako děti a paní učitelky, jako to byla normální škola a jako byla to normální škola jako chodí ten, jak má Jana toho toho kluka svýho. To sem bydlel jako s našima a táta mě tam vždycky jako vodil a odpoledne jako chodil viš.

Já sem bydlel ještě nějak před tím, já sem šel jo... to mi nějak paní ředitelka mi zavolala domů, kerou vůbec neznám, tak sem šel na chvíli do tý ---, tam do toho bytu, jako tam, jak je tam to ten ústav ten ---, tak tam sem chodil. Tam sem měl být, ale nebylo to tam moc valný, že paní ředitelka řekla jako bráchovi, aby prodal auto, aby prodal chatu, tak brácha se potom jako naštvál a dal mě sem právě. Já sem tam jako bydlel v tý --- jo a nějak mě paní ředitelka zavolala jako domů a brácha to nevěděl, protože byl nějak pryč, tak se mě ptal, kdo volal a já sem řekl, že volala nějaká paní ředitelka, že jí máš jako zavolat, tak sme se tam jako šli jako podívat, tam byli taky nějaký asistenti přes noc, jako je to tady, ale pak když sem šel potom sem, tak je to dobrý, protože ona mě pak nějak přestěhovala do toho jinýho bytu, paní ředitelka jako viš, ta ---. No a já sem tam jako nechtěl tenkrát jako jít jo a potom když volal brácha, tak já sem ho ani nechtěl k telefonu,

protože sem strašně jako brečel jo, protože mi to přišlo jako to... jako doslova...jo řek sem mu to takle... A von si prostě paní ředitelce zavolal a jako bylo to jako dál, ale nelíbilo se mu to, tak mě proto dal sem viš a od toho roku 2000 sem tady jako dodneška. To bylo kvůli tomu no. Všechno se mi tam zabalilo, ty věci co sem tam měl a šel sem sem. A ještě sem byl s bráchou u tý paní --- jo, na tom pohovoru a paní --- jako říkala, že kdyby mě brácha nedal sem a nechal by mě tam v tý ---, že tak by mě paní ředitelka připravila o peníze, tak jako se ptala, jako proč mě sem chce dát. Tak já sem tam s bráchou jako kvůli tomu byl, protože on tam se mnou jel, takže proto mi potom jako říkala, že mi tady přeje hezký... jako aby se mi tady líbilo, aby sem tady byl spokojenej. No a brácha jako říkal Mirek snad bude spokojenej, bude to mít blíž domů no a bude to, takže takle to jako dopadlo no.

Ústav – přítomnost

Já sem tady spokojenej, líbí se mi tady no a docela sem rád, že sem tady a jako líbí se mi tady a jsem tady spokojenej.

- soukromí

Nastoupil jsem sem dvacátýho listopadu nějak ráno jo a rozloučil jsem se s bráchou, to sem ještě bydlel s Kačírkem, protože paní ředitelka měla tady tu svoji kancelář a vlastně jako měl jsem to tady jako pře... jako prostě sem to měl ve váleňdě, všechno prádlo, prostě sem tam byl a musel jsem si to zamykat, protože Říša, ten když zjistil, že tady mám Gotta tak... jako na kazetách, tak paní ředitelka řekla: ‚koukej zmizet, tady jako nemáš co dělat, to je Mirkův pokoj‘, a tak sem si to zamykal. A prostě jako jednou sem to nějak asi zapomněl zamknout nebo co a von sem přišel jo a stál tady u těch šuplíků a já sem tam náhodou přišel do svýho pokoje a viděl jsem to, tak jsem ho vyhnal. Paní ředitelka mi dala klíč vod pokoje, abych si jako zamykal, protože vono to tady bylo, tady byly ty háčky jo a dycky sem jako zaťukal, řek sem, že potřebuju klíč, tak vona mi ho jako dala a dycky sem ho musel vrátit nebo sem si ho jako nechal no. A když sem dostal tadytu karabinu, jak mám tadydle na tom klíči, viš kerou, tak už si to dávám teďka na krk.

Tadydle ten pokoj jsem jako dostal, protože přišel Tomáš jo a paní ředitelka vymyslela tu věc, že budu mít pokoj tady dole jo. Ale zase to mám blíž za rohem. Abych jako to, ale je to dobrý no, už sem si tady zvyknul no. Jsem spokojenej, že sem sám, protože když je tam Tomáš, tak se to udělalo takle.

- kontaktní osoba

Mám Milenu, jenomže ta jako když má čas, tak jako tudle mi koupila tašku jo, tu šedivou no a jinak jako říkala, trošku jako dívala se mi tadydle na prádlo Milena, co jako potřebuju jo a říkala, že to mám všechno v pořádku a Iva taky sem přišla a říkala, že když něco budu potřebovat jako zašít, že by mi to jako zašila a jako takle jako jo. Výcházím s Milenou dobře. Když má jako čas jo, jako jo a když nemá čas a má toho hodně, tak to jako nechám a nebo dycky, když něco potřebuju viš jako, jako když deme třeba na plavání nebo tak, tak mi jako pomáhá do autobusu a z autobusu a na ty jezdící schody viš jako, protože když byl táta naživu, tak mě to prostě nenaučil a když sem potom byl jo, tak sem se to nějak naučil, že jak tam byl ten Vítek a říkal mi, jestli s ním pojedu metrem na jezdící schody a já sem mu říkal, že pojedu, ale říkal sem mu, ale já sem se to jako ještě nenaučil, já se ještě trochu bojím jako jo a on mi řekl: ‚tak se neboj, to spolu jako zvládneme‘, to von mě to jako naučil a vod tý doby to mám vlastně nacvičený, takže už vím, že to není nic a musím jít dycky na levou stranu a vedle mě... musí mě držet za tu pravou ruku, abych se moh chytit, když to jede dolů a pak udělat ten skok a pak zase zpátky a nebát se toho, protože jako sem docela rád, že sem se to jako naučil no.

- vztah k vychovatelkám

Magda dycky když má tady noční, tak dycky mi tady řekne jako: ‚můžeš si prostě poslouchat do kolika chceš, nech si zavřený dveře a di si spát, kdy chceš‘ a tudle jednou přišla a říkala mi: ‚budeš jako vstávat ráno nebo tě nechám spát‘ a já sem říkal: ‚tak

zejtra ráno v půl sedmý' jo a Magda jako sem přišla a říkala mi... a ted'ka po mně hodila toho psa a říkala: ‚je jedenáct hodin' jo a pak říkala: ‚je půl sedmý, tak vstávej' jo a prostě takle se mnou laškuje a já jí na to povídám: ‚kdyby sem vstával v deset hodin dopoledne, to by mi Iva dala' jo, já sem to jednou říkal Ivě a Iva říkala: ‚ty kdyby si vstával v deset hodin dopoledne, to bych tě pěkně seřvala, to by si měl u mě vojnu, žes to v životě neviděl' a já sem říkal: ‚já vím o tom', ale takle jako docela dobrý. Jako vona mě nechá a Vašek taky, když má noční, tak do těch desíti nebo půl jedenáctý mě nechá jo, ale jinak jako dobrý. Akorát mně jako vadí to, že Lída je trochu nefér viš jako, že mě dycky když se přiblíží devátá hodina, tak nás všechny vyžene do postele no a já potom říkám, kdyby tady byla Magda, tak sem ještě poslouchal do deseti prostě jako a jako když má noční vo víkendů to jako nevadí, to nás nechá, ale takle v tejdnu nás nenechá, tak si dycky vzpomenu na to kdyby tady byla Magda. Já v těch devět prostě neusnu, to je vlastně brzo, ale taky si potom mám zhasnuto, mám votevřený dveře a dycky jako takle.

Ale taky mi nějak jako volala Iva do kuchyně, tak sem tam šel jo a já sem tam přišel, řekl sem Ivě, že ji mám rád a Iva mě pohladila po tváři, začla se mnou laškovat jo a prostě no jako sem to bral jako z legrace no.

- typický den

Ráno vstanu v půl sedmý, du si vyčistit zuby a no a voblíknu se, ustelu si postel jo a sem tady nahoře, poslouchám si rádio, no a pak před vosmou du dolů do tělocvičny s Milenou a s vostatníma dětma si zacvičit. Pak je snídaně, pak je rozumovka po snídani, keramika, pak je voběd a pak dělám třeba po vobědě nádobí jako, uklízím skleničky nebo tak. Pak si du sem vodpočinout a vodpoledne dou už děti potom domů, takže pak, když má Vašek třeba vodpolední, tak deme ven nebo jako jo a vlastně už to vodpoledne je volný, no a můžu si třeba poslouchat hudbu nebo sem třeba v keramice, když je tady Dorotka. Něco jako dě... vona mě tam nechá, ať si to v klidu udělám, dycky přijde za mnou a řekne mi, že už mám jako dost, takže udělám třeba jako strom a pak du nahoru. Dopoledne jsou tady děti a dycky něco nacvičujem. Třeba deme ven na procházku, pak je ten voběd, ještě malujem, dneska sme dělali takový jako... na vobrázku takovýho hadečka jo a tam byl jako... provázek... sem to potřel lepidlem, přilepil sem to tam a ještě sem tam musel namalovat červenou fixou toho panáčka v tom košíku a Lída mi to vobtáhla, protože sem to špatně viděl viš, jako tou tužkou vobyčejnou. Já sem to potom vobtáh, tou fixou červenou sem udělal takovej jako rámeček, jenomže se mi to trochu nepovedlo, tak mi to vona vobtáhla no. To byl takovej vobrázek, takovej hadeček. Vyrábíme taky přáníčka, plavání a tak, ted'ka ho máme ve středu, plavu s deskou, pak mi třeba pomůže Milena si zaplavat, pak mi řekne: ‚plavej sám' jo, tak já si zase vemu desku, pak v půl jedenáctý to skončíme a vylezeme z bazénu a deme domů sem nazpátek. Jedeme tramvají, metrem a autobusem, přijdeme no, hned se navobědváme a vlastně dycky to jako uteče to plavání. Pak je taky večere a pak se vykoupu po večeri a chvílku sem tady, pak přijde noční, koukáme na televizi, pak jdeme spát. Druhej den ráno stáváme v půl sedmý a zase je to to stejný. Je to stejný, protože pořád je to dokolečka.

- spokojenost s vybavením

Vybavení je pěkný, protože vlastně po tý povodni to bylo strašný jo. To byla tady vokoupaná vomítka, všechno tady bylo vyplavený, jídelna, tělocvična, keramika jo, ta voda byla úplně sem nahoru k tomu voknu, úplně jo, ale já sem byl v tý době v ---. A říkala paní ředitelka, že kdyby sme byli znova vytopený, tak už bysme nikam nemohli jít potom, protože to bylo strašný. Dorotka taky byla vytopená, pan Bílý, co má tu chatu, ten byl taky vytopenej, ten akorát vodemknul dveře vod chaty a z bahna musel vytahovat ty šperky, protože všechno měl tam zničený, všechny skříňky jo, protože von vlastně nebyl pojištěnej jako jo. Takže šel za tou právníčkou a vona mu řekla: ‚jako vy nejste pojištěnej, všechno máte zničený', takže když viděl tu spout', tak tam tak stál a říkal: ‚já nevím, co mám dělat,

jestli mám brečet', pak to musel nějak všechno... protože všechny ty skříňky, co tam měl, to bylo úplně jako to zničený, jako vod tý povodně, ale už to má asi snad v pořádku.

Po povodni je to tu vymalovaný, i ty zvenku i vevnitř, jako abychom tady mohli bejt, ještě to zvenku vopravovali, takže já si myslím, že aby to bylo zateplený a aby tu bylo teplo. Zahrada ta taky myslim, akorát musej dát nějak dohromady ten plot, protože ten řidič nějakej tady jel z tý noční a napálil to tady do toho plotu a nic se mu jako nestalo, ale Iva mi ukazovala to rozsekaný auto jo, ale jako nic se mu ale nestalo, tak to vodtáhli no a jako, ale to víš, jako jel nějak z noční jako jo a tak se mu to stalo.

Přátelství, partnerství

Cítím se tady jako doma a jsem tady spokojenej. Dana dycky za mnou přijde, tak si popovídáme, pak jdem spát nebo sem přijde Bětka jako na návštěvu a pak jdou spát víc jako.

Lukáše, Tomáše a toho...Danu a Olinku, ty mě dycky jako pomáhaj jako přes ulici, jako dneska sme byli s Vaškem na vycházce jo, tak sme to jako vobešli takle, stavili sme se jako v cukrárně, tady zatím tunelem, jak je ta cukrárna, tak tam sme se stavili a bylo to jako dobrý. Pak sme šli jako domů jo.

Honzíkovi dneska Dita pořádně vynadala, protože neposlouchá víš, protože já sem byl tady v koupelně a von si šel do koupelny vyčistit zuby a u Lukáše v pokojičku strašně vykřikoval a já sem šel k němu a řek sem mu: ‚zticha buď, všichni ještě spěj, zbudíš je‘ jo a von říkal: ‚já budu hodnej, já budu hodnej‘, tak sem ho nechal, říkal sem: ‚nemá to cenu‘, ale jako docela dobrý jo, dneska to no... a Dita mu říkala: ‚snídaně je v půl devátý‘ jo a včera ji jako neposlech, protože šel nahoru po schodech a Dita mu říkala: ‚kam deš, koukej se vrátit‘ jako to... říkala Honzíkovi a von se teda vrátil, Dita se vyzlobila jo a říkala, že to takle jako nejde, že von neposlouchá, že když má tu svoji maminku, tak ona mu všechno jako... jako že ho vobskakuje jako víš jako, já myslím jako doma u něj, ale taky s ním to... kamarádím no, takže to jako de, ale musí poslouchat.

Zamilovaný ještě ne. No tak jako Dana říkala jako, že se jako vezmeme, ale ještě k tomu jako nedošlo, ale máme se rádi. Dana pořád chodí ke mně, když něco potřebuje jo, pak jí to dám jo a takže jako sme kamarádi.

Práce, finance

A pak sem vlastně chodil ještě, když táta jako zemřel, tak sem byl ještě doma a pak sem si v tom roku 96 našel tu práci jo, protože brácha jako říkal, že budu chodit do práce, tak mi tam našel tudleto práci. Chodil sem tam, měl sem tam jídlo, snídaní a vodpoledne sem chodil domů. Brácha vodpoledne jezdil pro mě, protože tam to bylo vod sedmi do pěti, takže docela dobrý. Dělal sem tam keramiku jako tady, a tak jako no.

Tady vobčas uklízím talířky a skleničky, když mám službu třeba s Lukášem nebo s nějakým klukem jo a jinak to jako zvládám jako sám.

Já když sem bydlel v tý ---, tak sem šel sem, tak sem měl nabitou peněženku téma kovovejma penězma a brácha mi to jako... vzal mi tu portmonku... mi vzal a šel, všechny peníze, kerý sem ta měl v tý portmonce, tak je šel vrátit do hospody a vrátil mi peněženku jako prázdnou. Jako říkal, že je potřebovat nebudu, von říkal, že ted'ka budeš bydlet v ---, takže todleto potřebovat nebudu, takže je tam šel vrátit. Já sem měl nevím kolik sem tam toho měl v těch kovovejch a měl sem to tak nabitý. Brácha říkal, že mám peníze v ústavu a že se mi z toho kupuje takový ty jako pasty, šampony. Kapesný mám nahoře u ředitelky a z toho se mi kupuje, co jako potřebuju jako kafe a tak, nebo mi to koupí brácha nebo ředitelka víš jako, jinak peníze u sebe nemám. Jinak jako céděčka nebo tak, to kupuje brácha takle jo. Šampony a pasty jako jo, jako dobrý.

Koníčky

Baví mě poslouchat céděčka a jako cho... no prostě jako chodit ven. Já mám skoro všechny zpěváky rád, akorát nemám rád takovou tu vážnou hudbu, víš. Jako třeba Mozarta

a Bacha, tak to mi vadí, to ne, to jako neposlouchám, ale todleto, co tady mám – spíš mám Gotta, Zicha, Vondráčkovou, Urbánkovou, Černockou, Neckáře, Plavce, Rotrovou. Poslouchám vod malička. Já sem tenkrát, když sem byl... tenkrát táta nějak, můj strejda dal nějaký gramofon tátovi, tak já sem si, táta tenkrát koupil nějaký desky, byli tam Šimek, Mládek a nějaký tydlety, Jiří Korn a já sem to potom prostě jako začal poslouchat a poslouchám to dodneška. Začal sem to jako sbírat no a ještě nějaký desky po tátovi mám. Tenkrát brácha to začal kupovat vod roku 2002 ty céděčka, protože říkal, že když pude tamhle do bazaru, kde mají ty desky gramofonový, jo tak říkal, desky mu kupovat nebudu ty má hodně, že mám hodně desek, tak říkal, budu mu kupovat céděčka a tenkrát sem jako dostal ten magneták, ten CD přehrávač, když pracoval brácha u těch kluků, jako u té firmy, tak ho šel koupit no. A ted'ka minulej rok nebo... sem to měl ulomený ty knoflíky u toho magnetáku, tak si ho nechal a já sem dostal tenhleten jako k těm narozeninám víc jako.

Jako když měl Gott ty šedesátiny, tak mi to nahrál na tu videokazetu brácha všecko jo, jako vono to bylo nějak rozdělený, jako zpívali tam všichni jeho zpěváci jako Neckář, Martinová a Ledecký a tydlety jeho písničky a prostě von jako... mám to nahraný na těch dvou videokazetách jo. Jako tam říká nějaký pán nějakýmu jako Dvořákovi, Josefovi Dvořákovi: ‚prosím tě, předej tendleten balíček, kerý je plnej kompa... kompa... jako těch céděček kompatních ceděček, co Karel Gott jako všechno natočil a vydal, předej to‘. Tak von to teda předal, von potom jako říká, my máme vedle sebe jako chalupy, tak se spolu známe jako už delší dobu a prostě jako, já to mám nahraný jo a trvá to asi ho... no je to zatím vánočním koncertem Karla Gotta 98, je tam ještě ta Jirásková jo, pak zpívá Gott toho Lejdy karneval a pak řekne jako: ‚začíná ten program‘ jo a dycky tam někdo jako přijde, jako nějaký zpěvák, řekne tu básničku a řekne jako: ‚a ted'ka, Karle, přijdou ty tvoje oblíbené písně, co ty posloucháš‘ no a pak to jako zpívá tam Gott tu písničku, to Ráno jedu dál, pak takle jdou ty písmena, víc jak dycky dou dycky v té televizi ty... titulky a pak je konec toho. Ještě tam říká Krampol takovou básničku jo a no prostě jako je tam taky Šimek a říká takovej, říká že byl u Jiřího Krampola a že mu Hanička volala a říkala mu, podej mi ručiček se želvičkou, kerá jako... jestli je ten modrej nebo ten oranžovej, a Šimek jako říká: ‚Karle, dneska to vyprávím naposledy, už to nikdy neřeknu‘ jo a prostě jako trvá to asi ho... je to asi čtyrhodinová kazeta, protože tam na tu čtyrhodinovou kazetu, na tu basku tam se toho vejde hodně. Pak je tam ještě nějaký rozhovor s Gottem na Plovárně a pak je konec kazety. Jako to tam nahrál brácha.

No a vlastně strejda, kerej už není jako naživu, tak zavolal Karla Štědrýho telefonem a řek mu, aby zašel ke Gottovi, tak von tam jako k němu zašel a řek mu, že tam má nějakýho Mirka a esi by si mu Karle neposlal Mirkovi nějakou desku, tak Gott ze svoji sbírky, co tam měl, tak tam vytáh tu desku, to Story, to 81, tu dvojdesku, jak tam je to Paganini a Lásko bláznivá a ty další jo, tu dvojdesku a vzal černý fix, ten nesmazatelnej a tu desku podepsal, takže to mám vod něj a mám ještě doma a voni sou tam ještě další písničky jako Dole milá tvůj stín se má, Sélaví, Dál se toulám, Dívka z obrazu, je to jednička, dvojka, trojka a čtyrka, sou to jako dvě desky a je to z roku 81 jo, takže vlastně von to tam dal Štědrýmu jako Gott a Štědrý to vodnes paní Kláskový a to dala tátovi a táta, když to potom viděl, tak to vzal k nám domů a já sem to v roce 82 dostal k Vánocům. Takže sem si to pustil a ještě k tomu je takovej časopis vo Gottovi, jako Story a ještě sou tam nějaký ty jeho vydaný desky jako to 79, 77, 78, 76, Gott a Vlach romantika, 64 má píseň, Hvězda padá z luhů, televizní seriál Zlatá Praha mistra a ještě jsou tam ty jeho vydaný desky, co měl z toho Německa víc jako, protože von točil desky u toho Polydoru víc jako, takže vlastně já nějaký z toho mám, ale ještě to mám doma skovaný, protože sem to měl v takové obálce a tam byl Gott a byl tam takle... ty bílý vokýnka a mezi těma bílýma

vokýnkama byly ty desky. Tak to brácha vystříhal a ještě to mám, ale podle těch desek, co kupoval brácha v tom bazaru jo, tak to mám no.

Zdravotní stav - úrazy, nemoci

Tudle sem ležel u Ivy na sesterně, byl jsem nemocnej, přišel sem vod bráchy a měl sem nějakou horečku, ležel jsem tam do pátku u Ivy, Iva mě nikam nechtěla pustit, všechno mně zakázala jo, říkala mi: ‚nikam nechod‘, dávala mi kapičky jo, vobčas mě vosprchovala, vlez sem si tam zpátky, na sesterně u Ivy je ještě jedna válenda, na který sem jako ležel celou tu dobu jo, ale uzdravil sem se jo. A minulej rok, když sem taky byl nemocnej tady od toho prvního do toho sedmýho listopadu, tak mě nahnala Julča, řekla mi jako: ‚di si do postele, máš teplotu‘, přišla Iva a říkala mi jako no, co mi jako je a já sem říkal, no že mě jako je, že mám jako horečku, tak mi sem Milena nosila snídani, voběd i svačinu, vobčas sem zašla Dorotka, když měla čas jako jo no a prostě sem se taky z toho dostal, no tam ty prášky cucavý sem spotřeboval, takže sem tadydle v pohodě, dycky vobčas prskám a piju ten čaj no.

Měl sem tenkrát v roce 86 sem měl takovej zápal plic jo, ale přechozenej. Já sem o tom vůbec jako nevěděl, vysoký horečky, táta jezdil se mnou po doktorech jako autem, aby prostě víš jako mi tam udělali ty rengény a tak, ale taky to dlouho trvalo, než sem se z toho dostal, protože někdy v březnu nebo v dubnu 87 sem se potom jako uzdravil. Ten doktor říkal tátovi, že se taky mohlo stát, že sem moh taky umřít jako neto, protože já sem si došel sotva na záchod a leh sem si zpátky do postele, tak se to se mnou všechno točilo, změřil sem si teplotu jo a měl sem zase vysokou jo, ale máma už nebyla naživu, byl jenom táta. To bylo někdy vod roku 86, nějak od prvního prosince jako do Vánoc i přes vánoce, a taky to dlouho trvalo, než sem se uzdravil, ale dopadlo to dobře, protože já sem o tom jako vůbec nevěděl, protože sem se nějak vykoupal doma, řek sem tátovi, že mi je špatně, že mám horečku, ale jako docela dobrý. Dostal sem se z toho a bylo to veliký štěstí, že se mi to nevrátilo nazpátek, protože jako sem měl taky z toho strach, aby se to nestalo, no sem si jako poležel doma a pak sem se uzdravil a bylo to.

Jezdil sem nějak na kole na chatě, ještě když byl táta naživu a ted'ka sem spadl s kolem jako na kámen jo, a ted'ka sem tadydle měl nějakou krev, říkal sem, co to tady mám jo, tak sem šel za tátou, táta mi říkal: ‚máš rozseknutý jako čelo, musíme do nemocnice‘, tak mě tam vodvez autem, tam mi to sešili a bylo to jako v pohodě. A vlastně vod tý doby už nejezdím, ale jednou sem jel u nás na chatě z nějakýho velkýho kopce a ted'ka to kolo jako nebrzdilo jo a tam jak bydlí pan Krátký u nás na chatě, tak tam se to kolo zastavilo a já sem z toho kola spadnul, měl sem takle... tady mi tekla krev na ruce, jako na těch kloubech. Měl sem tady rozseknutej loket, roztrženou košili a to bylo ještě veliký štěstí, že tam nikdo jako nejel jako s autem jo a pak tam přišli nějaký kluci za mnou, s bráchou, říkali si, co se mi stalo, tak sem jim řek, že sem se vymlátíl. Táta mě to tam na chatě vošetřoval, zalepoval mi to tam leukoplastí s mámou a táta na to říkal, abych dával pozor, abych už jako nejezdil, protože jako jak máš takle tu brzdu u toho kola jo, jak jsou takle ty přední říditka jo a máš tam takle tu brzdu, tak vona ta brzda vůbec nebrzdila a štěstí, že to takle dopadlo. Už to mám zahojený a vod tý doby už nejezdím, protože nechci, abych se zase nějak rozbil, ale jinak jako dobrý.

Beru Klaritin, to je proti, to mám nějakou alergii víš jako. Nevím na co, já sem se tenkrát nějak, já nevím, co mi to jako napadlo jo, sem si umyl hlavu ve studený vodě a pak sem nějak prskal, kejchal, tak brácha šel se mnou k doktorce a tam mi udělali vyšetření jo, asi tři rengeny nebo čtyři a prostě byl sem jako doma a pak sem večer ještě bral nějaký prášky jako na to. A brácha říkal, že kdyby sem todle neudělal, tak sem nebral vůbec nic, protože za celou tu dobu, co byl táta naživu, tak sem vůbec... sem byl normálně zdravej, to

mně nebylo nic, až to no... dycky sem to bral jako večer, pak vodpoledne a ted'ka to беру večer jednou denně.

S očima to mám vod narozeni, já sem byl jako malej kluk, tak sem chodil do mateřský školky a tam byl takový jako oční a tam byla sestřička a ukazovala mi ty písmena, tak sem to tam čet no a ted'ka jako... pak mi tam přišel, jako táta tam čekal jako v tý čekárně, já sem ho potom jako zavolal, řek sem mu, že pan doktor s ním chce mluvit, tak táta tam šel a voni mi napsali jako nový brejle víš, ale už tam jako nechodím, protože sme se vlastně přestěhovali, takže už tam jako neto... Ale jako ted'ka mi jako říkala Julča, že by sem potřeboval nový brejle, že tydlety co mám, že sou už poškrábaný, ale ještě nato neměla čas, aby tam šla se mnou k tomu očnímu na ty brejle, jako Julča, já jí to nějak budu muset říct, se jí zeptat třeba zejtra nebo tak nějak, až bude mít čas, to víš ona má toho hodně jako jo.

Konflikty, starosti

Telefon používám. Brácha byl pořád neklidnej, říkal jako no tak... pořád... pořád sem chodil dolů k telefonu nebo sem si bral ten telefon tady na tý vychovatelně a bylo to no, ale docela dobrý. Taky sem si ho trochu rozbil, protože sem tam něco zmáčknul, co sem jako tadydle neměl, tady ten knoflik, ten mi nešel, tak to brácha rozebral ten telefon no, vynadal mi a řek mi, že to nemám dělat, aby se mi to jako... dělal jako vopatrně, protože aby ho potom nemusel zase znova rozebírat no, protože tadydle jsou šroubky, takže jako jo.

Akorát mi dycky vadí jedna věc, když se ráno probudím jo, tak je chvilku ticho, pak zachvilku Tomáš, jo, trošku no, jako mluví, ale to mi jako nevadí jako jo, protože jo, ale Honzík taky jo. Ale jako když mám tady zavřený dveře, tak... a vyspím se potom o víkendu, tak je to jako dobrý.

Někdy vobčas vlastně... no prostě jako sem tak... jako dneska jo, dneska sem se trochu rozčílil kvůli Hrubýmu, protože mě nenechal. Já sem tady seděl v křesle a von za mnou prostě přišel, ted'ka tady dělal nějaký vylomeniny jo a já sem byl potom jako to, takže sem se trochu jako rozčílil, zařval jsem na něho, řek sem mu, aby to nechal bejt, protože já když si chci trochu vodpočinout, tak von mě prostě nenechá. Lída mně říkala, co se to tady děje a já sem mu řek, nechal sem ho bejt, protože sem říkal, nemá to cenu a von zachvilku stejně šel jako domů, ale jako dopoledne byl hodnej a vlastně vodpoledno to, von dycky dopoledne spí a pak vodpoledne po obědě ho to popadne a neví, co má jako dělat.

4.4.6 Miluška (44let)

Dětství, rodina

Sem byla v ústavě vod 12 let, kdy maminka mi umřela a bylo jí 53 let. Děda už mi... děda mi už taky umřel, já mám bráchu nevlastního a švagrovou, pak si mě jako vzali a pak mě dali sem no a mně se tady líbí. No.

Já sem byla ještě u našich, tam máme baráček svůj, tam mám jako švagrovou a bráchu, nějaký čas sem tam s nima bydlela hm a pak mě dali sem. Tam sem chodila do toho... do paláce taky pracovat jako, tam byl takovej hotel, tam sme pomáhali nádobí, co chtěli pomoct, tak sem jim pomohla.

Škola a ústavy navštěvované v minulosti

Ústav v ---, tam mě mlátili, tam se strašně kradlo hm, já sem měla... dostala sem dobroty a oni mi to sebraly ty děti, uřízly mi zámeček a sebraly mi tu tašku celou a když sem to řekla, tak mi ještě nabily ty děti, no že to říkám. A když mi umřela maminka, tak mi taky ještě namlátily, nevím proč, oni byly takový zlý no, když mi umřela maminka, tak sem byla z toho nemocná i. Některý učitelky tam byly hodný, se mě zastaly, já sem jim to řekla a ještě mně nabily, že to prej říkám, ještě mi vyhrožovaly, že sem to řekla, mě bily no.

Chodila sem tam i do školy, do zvláštní, jako přes ulici. Tam sme počítali, jako český jazyk sme psali a dobře umím počítat, to mi de dobře hm, matika jo, ta mi de dobře.

Ústav – přítomnost

Proč mě dali sem to nevím, mně se tady líbí, já jsem tady zvyklá, sem si tady zvykla. Tady ty medvídky sem dostala taky.

Děláme nádobí, dole chodím na keramiku, chodím na tkaní, tam děláme tašky, koberce, mě to baví no, v keramice tam děláme vázy, takový z hlíny a takový ty mističky hm. Ted' sme dělali vajíčka na Velikonoce a co sme to eště dělali, takový vobrázky děláme na zed' z hlíny nebo popelníky nebo ty... co tady ještě děláme, různý věci na panenku Marii, tam děláme jako z hlíny betlémy.

- soukromí

Tady bydlíme dvě, Maruško. Soukromí málo, támdle sem dostala rádio k narozeninám, někdy to vadí Daniele, když si chci pouštět, ale já nevím, komu to mám říct, Maruško, já nevím,

Klíče nemáme, taky mi to vadí.

- kontaktní osoba

Jako paní ---, vona nám dycky vo něčem poradí, když něco potřebujem nebo s náma jde i do krámu, když něco chceme koupit jako třeba rodičům koupit dárky, sami bysme asi prej jít nemohli, to nevím proč, Maruško, nevím hm.

- vztah k vychovatelkám

S vychovatelkama dobře, i s kuchařkama. Já mám všechny ráda, oni sou hodný na nás ty vychovatelky.

- typický den

Ráno vstaneme, deme si umejt zuby, vykoupeme se, v půl sedmý musíme, vychovatelka nás vzbudí, roznášíme snídaně po všech odděleních a pak jezdíme do dílen a po dvanáctý se vrátíme sem, nás sem vozej autem, ve dvanáct je oběd, máme polední klid do půl druhý, já si dycky pustím rádio, odpoledne si vyšívám, někdy chodíme ven do obory, chodíme do kaple na omši, když se zeptáme, tak si můžem dělat, co chceme. Já se dycky vychovatelky zeptám, jestli si můžu pustit rádio a ona mi to dovolí. Po večeri se pomodlíme, pak se díváme na televizi nebo si pustím rádio, dycky přes polední klid si zdřímnu. Večer deme spát všechny najednou, chodíme tak po televizních novinách, se to tady zhasíná. My si zhasínáme samy. Pozděj nemůžem, to bych se musela zeptat Maruško hm. Je to takový lepší se na všechno zeptat, Maruško.

Přátelství, partnerství

Kamarádky Janku, ta je nejlepší holka. Daniela je taková protivná hm, ona bouchá do polštáře, když spím, takle tou rukou, víš Maruško, já nevím, Maruško, budí mě to no, já sem měla lusky, tak dostala sem lusky a ona mi to zlomila v květináči, ona mi to zničila, Maruško, já sem úplně brečela, mně to bylo tak líto, to bylo ze semínek, víš to byly lusky víš, támdle sem taky dostala kytičky, to sem dostala k narozeninám a támdle ty, taky sem dostala, to je ta... já si nemůžu ted' vzpomenout, kvete modře... a tam to je brambořík, Maruško, to sem taky dostala, já mám ráda kytičky Maruško, tamtu sem taky dostala a tamdletu druhou taky.

Práce, finance

Já mám dole jídelnu, jako dole meju nádobí, vytírám, pomáhám v kuchyni kuchařkám, peníze dostáváme no, ted' sme dostávali odměny, máme je u pani ---, protože tady se to ztrácí, když dycky něco chceme, tak si jí řekneme a ona nám dycky něco koupí, vůbec mi nic nechybí, já sem tady spokojená.

Koníčky

Maruško, já to mám i na céděčka, já sem to dostala. Hudbu mám ráda, hrozně nejradši poslouchám panenku Marii a takový ty jako... to sem dostala taky jednu kazet... céděčko, to sem to půjčila jedný kuchařce, ona mi to jako přetáčí a zejtra mi to přinese. Tam je vo panu Ježíšovi, takový ty náboženský písničky, to se mi strašně líbí. Taky si

zpívám, mně se to strašně líbí, Maruško hm. Baví mě ještě keramika, to mě baví nejvíc a tkaní. Tam děláme tašky, takový velký koberce, záložky do knížek, pak to prodávaj, i keramiku prodávaj. A pleteme i košíky.

Zdravotní stav - úrazy, nemoci

Já mám dobrý zdraví, teď mi trhali zuby, já mám protézy. Já sem byla nemocná, já sem měla chřipku. Jedna holka měla záchvat, sme ji museli chytat a ona si roztrhla záda, na záchodě plno krve, museli sme to vytírat. Já sem byla z toho nemocná, tam byla voda víš, jako plno krve, tou vodou sem se nachladila, sem ležela asi týden s chřipkou, kašel sem měla, rýmu, tak sem ležela.

Konflikty, starosti

Konflikt vůbec.

4.4.7 Lada (43)

Dětství, rodina

Pamatuju si na babičku. Byla hodná, kupovala čokoládu, chodily sme do hospody, babička mě vychovávala od malička. Maminka se starala o dědu, nemoh chodit a byl nemocnej. I na tátu, byl tady třikrát. Dycky mě strčil padesát korun a teď nic nemám. Deset korun. Když tu ředitelka není, nic nemám. Já se jí bojím... že mi řekne, že musí jít k paní Králíkové, pro korunky za tou paní (pozn. opatrovnici).

Maminka umřela, když sem byla malá, to si nepamatuju, babička mě vychovala, pak děda, dva dědové a dvě babičky. Bydleli sme v ---, tam sem bydlela pak jenom já s tátou. Hlídal tam pes, že ho tam měli, lidi, takovýho... já se bojím psů, od malička, to mně bylo tři roky, co mě pokousal, ale to si už nepamatuju.

Pak sem hlídala tátu. To udělali nějaký mužský, že byl táta nemocnej, že mu strkali osum rumů, deset rumů a pak tam spadnul. A víc kouřil. Říkal, já přijdu brzy domů. Někdy přišel až v půl druhý ráno a když šel na záchod, se mu zatočila hlava a takle spadnul. Teďko nevěděla, komu mám volat. Já sem musela najít na tetu telefon, aby mi přišla pomoci. Přišel strejda a on pak musel zavolat tu záchranku. Chvilu byl v nemocnici, pak přišel domů, a pak zase a pak ho tam museli nechat. Já sem měla o něj starost... umřel asi v nemocnici, mně to říkala ředitelka, že táta už není, už sem ho pak neviděla... smutný... někdy se mi stýská, ale dá se to vydržet...

Jednou sem byla doma a zvonila na mě ta holka a říkala: ‚pojedeš se mnou domů‘. Jenže ona je pitomá, že ona říkala, pojedeš se mnou domů a pak říkala: ‚musíš zůstat na silnici a já jedu jenom ke klukovi‘, ona říkala: ‚počkej tady, já přijdu‘. To bylo půl sedmý, půl osmý, půl devátý, půl desátý, půl jedenáctý. Jenže naštěstí mě tam zachránili čtyři lidi. Neměla sem ani bundu, ani boty, jen bačkory, tak mě museli zavolat na policii, že nemohli najít ani legitku, legitku sem nechala doma, neměla sem lístek, jela sem načerno na policii, tam sem to musela říct, že mě nechala někde na ulici a měla sem strach, aby mě nezavřeli a Alenu pak zavřeli. Tak mě pak odvezli domů ty policajti. Ona byla pěkná zlodějka, že pořád nám kradla nový svetry, s kytkami.

Já sem chodila s tátou taky do hospody, každý den, jenže teta mě tam vyhazovala, táta ne, strejda taky. Dávala sem si smažené sýr a hranolky, někdy mi táta koupil pivo a strejda: ‚ty zase chlastáš pivo‘ a táta: ‚nech toho‘. Já mám ráda pivo. On dostal kolikrát od táty přes držku. On pořád říkal: ‚dej ji do ústavu‘ a mně pořád říkal: ‚půjdeš do Bohnic‘, že neměli se mnou výdrž, že tátu odvezli do nemocnice. Nemoh si ani uvařit oběd, nemoh se držet a když šel do hospody, tak tam taky spadnul na zem, na ulici. Já už sem byla nervák, že mi volali z nemocnice, tátu ranila mrtvice a když pak museli zavolat opatrovnici, aby mě odvezli do Bohnic, že nechtěli mě nechat doma. Oni mě dali do

nemocnice, já sem nevěděla, kde sem, asi mi dali třikrát injekci, aby sem byla v klidu, bála sem se doktora, to bylo, než sem šla do Bohnic.

Já sem nechtěla už nikam jít, chtěla sem být u táty, v bytě, sama... tam byla jedna paní, jak tam uklízela barák, říkala sem jí to, ona říkala, že nemůžu být doma sama, že si nic neumím udělat, to nebyla pravda. Polívku sem dělala tátovi, naučila sem se to ze školy, vykoupat... Opatrovnice řekla, že musím. Odvezla mě sanitka do Bohnic, bránila sem se, pak sem si dala v cukrárně kafe a ta paní, ta ježibaba: ‚vypadni z cukrárny‘, měla sem už objednaný kafe, nemohla sem ho vypít.

Pak sem byla na Slovensku, tam sem musela hlídat dětičky, ta holka mi lezla na stůl, na okno a jak du domů, už mě bere za ruku, takle... a už hezky mluví... Na Slovensku bydlí moje sestra. Ta má děti. 4 kluci. Jezdím tam dycky v létě. Jenže neměli tam hajzl, záchod, museli sme chodit dolů do kuchyně, dole měli. Já sem měla hezkej obývák nahoře a jak sem šla o půlnoci, tak sem spadla ze schodů dolů.

Tenkrát když sem šla někam do cukrárny, tak mě přepadli cigáňata, nic mě neudělali, jenže jak sem měla na starosti tři děti... od tý jedny paní. Tomu klukovi vypíchli oči a ty dvě holkám zase zmlátili pusy. Mně zase vykroutili rukou, já sem jim pak utekla, ty děti taky šly se mnou. Musely jít do nemocnice. Na mě se ta paní nezlobila, jediné na cigáňata.

Škola a ústavy navštěvované v minulosti

Sme měli taky velikýho psa, Alík, ve škole, na zahradě, a jak sem šla domů, tak ho pustili na mě, tenkrát sem spadla po hlavě dolů, ze schodů, že on na mě takle skočil a já sem nevěděla, co mám dělat, doktor tam nebyl, nikdo, měla sem z toho infarkt a dyž mně to udělal, tak sem pak už nechodila do školy, kvůli tomu psovi, jo.

To mi vadilo, odvezli mě do Bohnic. Ale měla sem to tam lepší, až na tu holku Moniku. Každýho komandovala, házela po nás židli po hlavě, o půlnoci si pustila televizi, mně tam dala přes držku a pak sem se namíchla a šla sem to říct sestřičce a ta jí pěkně vynadala. A pak sme byly s tou Monikou v hospodě a pak zase říkala mně tam: ‚táhni ty krávo, vypadni ode mě‘. Chodila se pak sama ven, všude, na návštěvu, do ústavu do Bohnic, já sem bydlela na dvanáctku a tam měli tu holku ošklivou a jenom na návštěvu sem chodila jinam. Byla sem tam asi pár měsíců, chodili sme tam s těma lidma na cvičení, na kreslení, a musela sem - já du do hospody na kafe - ve tři hodiny, vycházela sem v půl jedny a končila sem ve tři hodiny.

Když sem chodila do toho ústavu, ráno to sem musela vstávat v půl šestý, budil mě táta a někdy, když táta chodil do práce, tak sama. Někdy sem zaspala, tak sem zavolala vychovatelovi, že sem zaspala, že přijdu o hodinu pozděj. To byl táta ještě zdravej.

Někdy sme se tam porvali, pobili sme se, s tou holkou. Chodili na mě žalovat. Tam sme měli vychovatelku, jedna holka jí pořád ubližovala, jenže vychovatelka nám pak říkala, že umře. Umřela. Ona ji neměla ráda, ta holka a mě taky ne.

Uklízela sem tam kuchyň, jídelnu, chodili sme spolu na výlet, do divadla. Když sem třeba jela rychlíkem, tak tam třeba podráželi ty nohy, třeba, mně taky a když to udělali třeba vychovatelovi, tak jim jednu švihnul a... dělali to v rychlíku, v metru, v autobuse, všude, když sme jeli na výlet.

Ústav – přítomnost

Ze začátku byl Filip hodnej, mně ale bylo smutno po tátovi, nikdo si mě tady nevšímal. Jedině Katka. Filip: ‚já mám Blanku rád, já nechci Sylvu‘.

- soukromí

Klíček mám, sama bych bydlet nechtěla, s Petrou je to dobrý. Ona půjde příští víkend domů, já nechodím vůbec.

- kontaktní osoba

Sylva a taky Verča. Já du radši na Verču, že nechci otravovat Sylvu. Ona má noční, musí vykoupat Radka a Michala.

- typický den

Jak tu je Klára, tak nás honí cvičit a já když to slyším, tak jí zdrhnu nahoru. Ale tancovat letím, cvičení ne. Vstávám v půl sedmý. Jak měla Lenka noční, tak mě nemohla vzbudit, kulicha na hlavě a víš kdo mě vzbudil? Petra. Lenka mě dycky pošimrala na noze. Ráno kafičko, i večer. Dělán na Sylvu tohle: ‚Sylvinko, kafičko‘, ta nám to udělá. Po snídani buďto si povídáme, jak se máte, jedeme na výlet, do cukrárny, dneska sem byla s tou slečnou nebo chodím do hospody za tyma chlapama, dycky v pondělí odpoledne. Uklízíme taky, zlobíme. V úterý jedu malovat. Maluju ráda. Dycky nám tam neudělají kafe, když tam sme brzy tak jo. Já si ho už pak nedávám, že to je pozdě. Dyž tu je Robin, tak dycky uteču nahoře, že nechci se hádat s Filipem, pustím si celou noc rádio. Dyž tu není Petra. Koupu se brzy, ale nejdu spát. Buď se dívám na televizi do půl jedenáctý nebo to nechám hrát. Píšu si pohádky, maluju, dneska sme byli na výstavě, knížky. Na Staroměstský, bylo tam hezky, pak sme jeli metrem na --- a byli sme v cukrárně. Ona to musela platit ta slečna.

- možnost volby

Můžu si tu dělat, co chci, neposlouchám Filipa. Někdy mi zakazujou kafe, to mi vadí. Nesmíme se koupat sami, že to je zakázaný. Koupem se sami, ale tenkrát Blanka to říkala, musíte na mě čekat, už to ale neříká.

- spokojenost s vybavením

Pokojíček se mi líbí.

Přátelství, partnerství

Chtěla bych do ---, jenom na dovolenou. Bydlet bych chtěla tady, už se mi tady líbí, že tu mám tady hezkýho mužskýho: ‚ahoj Laděňko, chceš kafičko, kde máš holky‘. On je v hospodě, tady kousek, jak se de do krámu, čepuje pivo.

Pak sem jezdila do --- za Lubošem, ten taky měl tatínka a už má maminku. Měli sme se rádi, taky mi dával pusinky a dycky říkal: ‚Laděňko, přijď ke mně na kafe‘ a pak říkal: ‚maminka udělá Laděnce kafe‘ a ještě mi dal za to korunky, stovku, že sem jim vynášela koše. Povídala sem si s Lubošem, oni mi udělali takovej polárkovéj dort.

Práce, finance

Myčku uklízím každý den, jedině v úterý ne. Už nic.

Koníčky

Maluju, utírám nádobí, chodím ven s Pavlíkem. Učím se dělat koberec, někdy to tam vynechám.

Zdravotní stav - úrazy, nemoci

Já beru léky jedině ráno, nevím, jak se to jmenuje. Je to na ty žíly. Já sem tam měla žíly a už tam nemám. Ekzém – to sem vytírala třídu, jídelnu, kuchyň, šatnu. Teď nemůžu mejt nádobí. Někdy to bolí. Mám to od malička. Někdy mě bolí hlava nebo je mně dycky blbě, buď z Filipa nebo Petra. Když mě vynervujou. A pak mi musí dát Blanka nebo Robin léky.

To bylo minulý den, to sem šla pro tátu do hospody, jenže ten blbec na mě vyjel autem. Po chodníku. A eště na mě dělal to (pozn. ťuká si na čelo), praštěná, že ho nevidím. Měla sem trochu... moc... infarkt mozku. Bouchla sem se do hlavy o to auto. Pak mě chtěli dát do nemocnici a našťestí to dobře dopadlo, že tam byly moje setřičky, tři nebo čtyři, takle mně tekla krev a pak sem už nechodila ani ven ani nikam. Měla sem takle obvázanou hlavu. Na ruce sem měla tady modřinu, tady, naražený záda.

Konflikty, starosti

Někdy sem tady spokojená, ale horší je to s Filipem, nadává Sylvě. A na mě taky. Že včera, jak tu byla Verča tak říkal: ‚Lada je ošklivá a Petr taky‘. Ne včera, v úterý. Jenže Verča jim pak vynadala. Líbí se mi tu holky, Petra a Katka, Radek a já řeknu: ‚já mám Sylvu ráda, mně nic neudělala‘ a Filip: ‚já Sylvu nenávidím‘. Holky sou na mě hodný.

Radek je můj láska. Láska, že mi dává pusinku. Já taky, dycky večer. On jde domů dneska na víkend.

Vadí mi... aby šel Filip domů.

A chtěla by sem telefon.

4.4.8 Adéla (49 let)

Dětství, rodina

Já sem... já sem se narodila devátýho března devátýho patý šestý a jako prostě mám v březnu narozeniny. Mně je 49 a bude mi v březnu 50 let a a ještě mám maminku a tatínka doma důchodců a já tam jez... teď sem tam nebyla, ale pojedu jako v pátek, ale maminka byla jako v nemocnici moje, nemohla vůbec dejchat, špatně se jí dejchalo a byla na plicní a má takovej špatnej sprejt a nemůže vůbec dejchat maminka moje, má moje, asma a tatínek ten vůbec nechodí von je... von... von... má, mu ranila mrtvička mojemu tatínkovi. Von má trošku ochrnutou ruku můj tatínek a leží a nemůže i s nohama. Von leží a Fanda, ten můj bratr Fanda, ještě mám Vlastíka a Zbyňka, tak von ho dá dycky na vozík a musí pomáhat. Von se nepostaví na nohy tatínek, von měl něco... má něco... na mozku do krvi v mozku a maminka ta se stará vo něj a dává mu v noci křížek a voni si povídaj spolu.

Když sem žila s maminkou s tatínkem, tak tatínek s maminkou, když byl ještě mladej, tak eště chodil se mnou... eště přijel pro mě takle v pátek, eště byl mladej a najednou sme jeli vl... takle to byl pátek jo... ve vlaku, tatínkovi se dalo špatně, já sem teda ve vlaku plakala, brečela sem pro tatínka: ,tatínku, tatínku, co s tebou je', vůbec, on vůbec... já sem s nim povídala, on vůbec nevnímal a už přijela sanitka a píchli mu jako tady injekci a... a odvezli se mnou do nemocnice a mě bolel žaludek tak, že sem měla to... a maminka měla strach, kde sme.

Eště se stalo, když sme jeli, tatínek honem na vozík jo a k doktorce a už si ho nechali v nemocnici, to bylo no a von přestal právě chodit můj tatínek, protože von má... von má úplně zafačovaný nohy a von má vošklivý zánět žil úplně do krve, ale záááda, ty má úplně úplně červený, úplně ale vodřený. Maminka mu musí dycky mastit mastičkou a musí, má jako... slipy, jo slipy, protože von nemůže sám na záchod. Von se sám počůrá, ale mají tam doma důchodců to... sestřičky přebalujou ho no, a tak maminka volala paní jako Suchánková, že sem jako v nemocnici, aby přišla pro mě, protože můj táta byl na devítce, eště měl hůlku. Tatínek byl v nemocnici jo, a tam v nemocnici čtyry umřeli, čtyry čtyry úplně, ten pán vůbec nemohl chodit, čtyry, tatínek mi to říkal, eště sem byla za ním v nemocnici.

Jo a jednou takle, bylo to doma, von měl takový to chodítka, von ještě chodil jo, tatínek von byl jednou na gauči a von spadnul z gauče, von spadnul, von spadnul prostě, jak je to... jak máme to... koberec a von se nemohl vůbec zvednout tatínek jo. A jednou se mu to stalo, představ si, v koupelně, von tatínek v koupelně upad no. Já sem měla vo něj jako strach a chtěla sem ho zvednout a nemohli... von tam ležel tatínek v koupelně jo a jednou... jednou takle maminka de do... von upad, von upad to... v předsíni. Von ležel na zemi, von ležel a maminka ho neutáhla a zavolali Fandu, aby šel s tatínkem pomoci, úplně takle ležel a byl v bezvědomí můj tatínek, měl krev do mozku krvácení a von musí cvičit nějakým míčkem a jednou telefonoval. To se mu stalo v kuchyni, von upad v kuchyni, úplně na zem.

Měli sme domeček, sme tam jezdili s tatínkem a s maminkou a byli tam jako moje... byli tam... v létě sme hráli vybíjenou, házenou a přijely tam Eliška s Karolínou, když ještě byly slobodný a teď sou vdaný a Karolína už čeká čtvrtý miminko, maj tři děti, sem teta a chtějí mít... za chvilku už to bude... A vona říká Barunka: ,maminko, my budeme mít

miminko', už to bude každou chvíli no a Eliška voni chtějí taky miminko, chtějí mít, no zatím no... chtějí mít.

Škola a ústavy navštěvované v minulosti

Jo a chodila sem do zvláštní školy do pomocný, protože mě tam holky to... to Láďa mě zmlátil... v lese mě zmlátili, když sem ještě jela ze školy, tak sem měla úplně voteklý voko, voni si na mě počkali. Já sem jenom chodila do zvláštní školy, no já sem měla mm... počty, vlastivědu no a počty, čtení a dostala sem dycky na vysvědčení pětku. No ale za tělocvik sem dostala jedničku a ukončila sem vycházku. No napsali mi dopis, že sem ukončila jako školu. Já sem tam byla moc dlouho, ve škole sem byla no, dopis mi tam napsali, pak sem... pak sem...eště jako prostě dyž maminka ještě byla, tak sem jí pomáhala, bydlela sem s nima, tatínek s maminkou a teď už sou tam prostě jako nový lidi. Já sem pak jela do --- a ta Pavla mně dala do... začala mě mlátit do nosu, až mně teklo z toho krev. Zmlátili mě a kluci mně vlezli to... voknem do postele a zlobili mě, voni tam vlezli jo a eště sem spala, no voknem kluci no, pak sem čistila boty a to bylo všechno no, no jako leštit no, holkám.

No a měla sem učitelku ve čtvrtý třídě, ta mi už umřela ta učitelka, Jarmila se menovala, 46, na srdíčko mi umřela.

Pak sem byla... sem byla... já sem byla na léčení, ještě se školou teda... sem měla dopis. 16. září mě odvezli do nemocnice no a chtěli mi tam jako prostě zhubnout a nemohla sem vůbec do kopečka kůli srdíčku. Sem měla nemocný srdíčko a pak sem byla tam...sem byla na vyšetření jo a potom sme chodili jako na léčení no, chodili sme na léčení a eště sem chodila do ---, protože pan doktor jako na léčení a na vyšetření kůli srdíčku. Takový sem měla zážitky.

Ústav – přítomnost

Do domova sem nastoupila sem a poznala sem všechny holky, nepamatuju si, jak dlouho tu sem, protože rodiče sou doma důchodců teďkom víš, já sem tady spokojená. Bavi mě tady, hrozně, mám ráda vychovatelky všekny, holky, takle všechno možný. Třeba tady vyšívám, chodím dycky na keramiku, chodím s Bohunkou, Libuškou a já.

- soukromí

Tady ležím, tady je Zlatka, Renatka a Mirka, my tady spíme tři. Voni jsou eliptičky, mají záchvaty víš. No my si tady dycky povídáme a pouštíme si televizi. Nehádáme se, někdy se taky hádáme, někdy no. Nevím kvůli čemu.

Nemáme tady klíč, no víš, nemám no. Nepotřebujeme.

- kontaktní osoba

Na Terezku a Klárku, mají mě na starosti i Marcelku sem měla ráda a stejská se mi po ní.

- typický den

Ráno vstanu, du si... když mám teď tudletu sádru, tak mi umyjou nebo mi daj igelit, vykoupaj mi hlavu, pak si vyčistím zuby jo a pak snídáme a po snídani si steleme postel. Když přijde Tereška v půl sedmý nebo ve třičtvrtě na sedum, tak nějak, já sem zvyklá, právěže sem zvyklá. Po snídani si usteleme postýlku a třeba jdeme v devět hodin na keramiku. V pátek chodíme do prádelny, teď s rukou jako prostě nemůžu, tak Libuška, když sem měla zdravou ruku, tak sem chodila do prádelny no, prádlo sme dělali jako v pátek jo. No potom, potom to... něco si tady s Terezkou čteme nějakou pohádku, jo a puclé dělám Rumcajse. Voběd a pak vodpočíváme a tady máme prádlo a skládáme prádlo, pak už to... pak už... dělej si kafe no, já nesmím zatím kůli žlučníku. Já mám nemocný žlučník, tak já nemůžu. Po svačince můžeme dělat, co chceme. Navečer se koupáme. Po večeri Libuška zametá a my se tady koukáme s Bohunkou na televizi v pondělí na Náves. Náměstíčko už skončilo. Tak koukáme do devíti a pak deme spát. Ještě mám ráda Dva písáři, Návštěvníky

i Večerníček mám ráda. Taky někdy v deset hodin. Záleží, kdo tady slouží. Vychovatelky řeknou.

Přátelství, partnerství

Nebyla sem ještě zamilovaná, nebyla sem. Já mám nemocný nervičky no, nemocný nervičky no, dyž sem byla malinká, tak sem měla ty nemocný nervičky a zánět... zánět nervu. Trošku mi to tam zůstalo jo a maminka říkala to, že se nemůžu vdávat a že nemůžu mít děti, protože já nejsem moc zdravá, to... že už sem na to stará. Já vůbec nechci, maminka nechce. Nechci, právěže maminka říká, že nejsem v pořádku ještě navíc, je to pravda, to říká maminka, že nemůžu mít děti.

Práce, finance

Třeba dyž měla Eva v gypcu nohu, tak sem chodila stlát dětem hodně postelí, teď nemám práci. Dyž Zlata nemůže, tak ji musím ustlat postel.

Dostala sem taky, mám je tam schovaný penízky, jako pod zámek to mám schovaný, já to mám schovaný víš, dají mně to, no řeknu, aby mi něco koupili jako třeba podprsenku nebo kalhotky a voni mi to koupějí.

Koníčky

Jo jezdila sem na koníky, na jaře sem jezdila na koních a jeden kůň mě shodil z koně dolů.

Baví mě třeba číst, pohádky třeba, třeba Vlasta Burian nebo něco takovýho a Klárka nám třeba čte pohádky nebo nám vypráví historky no. Nebo si malujeme nebo něco takovýho.

Zdravotní stav - úrazy, nemoci

Já sem prodělala mozkových blan a měla sem nemocnou hlavu, měla sem... úplně šilhala sem na dvě voči, byla sem... doktor ---, ten už nežije, ten je... a tak sem jezdila, maminka říkala: ‚postav kostičky‘, musela maminka jít za dveře a... já sem plakala úplně jo a měla sem... já sem měla sem spalničky a šilhala sem na dvě voči. Měla sem nemocný prostě voči a na ručičkách sem se posypala a okamžitě... už sem byla trošku větší, a tak sem byla větší, tak přijel pan doktor: ‚jsou to spalničky‘, pojeděš pryč do nemocnice, už mně chtěl napsat lístek do nemocnice. Sem prodělala, hodně horečky sem měla, už sem: ‚pochybuju, že budu žít‘, že umřu a takle sem krásně sem se z toho dostala.

Konflikty, starosti

Rozumím si dobře se všema, nemám nic, nic mě nezlobí.

4.4.9 Kristýna (41 let)

Dětství, rodina

Narodila sem se na --- nemocnici, Maruško. Já sem bydlela s maminkou na ---... u babičky sem byla a babička už není a můj dědeček taky, oni mě hlídali, když sem byla malá, Maruško to... maminčina maminka je moje babičky... moje maminka měla babičku, moji babičku a to je její maminka a můj dědeček zase maminčinýj tatínek... no takle... oni mě hlídali, když sem byla malá. Chodila sem do školy, do pomocný a maminka psala na stroji, musela chodit do práce a neměla čas, když sem byla malá, tak mě hlídali, když ještě byli naživu. Jo tak sem tam bydlela, už tam nebydlím, přestěhovali sme se... no kvůli tomu... maminka měla toho... manžela svýho... bráchy jeho Šimona, je rozvedená. Ale na svýho tatínka si vzpomínám dycky, já mám svýho tatínka a má nemocný srdíčko. On přijde často ke mně. Často. On má zájem. Má. Hodně. Chodí za mnou. Bydlí se svojí manželkou. Já sem nejstarší. Má ještě děti. Můj dědeček s maminkou měli problémy kvůli tomu, že se maminka rozvedla s mým tatínkem, Maruško. Maminka si vzala toho bráchy tatínka, to je můj normální brácha, Šimon, mám svýho tatínka a maminku. Maminka je teď sama.

Když sem byla malá, to mně bylo dvanáct roků, jezdila sem s kočárkem a s panenkou, no Maruško, byla sem malá, bylo mně dvanáct a ještě brácha byl v kočárku, já sem ho vozila a různě všechno.

Když sem byla malá, tak sem jezdila sama ze školy, sama, maminka říkala, kde sem, já sem se málem ztratila, a pak už ani ne, jen jednou.

Stěhovali sme se čtyřikrát a ted' sme v ---. Tady sme už dlouho, šest roku myslim, no, protože sem tam dělala, v těch --- v dílně.

Brácha bydlí jinde. Bydlel se mnou, když sem byla malá. Bráškovi je 28, 27, mně je 41. On je prima. Chodí ke mně, Maruško, na návštěvu domů, ke mně. Měl autonehodu. Auto s kolem se srazili. On jel na kole. On neměl svícení na tom kole, to světlo. To auto ho srazilo. Ležel v nemocnici, dali to mamince vědět, maminka byla z toho špatná, jo, tak šla honem za ním, takle no. Uzdravil se pak no. Já si vzpomínám, že můj brácha mě všechno učil, brácha můj, nějaký voloviny, skákat z bedny na zem a polštáře... polštářovou válku a pak okovy... jen tak... chytil mě tak za ruce... můj brácha mě to naučil, on sám... polštářovou válku, skákat z bedny na zem... okovy... jen tak... to mě učila i moje babička. Přivazovali mě jen tak jenom... už si nemůžu vzpomenout, jen tak... svázali mně ruce... z legrace... pantoflema taky... cikcak... bouchali mě... jen tak různě, ze srandy, už si nemůžu vzpomenout... nevím...

Chodila sem na procházky, když sem byla malá, chodila sem nakupovat, sama, maminka mi to vždycky napíše, neměla sem žádný kamarádky, Maruško, neměla sem, žádný sem neměla, bydlely sme tam samy. Maminka je hodná na mě, máme se rádi, já jí pomáhám, maminka je ráda, že mám tady partičku tady, vážně, ona si to přeje. Ted' je už víc nemocná, bolejí jí nohy, plotýnka jí bolí tady, a tak.

Teta naši chatu zdělala na sebe, napsala si to sama pro sebe, my sme měli polovinu na chatu a nemáme, to má ona, bylo to naše a už není, babička s dědečkem chtěli, abysme to měli my dohromady a nemáme nic, to má ona. Já tu tetu nemám ráda, dělá problémy mamince, i bráchovi. Dává nám tašky a dobroty a já je nechci, já je radši rozdám. Není hodná, Maruško, kdybys to věděla, jaké dělá mamince problémy, nadává mamince i mně, brácha to zná taky, ona mu dělá taky problémy. Já sem měla papouška, korelu sem měla, byl žlutý a už je pryč, ta teta ho pustila ven a už se nevrátil. Opravdu Maruško.

Škola a ústavy navštěvované v minulosti

Chodila sem taky do školy do pomocný. Pamatuju si svoje ty kamarádky svoje a různě, to byly ještě pani učitelky naživu. Ted' už nejsou. Já sem měla samý jedničky, samý jedničky, Maruško, vážně, oni mě dycky chválili, že mám ráda společnost, že sem společenská, ano Maruško. Měla sem ráda malování. Chválili mě moc.

Předtím sem byla v ústavu, pro nás to bylo daleko, Maruško, sme nevěděli, že to bude taky takle, tady sem radši. Nemohla sem si tam hrát písničky a tak. Kvůli Vendule, ona nemá ráda moje písničky, já sem chtěla poslouchat a nemohla sem nikdy večer, my sme měly společně pokoj dohromady, tam sme všechny bydlely dohromady, bylo nás tam hodně, kolik si nemůžu vzpomenout.

Ústav – přítomnost

Vendule vadily ty písničky, večer, už sem si zvykla tady nejvíc, z ústavu sem přišla sem. Maminka to nezvládala už, že jí to vadilo, ty kopce... ty kopečky... mně to vadilo taky na ten můj dech. Byly sme se podívat sem osmýho března to bylo.

- soukromí

Nezamykám si. Klíč mám, abych k tomu mohla, jenom tady na skřínce mám zámeček, tam mám svoje věci zamknuté, to si hlídám, já se o to bojím, mám tady ty věci... mně se tady líbí, já sem tady ráda, moje maminka to chce, aby sem byla tady, že potřebuju partičku, já sem dříve neměla. Vážně sem tady ráda.

Sem tady ráda, sem tady spokojená, vůbec nic mi nevadí. Když někdo neklepe, to mi nevadí, já sem na to zvyklá.

- kontaktní osoba

Když něco potřebuju, mám Johanku, Johanka zná taky Zdeničky.

- typický den

Ráno vstávám, pudu se umýt, na záchod, umyju si zuby, hraju písničky chvíli, vstávám v půl sedmý nebo v sedm, já sem tak zvyklá i doma, když mám toho psa. Umyju si zuby, obleču se, hraju písničky, učešu a tak, pak du dolů, sedím, dám si kafe a je mi dobře a pak chci být veselá. Pak se de na procházky, snídaně, zpíváme nebo keramika nebo cvičení, to mě baví cvičení, jo, ráda cvičím, Maruško, ráda i tancuju a zpívám. Já sem tady ráda, Maruško, potom je oběd, po obědě si odpočinu nebo si dělám svoje malování, háčkuju nebo si hraju. Puddu dolů na večeri v půl šestý a najím se, pak koupání, pak se někdy dívám na televizi, jenom někdy, ale já radši společnost, tak du dolů mezi děti. Já si tam i maluju, mám tady připravenou tašku, v ní mám svoje malování.

Přátelství, partnerství

S Věrou sem tady ráda, hodně moc sem se tu zabydlela, moc, opravdu Maruško, mám prima partu, moje maminka, Maruško, to chce, aby sem měla kamarádky tady a sem ráda, mně se tady líbí hodně moc a sem ráda tady. Mám prima Reginu a Věru, nejvíc Reginu, že ona zná Zdeničky. Mám ji moc ráda a pomáhám jí, všechno, různě, háčkuju jí, nějaké dobroty jí dávám, Věrce taky pomáhám s válemdou a různě, sem tady ráda, mně se tady strašně líbí, Maruško, opravdu. Maminka to chce, aby sem měla partičku, sem ráda tady.

U nás doma choděj ke mně taky na návštěvu, brácha chodí ke mně, pak Zdeničky chodí ke mně, moje kamarádka Zdenička a maminka Zdeničky. Začlo to, když byla ta povodeň, tak to začlo a od tý doby se známe dlouho. Vystěhovali nás tady na Letnou tady, no, dohromady společně, jen tak na zemi sme leželi, ještě do toho psi do toho, jo, my sme jeli autobusem společně, já s maminkou a se Zdenkou a Zdeničkou a ještě ti psi do toho a víš kolik tam bylo psů, 11, Maruško... všechno dohromady, proto se známe dlouho.

Zamilovaná - to nééé, do pejska to jo. Mám ho ráda svýho pejska, s ním chodím ven čtyřikrát denně, když sem doma na víkend a ted' už jenom třikrát, to mi říkala teta, že je to tak lepší. Já sem ráda, Maruško, že si přišla ke mně na návštěvu.

Práce, finance

Chodila sem pracovat do dílny, tam sem dělala víčka na kafe a špendlíky a bobkovéj list, do toho pytlíčku, tak jak se dávaj ty čaje a víčka na kafe, jenom ty papírky jenom, sem dělala.

Tady uklízím ty podložky, podložky, vozejk a stolečky, utírám a umyju ty podložky, dostávám za to penízky, to nemám já, to má paní ředitelka, mám ale nový rádio. Když si ale chci koupit nějakou sladkost, tak mám málo, často potřebuju... sama nevím, proč je nemám... mám málo a chybí mi to... někdy to řeknu... aby sem měla něco sladkýho taky, já má ráda sladký věci... moc.

Koníčky

Háčkuju ráda, ráda zpívám. Ráda zpívám, Maruško, ráda plavu, moje maminka má ráda vodu taky, já mám ráda malování zpívání, háčkuju, já sem si udělala takovej kobereček pro sebe, no háčkuju... i holkám háčkuju. Maluju, plavu, keramiku dělám ráda, budu dělat s Johankou taky ty prstýnky, sem s ní domluvená nebo korálky. Chtěla sem ti říct, že sem dělala sladkosti taky, chodila sem do školy na kurs vaření, já sem dělala chlebičky nebo laskonky a pomazánky... no a hned sem je snědla... a zpívali sme tam taky a musela sem sama počítat.

Mám tady ten obrázek támdleťen a pak mám diplom, že sem malovala do Londýna, proto mám ten diplom, a oni mě z Londýna poslali todle, malovala sem malou vyšíváčku... vyšíváčku... jak holčička vyšívá... jo to sem malovala... a pak mi dali todleto.

Zdravotní stav - úrazy, nemoci

A to ti ještě povím, jo, nemohla sem dejchat, Maruško, to bylo něco jinýho tohle, já sem letěla vrtulníkem, já sem nemohla dejchat, já sem byla na tom nástroji, nemohla sem dejchat, maminka se o mě bála, Maruško, aby sem nebyla v tom... víš, kde to myslím... nahoře... v nebíčku a tak... to ne... maminka se o mě bála, já sem nemohla dejchat sama, měla sem ty nástroje a nemohla sem mluvit... no přístroje tady na plicích... já sem operovaná, Maruško tady, tady a nohu... bolelo to, nemohla sem ani chodit a různě, Maruško, já sem nemohla dejchat, já sem musela psát, nemohla sem mluvit, psala sem, že sem chtěla jít domů, už sem chtěla jít domů, nechtěli mě pustit, já sem měla špatný ty hleny, víš, Maruško, mně to dělali v žaludku, jícen a tak... hleny a zvratky víš, už sem v pořádku. Teď beru fifylin a... ten hnědej, nevím a malej bílej a moje foukání na dejchání. Nemohla sem dejchat. Jeden lék mám na plíce, Maruško, a nemocný ledviny, jinak už nic... ten bílej už nevím... na dejchání... to nevím. Já sem letěla vrtulníkem, nemohla sem dejchat, maminka se o mě bála, od té doby se maminka bála Maruško, aby sem nebyla v tom... víš, jak to myslím.

Já sem měla nemocnou nohu moji tady, s tím kloubem, se podívej, já už ho ani nemám, já sem byla nemocná, nemohla sem chodit, já sem měla hole, Maruško, už mi ho dali pryč, úplně, už je to v pořádku, teď běhám, chodím a lítám s balónem. Já mám dva balóny, Maruško, doma. Od té doby sem ležela v posteli a teta přišla ke mně, já sem jí řekla, že ji mám ráda, a proto od té doby ji znám dlouho.

Uši taky, já mám zánět v uchu, já na to trpím, jak se to projevuje nevím, nevidím sama sebe, to nejde, to já nepoznám.

Já nic neumím, Maruško, jen málo. Já ti to povím, jak to je, Maruško, já sem byla nemocná, ten pan doktor všechno mi zkazil, ten pan doktor, že sem všechno uměla a on mi to zkazil, on si skočil do jiný nemocnice, do jiný, já sem všechno uměla a teď už nic neumím. Ten doktor to udělal sám, skočil si do jiný nemocnice a zapomněl na mě, já sem všechno uměla, Maruško, já sem uměla psát, číst a teď umím málo, od té doby, jenom něco umím ale stejně, on si skočil do jiný.

Konflikty, starosti

Občas je mi smutno, že mi chybí moje parta, já potřebuju partičku, já mám ráda lidi, Maruško.

Konflikt nemám, to ne, já mám ráda svůj klid, někdy si odpočívám tady nebo si maluju nebo si hraju. Vadí mi jen ten hluk jenom někdy, jinak ne. Nejvíc jej dělá Mila, já ji znám dlouho, Maruško, od ta... jak sme chodily spolu do té školy dělat ty dobroty, jinak ne, pořád mluví no a já taková nejsem, jen málokdy, jinak ne... pak bolí hlava často... někdy... pořád povídá a já ne, proto mám svoji partu.

Sem veselá, musím být veselá, každý mi to říká, abych byla veselá, musím... ale jo, to je lepší, každý mi to říká. Maminka mi to říká, teta mi to říká, pak moje kamarádky říkají, aby sem byla veselá, Věrka s Reginou, oni mě mají rádi, vážně, Maruško, někdy mi to nejde, někdy jo a někdy ne, kvůli té tetě, víš, Maruško. Já sem hodná a upřímná, dobrý srdíčko mám, Maruško, upřímný, říká moje maminka, já všechno rozdám, radši, to je nejlepší, říká moje maminka.

4.5 Vyhodnocení výzkumu

Nemohu tuto práci opírat o vyzkoušené a prověřené vědecké teorie a přístupy či již existující výsledky výzkumů. Jak už zde bylo řečeno, na poli kvalitativního výzkumu není tento způsob zatím standardní. Víme, že fenomenografické zkoumání usiluje o popis a zachycení základních významů lidské zkušenosti a svou podstatou tak vylučuje jakékoliv statistické zpracování, avšak analýza a strukturace již však není jednoduchá a v současné době dostatečně probádána a definována. Pelikán (1998) sám uvádí, že se vedou diskuse, zda analýzu ponechat pouze na úrovni pouhé deskripce nebo zda lze tento rámec překročit. Další pře se vedou o zobecnitelnosti zjištěných skutečností. Souhlasím s pojetím tohoto bádání: „Samotná koncepce autobiografické techniky a subjektivní výběr vzorku vylučuje pokus prokázat míru obecnější platnosti pro celý soubor tj. dospělé s mentálním postižením. Nicméně je možné autobiografie jako celek okomentovat, hledat společné jevy a usuzovat na míru obecnější platnosti.“ (Šiška, 2005, s. 78)

V rámci fenomenografického pojetí jsem chtěla nechat zaznít subjektivní výpověď konkrétního člověka s mentálním postižením o jeho životě a radostech a strastech v něm. Shromážděné údaje jsem pro větší názornost a lepší orientaci systematicky klasifikovala do jednotlivých částí – oblastí, které v následující pasáži předkládám právě ke zdůvodnění, proč jsem tu kterou oblast volila, zároveň nabízím hlubší rozebrání a interpretaci, a také poukazuji na některé důležité principy a přístupy k lidem s mentálním postižením žijících v ústavních zařízeních, které jsou pro „myšlení“ orientované na potřeby klienta, dle mého názoru stěžejní.

Analýza má za cíl extrahovat esenci prožité zkušenosti tak, aby ji bylo možné komunikovat (Hendl, 2005). Každou prožitou zkušenost, která v následující části zazní, považuji za podstatnou a důležitou pro každého informanta – ať už v sobě nese stopy štěstí či smutku a osamocení. Vyhýbám se překotnému zobecňování či strukturaci, ale pokouším se reflektující interpretací tyto zkušenosti informantů systematizovat a vyložit, popř. poukázat na některé společné rysy, a to nejen z roviny pohledu mého, ale v některých případech s oporou o stanoviska odborníků.

4.5.1 Dětství, rodina

Tato oblast má v životě každého člověka, a tedy i v autobiografiích, své nezastupitelné místo. Zajímala jsem se o jakékoliv vzpomínky na dětství a rodinný život, o rodinné příslušníky, zážitky, radosti, strachy aj. s tím, že do oblasti rodiny jsem řadila vzpomínky na rodinné prostředí a vazby až do současnosti.

Dětství je životní etapou, ve které se rozhoduje o formování celé osobnosti a o budování základů života jedince. V životě dítěte se dějí převratné změny po stránce fyziologické i psychické. Po stránce sociální se zase dítě učí zaujmout své místo ve společnosti. Do společenských vztahů se dostává zprostředkovaně – především prostřednictvím rodiny. Na rodině velmi záleží, jakým směrem se bude ubírat celkový vývoj dítěte, jak zvládne proces socializace, jak budou uspokojovány jeho základní životní potřeby atd. Při nerespektování dítěte a jeho potřeb se pro něj může rodina stát ohrožujícím faktorem. Srovnajme např. tyto výpovědi – Lenka: „... *táta se mnou dělal takový psi kusy že jo, samý legrácky*“; Jitka: „... *jako malá sem neměla hezký dětství*“.

Na počátku lidských dějin vznikla rodina jako ochranné společenství, které chrání před vnějším nebezpečím, a během dějin prošla mnohými proměnami, avšak stále zůstává důležitým článkem v životě společnosti a její rolí stále zůstává mj. ochrana a výchova dětí. Slouží též jako prostředek k předávání základních duchovních a materiálních hodnot. Rodina coby instituce je místem společného sdílení radostných i smutných událostí a má základní význam pro psychický a fyzický vývoj dítěte. Tato primární sociální skupina má dle různých autorů plnit rozličné funkce - biologickou (reprodukční), emocionální, ekonomickou, domestikální a výchovnou funkci. Kvalitní působení rodiny nemůže prakticky nahradit žádná jiná instituce - za plně funkční ji však můžeme považovat v podstatě jen tehdy, když je místem bezpodmínečného a bezvýhradného přijetí existence každého člena v ní.

Pokud rodina nějakým způsobem nefunguje, dítě se s tím musí vyrovnávat po svém v závislosti na jeho věku a duševní zralosti. Jeho dětský svět je narušován přerušovanými citovými vazbami a obavami z budoucnosti. Jaké otázky si asi kladla Lenka v situaci: „... *když sem byla malá, tak byly trochu malinko problémy se mnou, protože můj táta se pohádal s maminkou, vona na něj křičela, že se vo mě starat nebude*“ ?

U některých dětí je obtížná orientace v jejich „duševním světě“, svou „zvláštností“ či přítomností specifických vlastností vytváří v dospělých negativní pocity – do této kategorie

patří i děti s mentálním postižením. Jejich jinému chování rodiče (popř. vychovatelé) nemusí správně porozumět, a tak se postupně může dítě pro ně stát unavující a vyčerpávající zátěží, kdy spíše provokuje a dráždí, než aby plnilo jejich očekávání. Narození dítěte je téměř všude spojeno s mnoha očekáváními. Otázky, jaké asi to miminko bude, komu se bude podobat, jaké bude mít oči, bude to chlapec nebo holčička a hlavně bude zdravé, jsou běžnými a zcela pochopitelnými. Zvláště rodiny, které očekávaly od dítěte naplnění svých ambicí, se jen těžko vyrovnají se zjištěním, že jejich dítě se narodilo s určitým defektem. Takové děti mají v mnoha případech nelehký život. Rodič se musí vyrovnávat se skutečností, jaké dítě se mu to narodilo. Přes deprese, sebelítost a sebeobviňování se tak lehce dostane až do fáze obviňování druhých (doktorů, zdravotnického personálu a nakonec i partnera). Zvláště pro matku, která brala těhotenství vážně, je zjištění o postižení jejího dítěte velkým traumatem. V některých případech se stává, že malé dítě bere jako součást sebe samé, tudíž se logicky cítí jako matka i žena nepovedená. Mohl být právě toto důvod, proč Jitka teď při vzpomínce na matku říká: „... *máma mě hned po narození odložila a už mě nechtěla vůbec vidět*“? Samozřejmě důvodů mohla být celá řada, a jistě vážných, ale vyvážily by přesvědčení teď již dospělé ženy, která stále žije s tím, že ji vlastní matka nikdy nepřijala?

Kristýna zase smutně konstatuje: „... *neměla sem žádný kamarádky, bydlely sme tam samy s maminkou*“. Rodinám trvá zpravidla dlouho než se naučí řešit problémy, které s sebou dítě s postižením přináší a než si vůbec na tuto novou situaci zvyknou. Musí se především naučit neodmítat „postižení“ svého dítěte, své dítě přijat a nebát se často jízlivých a urážlivých poznámek. Stranění se okolí a život v anonymitě jistě nechá na osobnosti člověka s mentálním postižením následky především v oblasti sebepřijetí.

Soudím, že velice pestré dětství a rozporuplné pocity ke svému tatínkovi si musela prožít Lada (říká např.: „... *to udělali nějaký mužský, že byl táta nemocnej, že mu strkali osum rumů, deset rumů a pak tam spadnul*“), která byla zřejmě brzy donucena stát se „malou dospělou“, a která se i později, i přes svůj mentální handicap, musela chovat dosti zodpovědně. Z rozhovoru jsem pochopila, že pro ni samostatnost, kterou více či méně během komplikovaného života získala, byla velmi důležitá. Jak jí asi muselo být, když ji její strýc a teta předhazovali: „... *půjdeš do Bohnic*“, a nebo když: „...*oni mě dali do nemocnice, já sem nevěděla, kde sem*“ aj. Navíc, nezasloužila si, už třeba z „pouhého“ postu, že je dcerou svého otce, dostat informovanou odpověď na okolnosti jeho smrti, a to nemluvě o osobním rozloučením s ním? „... *Umřel asi v nemocnici, mně to říkala ředitelka, že už není... už sem ho pak neviděla*“.

Bezstarostnost, hravost, důvěřivost, bezprostřednost, spontánnost, jsou typické znaky šťastného dětství. Dítě vrůstá do světa svým vlastním způsobem a vlastní silou, proto - domnívám se - není třeba mu to ztěžovat stavěním zdí a překážek. Musím na tomto místě uvést výpověď Kristýny, která se dle mého názoru, může jevit jako velmi citlivá, a proto se raději neodvažují nijak hodnotit její následující výroky: „...*Můj brácha mě všechno učil... polštářovou válku a pak okovy... jen tak... chytil mě tak za ruce... i moje babička. Přivázali mě jenom tak... svázali mě ruce... z legrace... Pantoflema taky... bouchali mě... jen tak ze srandy... už si nemůžu vzpomenout.*“

Zdůrazněním „bolavých“ výroků však zde nechci negovat dětství informantů, které věřím, mohlo být, přes všechny překážky, prožito pěkně. V jejich výpovědích je výrazně znát, jak velký citový příklon chovají ke svým rodičům, a to i v případech, že jsou již po smrti. Dáša např. říká: „... *když tatínek můj odešel, tak sem byla hrozně smutná*“, Mírek zase vcelku detailně podává popis okolností kolem úmrtí svých rodičů s tím, že si pamatuje i přesné datумы a souvislosti jako třeba: „*když máma umřela, tak táta šel do obejváku, otevřel si tam slivovici, napil se a pak už mu bylo dobře*“. Velice starostlivou se také jeví Adéla, která s nesmírným zaujetím povídá o „zdravotních zážitcích“ svého tatínka a u níž je znát určité strachování se o její rodiče momentálně žijící „*doma důchodců*“.

Líbí se mi „drobné“ vzpomínky na komunikaci, která probíhala mezi rodiči a informantem, které naznačují jistou hravost a originalitu v některých vysvětleních rodičů a následnému pochopení dítětem. Např. Mírek vzpomíná: „... *máma mi říkala, mám tady v bříšku miminko jo, a pak ho vyndali a byl to brácha*“.

4.5.2 Škola a ústavy navštěvované v minulosti

Tuto oblast jsem zařadila do autobiografických vzpomínek jako nedílnou součást života informantů, kteří si bezpochyby bez výjimky prošli (popř. stále procházejí) jakýmsi výchovným procesem, kterému podle Valenty a Mülera (2003) obecně jde o záměrné zespolečenšťování člověka a v užším pojetí o záměrné a přímé ovlivňování osobnostních kvalit, a to v souladu s určitými stanovenými výchovnými cíli a za pomoci určitých výchovných prostředků a metod. Zajímala jsem se o vzpomínky a zážitky, které měli informanti jako děti s mentálním postižením v různých školských zařízeních, domovech, ústavních institucích aj. Jen těžko dokážu posoudit z výpovědí, zda výchovně-vzdělávací proces splňoval kritéria, která splňovat měl, a zda se opíral o humanistické teorie přístupu

k lidem s mentálním postižením a dbal na specifické zvláštnosti a individualitu osobnosti každého z nich, ale můžeme zde být konfrontováni s tím, jak tento výchovný proces na respondenty působil a co v nich zanechal. Lenka: „... *technické kreslení, to sme něco malovali s kružítkama a pravítkama, to mě nebavilo. Já sem z toho dostala pětku, rovnou. Muselo to být, aby to bylo všechny strany přesně, tak sem to neudělala přesně, ale našikmo a paní učitelka se koukla na žákovskou knížku a dostala sem hned kouli.*“ Kristýna: „... *já sem měla samý jedničky, vážně, oni mě dycky chválili.*“

Z některých výpovědí cítím, že „učení se“ či vzdělávání bylo a je pro dotazované důležité. Např. Simona jen těžko mohla projít všemi jmenovanými školami, ale tato její touha prezentovat se jako „studovaná“ zřejmě bude pramenit z poznání vzdělání jako určité hodnoty. Lenka zase do podrobností popisuje svoje sólo vystoupení z vánoční besídky na pomocné škole, také hezky asociuje nabitou dovednost vyrábění drožděvé pomazánky na kurzu vaření v praktické škole s děláním té samé pomazánky na chatě s její tetou. Docela vtipně podává svou vzpomínku Mirek, který počáral propiskou zeď a ač ve skutečnosti nevíme, zda byl trest adekvátní či ne, výchovný dopad byl takový, že: „... *dodneška si pamatuju, že už to nesmím nikdy dělat*“.

Smutek a roztrpčení vyvolávají zmínky hned několika vypovídajících, které se týkají vrstevníků nebo obecně pobytu a života v ústavech, a které se dosti shodují. Např. Mirek: „... *tam ty děti jako byly ošklivý na mě*“, Miluška: „... *tam mě mlátili, tam se strašně kradlo...dostala sem dobroty a oni mi to sebraly ty děti, uřízly mi zámek... a když sem to řekla, tak mi ještě nabily*“, Kristýna: „... *kvůli Vendule, ona nemá ráda moje písničky, já sem chtěla poslouchat a nemohla sem nikdy večer*“, Adéla: „... *v lese mě zmlátili, když sem jela ze školy, tak sem měla úplně voteklý voko, voni si na mě počkali*“ nebo „... *kluci mě vlezli voknem do postele a zlobili mě...*“. Také nad výpovědí Jitky se jistě stojí zato zamyslet: „... *musela sem odejít z toho důvodu, že už... protože... mě tam zneužívali... zaměstnanci*“, stejně jako nad Mirkovou: „... *přišla vychovatelka a dala mi facku*“.

4.5.3 Ústav – přítomnost

Jak už z názvu práce vyplývá, zaměřuji se na lidi, kteří svůj život prožívají v ústavních zařízeních, a proto se také této oblasti, zároveň tedy i jejich žité přítomnosti, věnuji více a rozčleňuji ji na více podkapitol. Svým způsobem lidé „za zdmi“ ústavních zařízení bývají ohroženi vyloučením ze společnosti. Od minulých let došlo již samozřejmě

k výrazným změnám k lepšímu, ale stále (aspoň podle mé zkušenosti) často dosti záleží na vedení, personálním složení, způsobu péče, otevřenosti veřejnosti, celkové atmosféře apod.

V návaznosti na první verzi standardů kvality sociálních služeb vytvořenou v roce 2000 a následnou diskusi točící se kolem ústředního tématu „jak se uživatelům žije v sociálních službách rezidenčního charakteru a jaká je kvalita jejich života“ vznikla publikace Kvality sociálních služeb v domovech pro občany se zdravotním postižením, která popisuje zrealizovaný projekt, jenž hodnotil kvalitu služeb v ústavech řízených MPSV a předkládá vytvořený nástroj umožňující zjišťovat a ovlivňovat kvalitu sociálních služeb. Při výběru a interpretaci některých oblastí z autobiografií jsem se nechala mj. i tímto – myslím, že velmi přínosným materiálem pro konkrétní praktické použití v ústavních zařízeních – inspirovat.

Téměř všichni informanti vzpomínají a popisují, jak se do nynějšího ústavu dostali, co bylo důvodem (častou příčinnou je zjednodušení situace rodičů např. Simonině mamince či Lenčině tatínkovi již nevyhovovala vzdálenost ústavu předcházejícího, Dášini rodiče zase zřejmě s jejich narůstajícím stářím chtěli, aby byla Dáša samostatnější a naučila se bydlet bez nich aj.). Specifická je výpověď Jitky: *„V nouzi pozná člověk člověka, jak je je. Já bych nikdy neudělala, abych zavřela před ním dveře a nechala ho být, v nejhorší ší... situaci. S tím sem trpěla jako pes, tak sem si vydobila votamtud’, že votam vodcházím, protože na mě byli vošklivý. Z --- sem musela odejít z toho důvodu, že už... protože... mě tam zneužívali... zaměstnanci... a ten úraz se mě stal taky kvůli tomu... Dostala sem se pak sem.“*

Někteří také vyjadřují dost jasně své pocity z doby, kdy do „nového“ ústavu nastupovali např. Lenka: *„Byla sem nešťastná, brečela sem, nechtěla sem sem... chtěla sem tam zůstat, ale... radši to rozebírat nebudu...“*, Dáša: *„Pokoj sem si mohla vybrat. Vybrala sem si tendleten pokoj, sem moc spokojená.“*, Jitka: *„Měla sem jiný mí... pom... ty... mínění, ale není to takový, jak sem si přála. Myslela sem, že to tu bude lepší, ale není. K nikomu nemám důvěru. K nikomu tady nemám důvěru.“*, Lada: *„... mně ale bylo ze začátku smutno po tátovi, nikdo si mě tady nevíšmal.“* Naproti tomu výpověď Milušky působí trochu nejasně a „smířeně“: *„Proč mě dali sem to nevím, mně se tady líbí, já jsem tady zvyklá.“*

4.5.3.1 Typický den

Do autobiografií osob s mentálním postižením jsem zařadila i popis jejich typického dne, aby byla reálnější představa o jejich denní náplni, činnostech a prožívání. Člověk nemající v životě smysluplné stimuly, může prožívat velkou prázdnotu. Všichni informanti popisují své dny tak, že je patrná pestrost příjmu denních stimulů. Snad každý klient má nějaké své denní povinnosti, čas výchov a práce, prostor pro osobní volno a aktivity. Organizace nabízejí spoustu rozmanitých aktivit a činností, které mají jistě pozitivní vliv na klientův rozvoj či pocit užitečnosti a smysluplnosti života.

Prázdnotu však stejně tak může pociťovat i člověk, který se musí podřizovat a dělat pouze to, co od něj druzí žádají. „Uspořádání každodenních osobních činností (práce/učení, odpočinek, osobní péče, spánek) má vyhovovat individuálním potřebám a přáním člověka. Rozhodování o pravidelných činnostech všedního dne je základní složkou samostatného řízení vlastního života. Služby organizace by měly být natolik pružné, aby bylo možné vyhovět případným požadavkům na uskutečnění racionálních změn v běžném programu.“ (Kvality sociálních služeb v domovech pro občany se zdravotním postižením, 2001, s. 47-48)

Uvědomuji si, jak je tento požadavek v našich podmínkách zatím velmi obtížně realizovatelný. Zařízením často chybí dostatek pracovních sil, financí a dalších zdrojů k tomu, aby mohly uživatelům poskytnout úplnou svobodu rozhodování o tom, kdy se bude kterým činnostem během dne (stravování, aktivity, koupání aj.) věnovat tak, jak by to třeba odpovídalo životu vrstevníků mimo ústav. Je však důležité, aby se zařízení, přes všechny negativní okolnosti, snažila pružně vytvářet příležitosti pro samostatnější a nezávislejší život jejich klientů v nejvyšší možné míře, kterou jsou schopna vyvinout.

Ovšem zdůvodnění toho, proč dospělé čtyřicetileté ženy musí chodit brzo večer spát, je pro mě přinejmenším zarážející. Miluška: „*Večer deme spát všechny najednou, chodíme tak po televizních novinách, se to tady zhasíná... pozděj nemůžem, to bych se musela zeptat... Je to takový lepší se na všechno zeptat.*“ Zarážející je i výpověď Jitky: „*Spát chodím dlouho, ale to se nočním službám nelíbí, že nesmím bejt tak dlouho vzhůru. Nevím proč. V devět by měl bejt klid, televizi vypnout. Já sem vzhůru někdy do půl jedný, do půl druhý. Vadí jim to. Tak jen ležím potmě.*“ Nejde spíše pouze o pohodlnost nočních služeb?

4.5.3.2 Soukromí

„Každý člověk potřebuje určitý prostor, který mu patří, v němž on sám má rozhodující vliv na chování druhých lidí, pokud by do toho prostoru chtěli vstoupit či zasáhnout. V ústavních podmínkách je tímto prostorem pokoj, v němž uživatel bydlí, v případě společného bydlení více obyvatel v jednom pokoji pak ta část pokoje, v níž je umístěn nábytek, který užívá on sám (postel, skříň, stůl, křeslo apod.) a uzamykatelný prostor pro uložení osobních věcí – zejména věcí cenných a důvěrných (skříňka, zásuvka apod.). Patří sem i uživatelské právo rozhodovat o způsobu uložení svých věcí. Nerespektování tohoto způsobu soukromí bere uživateli možnost získat pocit domova v bydlení, které mu organizace poskytuje.“ (Kvality sociálních služeb v domovech pro občany se zdravotním postižením, 2001, s. 48)

Možná se na tento fenomén zkusme podívat svým prizmatem, tedy „... jak důležitá pro nás je nedotknutelnost našich soukromých zásuvek, kapes a dopisů, jak každý potřebuje mít ve sdíleném bytě místo, které je ‚jeho‘, jak důležité pro nás je, aby lidé zvonili a klepali na dveře, když vstupují do našeho území – a jaký asi je život v ústavních zařízeních, kde obyvatel či pacient žádné teritorium nemá.“ (Kopřiva, 2000, s. 85)

Ani na tomto místě si nechci přisvojovat právo hodnotit konkrétní ústavy, ale pokud chci ve své práci mj. apelovat na zkvalitnění služeb, které se týkají osob, jenž svým způsobem musí žít v ústavních zařízeních, myslím, že neudělám chybu, když vyjádřím – a to nejen ze shrnutí výpovědí informantů, ale také ze zkušeností, které již mám – že někde stále není potřeba soukromí klientů vnímána jako důležitá. Samozřejmě určitě není v možnostech zařízení poskytnout každému klientovi bydlení či spolubydlení, jaké si přeje, ačkoliv pro každého člověka je jistě jednou z důležitých voleb právě ta kde a s kým bude bydlet, což vytváří také jistou nezávislost. I pro lidi s mentálním postižením je určitá forma nezávislosti velmi důležitá, proto by měla odpovídat každému konkrétnímu handicapovanému člověku. Jeho přáním a potřebám by mělo zařízení naslouchat a v případě nemožnosti vyhovět, předložit důvody a hledat přijatelnou alternativu, se kterou by klient mohl vnitřně souhlasit, a i pro zařízení by byla optimálně přijatelná. Jsem přesvědčena, že už může být v možnostech zařízení poskytnout klientům aspoň nějaký pocit soukromí – místo jejich vlastního teritoria, a to jistými „pravidly“, které sice působí jaksi samozřejmě, ale v praxi bohužel nejsou často dodržována. Např. klepání personálu na pokoje klientů, možnost uživatele uzamknout si své soukromé věci popř. i svůj pokoj, možnost vybavit či vyzdobit si svůj pokoj podle svého vkusu atd. Jak se potom

v odpovědích různí spokojenost (Dáša, Mirek, Kristýna) či nespokojenost (Simona, Lenka) je patrné v těchto výpovědích:

Simona: „*Nemůžu zamykat, jednak mně to hrozně vadí, jako chtěla bych mít svůj klíč od svého pokoje, aby sem si ho prostě nějak zamykala, aby mně tam jako někdo jako nechodil, ale to tady prostě nejde, vychovatelky si to nepřejou.*“

Lenka: „*Já vím, proč brečela Eva... kvůli tomu, že se tady krade, lže a donáší... Moc soukromí tu nemáme... Dycky když přijde noční služba, tak nám zakazuje televizi. Měli sme tady klíče, ale nějaká noční služba nám to vzala. Věci mám tady ve skřínce, ty si tady nemůžu zamknout, chtěla bych.*“

Dáša: „*Mám tady klíč a mám jistotu, že sem nikdo nejde. Můžu si tu odemkat a zamykat.*“

Mirek: „*Já sem tady spokojenej, líbí se mi tady no... Musel jsem si to zamykat, protože Ríša, ten když zjistil, že tady mám Gotta, tak... jednou sem to nějak asi zapomněl zamknout nebo co a von sem přišel jo... náhodou sem přišel do svého pokoje a viděl jsem to, tak jsem ho vyhnal. Paní ředitelka mi dala klíč vod pokoje, abych si jako zamykal.*“

Kristýna: „*Mám svoje věci zamknuté, to si hlídám, já se o to bojím.*“

A přidávám výpovědi, které na mě působí opět poněkud „smířené“:

Adéla: „*Nemáme tady klíč, no víš, nepotřebujeme.*“

Kristýna: „*Když někdo neklepe, to mi nevadí, já sem na to zvyklá.*“

4.5.3.3 Možnost volby

Simona: „*Programu se musíme zúčastnit, kdybych nechtěla, dostala bych zákaz, ale se mnou nejsou žádný problémy, já to prostě dělám ráda...*“

Lenka: „*Kdybysme protestovali, tak by to napsali do sešitu na sesterně, jako hlášení.*“

Lada: „*Můžu si tu dělat, co chci... někdy mi zakazují kafe, to mi vadí... nesmíme se koupat sami, že to je zakázaný...*“

S narůstajícími požadavky na zkvalitňování života lidí žijících v ústavních zařízeních se také stále více zdůrazňuje potřeba nabídnout jim možnost volby, a proto jsem také tuto oblast zařadila do otázek mého výzkumu.

„Již od sedmdesátých let 20. století platí, že je třeba věnovat pozornost názoru klienta, pacienta nebo studenta. Zapojení klienta do rozhodování umožňuje poskytovateli služeb lépe uspokojovat jeho potřeby a přispívá k přeměně klienta z pasivního příjemce služeb v aktivního občana. Naslouchání člověku, který hovoří přímo ze své vlastní

zkušenosti, je nejučinnější způsob, jak uvažovat spíše v prostředí reálného světa než teorií.“ (Šiška in Krahulcová, 2002, s. 35)

Možnost vlastního rozhodování, výběru, volby činí člověka svobodným. Obávám se však, že v tradičním pojetí služeb stále není tato možnost handicapovanému člověku plně dopřávána, a to nejen z pozice moci či autoritářství, ale také z důvodu, jenž je jistě dilematem stavějícím otázky k zamyšlení všem, kteří s lidmi s mentálním postižením pracují. Jde o jisté nacházení hranice mezi tzv. protekcionistickým a ochranným přístupem ke klientovi a proti tomu podpoře klienta v rozhodování a nacházení smysluplné a přijatelné volby, jejíž konečné řešení a vlastní rozhodnutí je však pouze na něm.

„Tradiční pojetí služeb však k partnerskému vztahu jen málo přispívá. Lidé s MR jsou proto často zvyklí vykonávat pasivní roli příjemců něčeho, co jim připravil a dodal ten, kdo je přesvědčen, že nejlépe ví, co je pro ně nejlepší.“ (Šiška in Krahulcová, 2002, s. 36)

Pilátová (2005) upozorňuje na fakt, že mezi pracovníkem a klientem může docházet k nedorozuměním, a že tedy pro správné pochopení klientova problému či situace je třeba se dotazovat klienta co nejkonkrétněji a za pomoci zpětné vazby reflektovat a ujišťovat se. Realitou bývá, že klient s mentálním postižením často opravdu nedokáže sám nacházet a identifikovat nejvhodnější řešení a možnosti, určovat, jaké potřeby vlastně má a jak je naplnit, avšak zdrojem jeho přesvědčení by měla být adekvátní jistota v to, že mu odborník fundovaně a zaujatě v rozhodování poradí a konečnou volbu nechá na něm.

4.5.3.4 Vztah k vychovatelkám

Vztah klientů k vychovatelkám se celkem logicky prolíná i jinými oblastmi, proto nejsou výpovědi vždy uvedeny přímo pod tímto názvem.

V tomto případě už nejde primárně o zařízení jako takové, i když jeho prostředí samozřejmě značnou mírou determinuje chování zaměstnanců, kteří v něm pracují. Jde především o přístup zaměstnanců k jejich profesi např. Švarcová (2004) ve svém článku popisuje svoji návštěvu v jednom nejmenovaném ÚSP a popisuje slova tamního ředitele: „Řekl mi doslova: pokud by si někteří pracovníci našeho zařízení nerozuměli s našimi klienty, museli bychom se s nimi rozloučit a opatřit si jiné, protože jiné klienty si opatřit nemůžeme.“ (Švarcová, 2004, s. 4). Záleží na individuální osobnostní vybavenosti i profesních kvalitách každého vychovatele přistupujícího k člověku s mentálním postižením. Libě zní Miluščino: „*Já mám všechny ráda, oni sou hodný na nás ty vychovatelky.*“ Ne u všech však jde takhle globálně shrnout spokojenost s personálem.

Zkušenosti klientů s vychovateli jsou různé, což popisuje třeba Lenka: „... se mně nelíběj... vychovatelky... se mně vůbec nelíběj... voni nás okřikujou, že sme hlučný no... Helenka je jiná... Mně nejvíc vadí Dana, protože za prvé já se jí bojím, protože ona někdy křičí, řve... “ nebo Mirek: „Magda, dycky když má tady noční, tak dycky mi tady řekne jako: můžeš si prostě poslouchat do kolika chceš, nech si zavřený dveře a di si spát, kdy chceš a tudle jednou prišla... po mně hodila toho psa a říkala: ‚je jedenáct hodin‘ jo a pak říkala: ‚je půl sedmý‘, tak vstávej jo a prostě takle se mnou laškuje a já jí na to povídám, kdyby sem vstával v deset hodin dopoledne, to by mi Iva dala jo, já sem to jednou říkal Ivě a Iva říkala:, ty kdyby si vstával v deset hodin dopoledne, to bych tě pěkně seřvala, to by si měl u mě vojnu, žes to v životě nevidě‘l a já sem říkal, ‚já vím vo tom‘... Já v těch devět prostě neusnu, to je vlastně brzo, ale taky si potom mám zhasnuto, mám votevřený dveře a dycky jako takle.“

Existují různá úskalí související s profesí vychovatelky v ústavech sociální péče např. je zřejmé, že s její rolí souvisí jistá moc a autoritativní postavení, které ovlivňují možnosti a způsob poskytování péče; bohužel se prostředkem může stát manipulace. Funkce autority je tak zneužita, a že se tak děje je evidentní z několika výpovědí. Manipulační tendence se výrazněji mohou objevit vždy tam, kde je patrná jistá závislost, která je v ústavech u klientů samozřejmě přítomna. Zneužitá moc a manipulace se mohou projevat např. tím, že klienti jsou donuceni vyplnit i to, co jim nevyhovuje a to třeba nejen direktivními nařízeními, ale také vytvořením strachu, že v případě nesplnění požadavku přijdou o pomoc v jejich potřebách či o ztrátu „odměny“. Může jít také dokonce i o mechanismy řízení chování a jednání, které si klienti (a zvláště klienti s mentálním postižením) sami neuvědomují. Takový přístup samozřejmě oslabuje klientovu kapacitu k řešení problémů a již nemá nic společného s tak důležitou orientací na dosahování jeho rozvoje a autonomie.

Myslím, že pracovník by si měl uvědomovat svou mocenskou pozici i její projevy. Z vlastní zkušenosti vím, jak je často velmi těžké určit, kdy vlastně klientovi pomáhat a vést ho a kdy ho podporovat v tom, aby řešení hledal sám. O rozdílech mezi kontrolou, péčí či pomocí a podporou se v současnosti již nějakou dobu diskutuje. Zde se připojuji k tomuto názoru chápání podpory: „V sociální práci se vlivem systemického přístupu objevuje názor, že veškeré jednání pracovníka, které není klientem výslovně vyžádáno, je kontrolou. Zastáváme názor, že jako pomoc je třeba chápat i leccos, co vyžádáno není, ale co pracovník po uvážlivé reflexi vnímá jako podporu života.“ (Kopřiva, 2000, s. 51)

Zároveň však považuji za velmi důležité naučit se klientům pomáhat či je podporovat tak, aby se nás nestali závislí.

Krátce bych na tomto místě ještě chtěla připomenout několik z mého pohledu důležitých bodů, na něž by měl profesionální vychovatel brát zřetel, a které by se měl snažit během svého profesního růstu osvojit:

- ❖ vzdělanost a angažovanost v oboru (teoretické i praktické dovednosti a zkušenosti);
- ❖ přístup ke klientům: individuální vztah s klientem (uznávání jedinečnosti osobnosti klienta s jeho slabými i silnými stránkami a přístup oproštěný od předsudků); prioritou jsou potřeby klientů (respektovat právo svobodné volby, možnost vyjádřit jakoukoli potřebu), práva a jejich upevňování (participace klientů na rozhodování), podpora důstojnosti a úcty klientů aj.;
- ❖ etická a morální vybavenost, vědomí odpovědnosti;
- ❖ empatie, autenticita a diskrétnost.

Považuji za velice důležitý úkol vychovatelky oprostít se od osobních preferencí a přijmout a snažit se pochopit *každého* klienta bez výjimky. Stává se často (někdy i nevědomě), že bývají upřednostňováni klienti, kteří působí atraktivněji, přitažlivěji, zdravěji, krásněji, kteří lépe komunikují apod. Na druhou stranu: „Jakkoliv je závazným ideálem akceptovat jako klienta kohokoliv, je zároveň zcela nepochybné, že je to požadavek neuskutečnitelný... Je tedy třeba přijmout jako fakt skutečnost, že nikdo nemůže účinně pracovat s kýmkoliv a že každý pomáhající potkává potřebné, kteří v něm budí záporný vztah. Někdy lze situaci vyřešit předáním případu kolegovi nebo kolegyni, který díky své osobnosti, své životní historii apod. je schopen tohoto potřebného akceptovat. Jindy to možné není a nezbyvá než se s celou situací vypořádat tak dobře, jak to jen jde.“ (Kopřiva, 2000, s. 28)

Jako neméně důležitou vnímám schopnost vychovatele potlačit svůj osobní subjektivní obraz o klientovi natolik, že je pro něj prvotní prožívání klienta, a vychází pak tedy z jeho vnitřního světa. Přestože poskytuje emoční podporu, která může vyvolat sympatie či antipatie, je třeba si zachovat vnitřní neutralitu a ukázněnost, která respektuje hranice obou - klienta i vlastní.

4.5.3.5 Kontaktní osoba

V oblasti otázek na kontaktní osobu měli informanti promluvit o tom, zda existuje v zařízení pověřený pracovník, který s nimi blíže komunikuje a poskytuje jim podporu při

realizaci jejich osobních cílů, mluví s nimi o jejich spokojenosti či nespokojenosti, o potřebách, o aktuálních problémech apod. a zároveň se tak podílí na koordinaci služeb, jež jsou jim poskytovány

„Člověk s postižením žijící v ústavu nezřídka potřebuje mít mezi pracovníky někoho, k němuž cítí důvěru kvalitativně podobnou důvěře k příteli (aniž bychom přehlíželi rozdíl mezi vztahem spontánním a dobrovolným a vztahem profesionálním). Jde zde v první řadě o možnost otevřené komunikace a o hájení zájmů uživatele. V dobrém případě je takový pracovník v týmu lidí poskytujících uživateli přímou péči.“ (Kvality sociálních služeb v domovech pro občany se zdravotním postižením, 2001, s. 55)

Zdá se, že všichni respondenti nějakého stanoveného pracovníka uvedli. Konkrétní jasnou odpověď na otázku, jestli se má na koho obrátit, podává třeba Lenka: „*Na Helenku.*“ Nebo také Kristýna: „*Když něco potřebuju, mám Johanku...*“ Domnívám se však, že ne u všech jde o pracovníka pověřeného, ale spíše o vychovatele či osobu, která je jim nějakým způsobem blízká a již si v ústavu oblíbili např. Miluška: „*Jako paní---, vona nám dycky vo něčem poradí, když něco potřebujem nebo s náma jde i to koupit, když něco chceme koupit... Sami bysme asi prej jít nemohli, to nevím proč.*“ Lada: „*Sylva a taky Verča. Já du radši na Verču, že nechci otravovat Sylvu. Ona má noční, musí vykoupat...*“

4.5.3.6 Spokojenost s vybavením

Velkou část života prožívají respondenti v jistém ústavním zařízení, tedy v budově, proto jsem je také nechala promluvit o spokojenosti se vzhledem a vybavením budovy. Otázky zřejmě nebyly některým informantům zcela srozumitelné nebo možná si také těžko představovali něco jiného. Svou spokojenost vyjádřila Simona slovy: „*... jednak se mně líbí to vybavení, jak je to tady hezky postavený...*“ nebo Dáša: „*Zařízeno je to tu skvěle, jsem moc spokojená. Má to tu i zahradu, můžeme jít ven... opejkat si buřtíky venku, slunit se na sluníčku...*“ Mužský pohled na věc prezentuje Mirek: „*Vybavení je pěkný, protože vlastně po tý povodni to bylo strašný jo. To byla tady vykoupaná vomítka, všechno tady bylo vyplavený... po povodni je to tu vymalovaný, i ty zvenku i vevnitř... ještě to zvenku vopravovali, takže já myslím, že aby to bylo zateplený...*“

Snad každý člověk touží po příjemném a útulném domově, a také si ho ve většině případech dříve či později během života vytváří. Myslím tedy, že i budova, která se stává lidem s postižením domovem, by měla poskytovat nejen možnosti pro zachování soukromí i společenského styku, ale také by měla splňovat jistá kritéria na vzhled a vybavení

interiéru i exteriéru (světlé a jasné prostory, barevnost, příjemná vůně, květiny, nepoškozený nábytek, vybavení potřebných pomůcek, odstraněny architektonické bariéry atd.).

4.5.4 Přátelství, partnerství

Kamarádství, přátelství, partnerské vztahy a jakékoliv jiné vztahy, přinášející do života a růstu člověka ne vždy jen jednoznačně kladné podněty, zkušenosti a zážitky, jsou nedílnou součástí života každého z nás, podílí se na našem sociálním vývoji. Zabraňují osamocení a izolaci, ale zároveň zachovávají osobní lidskou individualitu a originalitu. „Lidské „já“, to není rostlinka, která by se – za podmínek příznivé výživy a klimatu – rozvíjela ze semena sama, podle předem přesně načasovaného genetického programu. Zdrojem výživy pro „já“ jsou „ty“ kolem něho a příznivým klimatem jáství je dialog s těmito „ty“.“ (Blažek, Olmrová, 1988, s. 99)

Prvek širšího sociálního světa žitý v jistém společenství bytostí a formující naši psychiku - nám tolik samozřejmý a běžný, však může být životem v ústavním zařízení ochuzen. Specifické podmínky života v ústavech často neumožňují takovou škálu interpersonálních interakcí, které jsou běžné v životě společnosti majoritní. Domnívám se - a je to i jistě jedním ze současných cílů na poli sociálních služeb - že je důležité, aby byly ústavy co nejotevřenější širokému okolí, aby umožňovaly klientům udržování vztahů na více úrovních - tedy nejen s ostatními spolubydlicemi a personálem (čímž nikterak tyto vztahy neznevažují, naopak je samozřejmě považují také za velmi důležité a přínosné), ale také by měly vytvářet příležitosti pro kontakty s ostatními členy komunity mimo ústav, iniciovat návštěvování různých společenských zařízení apod. Sami informanti jako by tuto ochuzenost nevědomky potvrdovali. Někteří na mé otázky směřující do této oblasti hovořili pouze o vztazích vně ústavu např. Simona: „*Mám tu kamarádky, na Petrušku se můžu spolehnout, ale taky sou semtam nějaký špatný vztahy, jako konkrétní... Ty vztahy kolem ostatních děvčat se projevují zcela v pohodě.*“ Dáša: „*Mám tu hlavně kamarádky, Haničku a Katku, to jsou moje největší kamarádky, které znám... vůbec se nehádáme. A že mně taky pomáhaly, já na oplátku jim.*“ Optimističtěji, co se týče záběru širší sociální sítě kontaktů, zní odpovědi Mirka: „*Cítím se tady jako doma a jsem tady spokojenej. Dana dycky za mnou přijde, tak si popovídáme, pak jdeme spát nebo sem přijde Bětko jako na návštěvu... Danu a Olinku, ty mě dycky jako pomáhaj jako přes ulici... Jako dneska sme byli s Vaškem na vycházce jo, tak sme to jako vobešli takle, stavili sme se jako v cukrárně, tady zatím tunelem, jak je ta cukrárna, tak tam sme se stavili a bylo to jako dobrý.*“ nebo Kristýny: „*S Věrou sem tady ráda, hodně moc sem se tu zabydlela, moc, opravdu, mám prima partičku... U nás doma choděj ke mně taky na návštěvu, brácha chodí ke mně, pak*

Zdeničky chodí ke mně, moje kamarádka Zdenička a maminka Zdeničky. Začlo to, když byla ta povodeň, tak to začlo a od té doby se známe dlouho. Vystěhovali nás tady na Letnou tady, no, dohromady společně, jen tak na zemi sme leželi, ještě do toho psi do toho, jo, my sme jeli autobusem společně, já s maminkou a se Zdenkou a Zdeničkou a ještě ti psi do toho a víš kolik tam bylo psů, 11, Maruško... všechno dohromady, proto se známe dlouho.“

Partnerské vztahy tvoří podstatnou složku plně prožívaného života, a také lidé s mentálním postižením v mnoha případech touží mít svého partnera, toho „svého“ blízkého člověka. Dáša: *„No tak to sem zamilovaná. Miluju Davida. Vypadá to dobře, možná že bude svatba jojo. On mi totiž David nahrává, jak přinesu prázdnou kazetu, tak on mi to nahraje a občas du i za nim dolů na návštěvu, povídáme si spolu, máme se rádi, dá mi občas pusinku.“*

Otázka partnerského a rodinného života je v oblasti speciální pedagogiky lidí s mentálním postižením stále diskutabilním problémem a širokým otevřeným tématem, především z důvodů „nežádoucích problémů“ spojených se sexualitou. V zásadě však platí, že přání mají být respektována a klientům má být poskytnuta podpora a informovanost v takové míře, jakou potřebují a jaké rozumí.

Takový partnerský vztah často především vzhledem ke specifické charakteristice klientely ústavních zařízení nemusí být na té úrovni, kterou my chápeme jako „s někým chodit“, ale protože ten výraz kolem sebe slýchávají, používají ho a může pro ně třeba znamenat také určité důvěrnější a bližší přátelství, v němž mohou používat a prožívat některé symboly vztahu jako držení se za ruce, „pusinkování“ apod. Mírek: *„Zamilovaný ještě ne. No tak jako Dana jako říkala, že se jako vezmeme, ale ještě k tomu jako nedošlo, ale máme se rádi. Dana pořád chodí ke mně, když něco potřebuje jo, pak jí to dám jo a takže sme jako kamarádi.“* Lada: *„Bydlet bych chtěla tady, už se mi tady líbí, že tu mám tady hezkýho mužskýho: ‚ahoj Laděnko, chceš kafičko, kde máš holky‘. On je v hospodě, tady kousek, jak se de do krámu, čepuje pivo.“*

Nad „informovaností“ a Adéliným chápáním tohoto tématu se musím ale pozastavit: *„Nebyla sem ještě zamilovaná, nebyla sem. Já mám nemocný nervičky no, nemocný nervičky no, dyž sem byla malinká, tak sem měla ty nemocný nervičky a zánět... zánět nervu. Trošku mi to tam zůstalo jo a maminka říkala to, že se nemůžu vdávat a že nemůžu mít děti, protože já nejsem moc zdravá, to... že už sem na to stará. Já vůbec nechci,*

maminka nechce. Nechci, právěže maminka říká, že nejsem v pořádku ještě navíc, je to pravda, to říká maminka, že nemůžu mít děti.“

4.5.5 Práce, finance

„Být činný“, pracovat, přináší člověku nejen materiální zajištění a jistou ekonomickou nezávislost, ale také nové znalosti a návyky, sociální vztahy, smysluplné vyplnění času, přináší pocit seberealizace, zvyšuje samostatnost, podílí se na přispívání do života společnosti atd. Také lidé s handicapem mohou zcela legitimně pociťovat touhu po smysluplné činnosti popř. po vlastním zaměstnání. V současnosti mají možnost zdánlivě několik - otevřený trh práce, chráněné dílny, podporované zaměstnávání. (Šiška, 2004) Realita pracovních uplatnění v běžném pracovním prostředí však není vůbec snadná především z důvodu nerovné konkurence, zejména ne pro klienty v ústavních zařízeních, kteří pokud zaměstnání mají, tak většinou uvnitř organizace.

Zdá se, že všichni respondenti mají nějakou práci či povinnosti – Lenka pracuje v dílnách, dělá keramiku a výrobky jdou pak na prodej; Dáša skládá a roznáší prádlo; Miluška pomáhá v kuchyni a jídelně; Lada obstarává myčku; Kristýna dříve do práce docházela, teď utírá a umývá stolečky a podložky v jídelně apod. Z nepříliš konkrétních výpovědí však nelze odhadnout, zda jde o práci placenou nebo pouze o pomocné krátkodobé pracovní činnosti v ústavu, které zajišťují provoz zařízení, za něž ale klient placen není, a v případě že mluví o penězích, myslí tím zřejmě sociální dávky jako je tomu třeba u Simony: *„Já tady vlastně bydlím jako doma u maminky s tím, že uklízím, chodím do dílen a tady uklízím po baráku. Připravuju koupelnu, vyklízím koupelnu po večeři, zametám, potom připravuju na stůl hrníčky a talířky, jako prostírám na jídlo a potom taky pomáhám těm ostatním, buď vychovatelkám nebo ostatním děvčatům a takle... Dostávám peníze, mně se teďka zvýšil důchod, to dostává buď ředitel nebo paní účetní.“*

Je pravdou, že někteří lidé s postižením pracují jen proto, že je to těší a mají prožitek smysluplnosti a radosti z konečného výsledku. Mnozí si však uvědomují svým způsobem i hodnotu práce a peněz a touží tak také po naplnění potřeb a získání výhod (i nevýhod), které s sebou práce přináší, stejně tak jako po vlastním zacházení s financemi, které si vydělají nebo jim náleží. Tato touha je znatelná především u Jitky: *„Peníze na ruku ne, tady nemůžu mít peníze, protože se tady krade, nemůžu je mít. Taková je tady důvěra. Když já se bojím dycky říct o ty peníze, protože už vidím a cejtím, že mě je nechtěj ani dát, dělaj*

jako dyby to bylo jejich. Já sem si vobjednala foťák jo, říkala sem: ,potřebuju prachy, já nechci, aby to platil někdo jinej', a to bylo teda keců. Já sem říkala: ,tak na co peníze, do hrobu si je nevemu'. Nakonec mi je dali, ale toto trvalo jo. Ten foťák... já moc nefotím, jenom... protože to je všechno drahý. Dyž já se dycky jich bojím něco... prostě už nemám ani chuť si říct, že si chci něco koupit, protože už vidím tu ochotu, pak mi to zakazujou.“ Také Kristýna říká: „... dostávám za to penízky, to nemám já, to má paní ředitelka, mám ale nové rádio. Když si ale chci koupit nějakou sladkost, tak mám málo, často potřebuju... sama nevím, proč je nemám... mám málo a chybí mi to... někdy to řeknu... aby sem měla něco sladkýho taky, já má ráda sladký věci... moc...“

4.5.6 Koníčky

Zájmová činnost – „koníčky“ se projevují kladným emočním vztahem jedince k určité skutečnosti a k určitému druhu činnosti a do životopisných údajů jsem je zařadila z důvodu dokreslení celkového pohledu na informantovu osobnost; on zase tak měl možnost se vyjádřit k tomu, kam zaměřuje pozornost ve svém volném čase, co dělá rád, co ho baví a těší. Navíc často jsou to právě záliby, které jim dávají pocit seberealizace a individuality, spíše než zaměstnání (viz výše). Tato oblast je také jedním z „odlehčených“ témat, u něhož jsem předpokládala, že povídání nad ním by nemělo být zatěžující.

Informanti uvádějí širokou škálu svých zájmů např. Simona s Miluškou milují hudbu, Lada ráda maluje, Adéla ráda poslouchá pohádky a vyprávění historek, Kristýna háčkuje, plave; na druhou stranu však z uvedených výpovědí často vyplývá, že zájmy jsou stabilní, že nejsou moc iniciativní ve vyhledávání nových zájmových činností, ba dokonce mají někdy sklon spíše k lenošení jako např. Dáša: „*Další koníček... klid, pohoda, kafičko, to mám ráda.*“

Zajímavě popisuje své koníčky Lenka: „*No panenku mám ráda a nejvíc mám ráda sport. Fotbal a hokej, sleduju to. Moje babička dycky říkala, že sem pěkná fandivka. Ted' byla olympiáda a my sme prohráli, to bylo maso uplný, málo se kluci snažili, ale zase je to dobře, že sme dostali zlatou, protože Kateřina Neumannová vyhrála v zimní olympiádě zlatou medaili a to je nejhezčí medaile na celým světě, takovou první... takové první zlato sme eště nedostali. Ale jinak si ráda vyšívám, pletu, tady sem upletla tadydle Honzíkovi kalhoty, takovýdle kalhoty, no sice je tam trochu díra, já to pak zašiju.*“

Až neuvěřitelně široce, zaujatě a znalecky popisuje svůj velký koníček Mirek. Pro obšírnost jej zde neuvádím.

4.5.7 Zdravotní stav - úrazy, nemoci

Prodělané nemoci, úrazy i aktuální zdravotní stav doplňuje mozaiku autobiografií. Jak se ukázalo, o tomto tématu se rozhovořili celkem obšírně a zajímavě téměř všichni informanti. Asi snad každý člověk si rád uleví a postěžuje na své „bolístky“. Celkem podrobně se tématu věnovala Kristýna: *„A to ti ještě povím, jo, nemohla sem dejchat, to bylo něco jinýho tohle, já sem letěla vrtulníkem, já sem nemohla dejchat, já sem byla na tom nástroji, nemohla sem dejchat, maminka se o mě bála, Maruško, aby sem nebyla v tom... víš, kde to myslím... nahoře... v nebičku a tak... to ne... měla sem ty nástroje a nemohla sem mluvit... no přístroje tady na plicích.. já sem operovaná... bolelo to, nemohla sem ani chodit a různě... já sem musela psát... psala sem, že sem chtěla jít domů, už sem chtěla jít domů, nechtěli mě pustit, já sem měla špatný ty hleny, víš...“*

Pro příklad uvádím ještě trochu kuriózně popisovaný úraz Lady: *„... to sem šla pro tátů do hospody, jenže ten blbec na mě vyjel autem. Po chodníku. A eště na mě dělal to (pozn. ťuká si na čelo), praštěná, že ho nevidím. Měla sem trochu... moc... infarkt mozku. Bouchla sem se do hlavy o to auto.“*

4.5.8 Konflikty, starosti

Pokud jsem chtěla svou práci provést jakýsi náhled na život lidí s mentálním postižením v kontextu jejich pohledu na sebe sama, považovala jsem za nutné zařadit do oblastí výzkumných otázek také téma konfliktů a starostí, které se mi jeví jako velmi podstatný odrazový můstek k tomu učit se klientům nejdříve naslouchat, a pak teprve jim poskytovat adekvátní podporu či pomoc.

Ve zkrácené verzi nechávám v následující části zaznít „konflikt“ či „starost“ každého z respondentů mj. pro názornou představu jejich pestrosti.

Simona: *„Táta ten se o mě nestará. Když mám svátek, nic mně nenapíše, když mám narozeniny, nic mně nepošle, nestará se vůbec o mně. On se... on se taky vlastně oženil,*

takže já vůbec vo ňom vůbec nic nevím. Taky má svoji manželku a nějaký děti, takže vlastně on se stará o svoji rodinu.“

Lenka: „Vadí mi, že se tady krade.“

Dáša: „Konflikt mám třeba s Pepou, jak mně jednou dal facku, to si pamatuju a tekla mně tady z nosu červená, tak to mně vadí...“

Jitka: „Já sem tady bydlela s jednou holkou, která na mě byla strašně vysazená. Musela sem od ní vodejít a zklamala mě taky v něčem. Já sem říkala: ‚vod tebe bych to nečekala, proč zrovna ty, ty vůbec neuvažuješ o tom, že já vod tebe musím vodejít‘, že už se na to díval někdo jinak. Udělala prostě něco, co neměla. Já sem říkala: ‚ted’ to bude vypadat tak, že já ji navádím’ a pravda to není, ona už tu vůbec není. Je v ---, ale dicky na mě pořád čeká, když tam přijdu, je na mě hrozně vysazená, už toho lituje, ale už je pozdě. Já sem říkala: ‚to sis měla vzpomenout dřív’. Jsou věci, kerý se dají vodpustit, ale jsou některý věci, kerý ne, kerý nejdu. Já když se mi něco stane, tak to nechci, tak to pak nechci říct, ale vím, že to musím říct, ale nelhát. A dyž chci, aby druhej řek pravdu a nesváděl to třeba na mě, tak to vůbec neumí, ale jak já dokážu, že já nelžu? Nejsem si jista ani u vychovatelek, nevím, jediná jedna mně věří a ty druhý nevím, ale pak se přesvědčily, že nejsem lhář, jenže já už sobě nevěřím, že oni mi věří. Nemám si s kým promluvit, tady je hrozná faleš, není žádná důvěra. Nemám odvalu to s někým řešit.“

Mírek: „Někdy vobčas vlastně... no prostě jako sem tak... jako dneska jo, dneska sem se trochu rozčilil kvůli Hrubýmu, protože mě nenechal. Já sem tady seděl v křesle a von za mnou prostě přišel, ted’ka tady dělal nějaký vylomeniny jo a já sem byl potom jako to, takže sem se trochu jako rozčilil, zařval jsem na něho, řek sem mu, aby to nechal bejt, protože já když si chci trochu vodpočinout, tak von mě prostě nenechá...“

Miluška: „Daniela je taková protivná hm, ona bouchá do polštáře, když spím, takle tou rukou, víš Maruško, já nevím, Maruško, budí mě to no, já sem měla lusky, tak dostala sem lusky a ona mi to zlomila v květináči, ona mi to zničila, Maruško, já sem úplně brečela, mně to bylo tak líto, to bylo ze semínek, víš to byly lusky víš, támdle sem taky dostala kytičky, to sem dostala k narozeninám...“

Lada: „Horší je to s Filipem, nadává Sylvě. A na mě taky. Že včera, jak tu byla Verča tak říkal: ‚Lada je ošklivá a Petr taky’. Ne včera, v úterý. Jenže Verča jim pak vynadala.. já řeknu: ‚já mám Sylvu ráda, mně nic neudělala’ a Filip: ‚já Sylvu nenávidím’ ...“

Adéla: „Rozumím si dobře se všema, nemám nic, nic mě nezlobí.“

Kristýna: „Občas je mi smutno, že mi chybí moje parta... Vadí mi jen ten hluk jenom někdy, jinak ne. Nejvíc jej dělá Míla, já ji znám dlouho... pořád mluví no a já taková

nejsem, jen málokdy, jinak ne... pak bolí hlava často... někdy... pořád povídá a já ne, proto mám svoji partu... Sem veselá, musím být veselá, každý mi to říká, abych byla veselá, musím... ale jo, to je lepší, každý mi to říká...“

4.6 Závěrečné poznámky

- Podle Hendla (2000) fenomenologické zkoumání vytváří popis a interpretaci sdělených prožitků a zachycuje základní významy lidské zkušenosti a výsledkem je potom text, který „zní pravdivě“ pro toho, kdo měl danou zkušenost s daným fenoménem, a zároveň poskytuje vhled pro toho, kdo ji neměl. V tom spatřuji také přínos této práce – dává možnosti lidem s mentálním postižením (hovořit o sobě sama, své „já“ propojit s životním příběhem, který má svou minulost, přítomnost i představy o budoucnosti; což jistě dodává člověku jako osobnosti na důstojnosti, důležitosti, významu a úctě a jistě se tak odráží v oblasti sebepojetí), ale dává také šanci nám (lépe porozumět, respektovat jedinečnost bytí, „zcitlivět“ své pochopení a přijetí, reflektovat přístupy práce a znovu si odpovídat a uchopit některé etické i morální otázky).
- Fenomenografický přístup jako poměrně nový alternativní výzkumný proud - přes zatím svou metodologickou nejasnost a některé obtíže jako třeba netransparentnost z analytického hlediska - přináší nové souvislosti a roviny uvažování, odkrývá široké možnosti a významy, které jsou pro další badatelskou činnost žádoucí a na poli práce s lidmi s mentálním postižením, a pomáhajících profesí vůbec, stojí určitě za hlubší zkoumání a propracování.
- Edgerton (in Gates, 2003) hovoří o tom, že většina lidí někdy tíhne k názoru, že životy jedinců s mentální retardací jsou prostší či jednodušší, než ale ve skutečnosti jsou. Autobiografie a autobiografické fragmenty přinesly opravdu bohatý materiál a jen potvrdily to, že lidé s mentálním postižením jsou schopni hovořit autenticky a originálně sami za sebe, že mohou sami za sebe vystupovat, a že nám mohou být rovnocennými partnery. Skrývají v sobě také apel pro nás, kteří se pohybujeme v pomáhajících profesích a záleží nám na kvalitním životě našich klientů, že

člověku nelze opravdově porozumět bez hlubšího zájmu o něj, o motivy jeho jednání a o vlivy, jež je během života formovaly.

- Uvědomuji si, že nelze závěry stavět jenom na tom, co informanti sami o sobě pověděli. Čáp a Mareš (2001) upozorňují na efekt sociální žádoucnosti, který by v našich podmínkách mohl vypadat tak, že klient by upravil své výpovědi, aby vyzněly tak, jak myslí, že se od něj očekává. Nedokáží tedy vždy opravdově posoudit, zda jsou výpovědi zcela reálné a pravdivé, ale protože mj. často odhalily mnoho bolestných zkušeností, věřím, že pokud informanti o takových tématech mluvili, musely pro ně být nějakým způsobem významově důležité natolik, že zůstaly uchovány v jejich paměti. Tak i má interpretace (a často spíše jen položení otázky k zamyšlení) byla samozřejmě jimi ovlivněna – uznávám tedy, že nemusí být vždy citově oproštěna se zachováním čistě neutrálního postoje, a že tak nemusí plně korespondovat s realitou. Předpokládám ale, že se toto riziko v případě vstupu na půdu subjektivity vždy objeví, navíc fenomenograf nemá nikdy přímý přístup do „prožitkových oblastí“ druhých lidí, potom musí tedy spoléhat na výroky těchto osob.
- Rozhovor vytváří most, po němž se k sobě dostávají někdy zcela rozdílné světy zúčastněných, dorozumíváním se formuluje a odkrývá pravý stav věcí, či dokonce pravdy... (Matoušek, 2003) Bylo pro mě nesmírným přínosem vydat se po tomto mostě, na němž jsem se potkala s lidmi, kteří často přes všechny těžkosti či příkoří, jež je v životě potkali, „stáli“ přede mnou jako osobnosti se svým životním příběhem, chutí do života, se svou vlastní hodnotou. Pochopila jsem, že ta je nadřazena všemu ostatnímu, pochopila jsem, jak moc si sama vážím života, svobody a zdraví.
- Za jeden z přínosů této práce považuji také intervenci k laické veřejnosti, která si přes všechny humanizující tendence vytvořila podle Švingalové (2002) jakýsi estetický ideál - „image“ člověka krásného, zdravého, inteligentního aj. a k lidem s postižením si zachovává ambivalentní vztah. Často je stále ještě plná předsudků, staví tak lidi s mentálním postižením do pozic sociálního vyloučení a ovlivňuje vzájemnou koexistenci. Gidenns (1999) označuje předsudky jako názory nebo postoje jedné skupiny vůči druhé a definuje je jako apriorní představy o jedinci

nebo skupině, které jsou často založeny nejspíše na informacích z „doslechu“ než na skutečných poznacích, uplatňují se především na základě stereotypů v uvažování. Toto přemýšlení však vykazuje jistou rigiditu a neflexibilitu, a tak zkušenost této práce svou povahou (konkrétností, přímostí, otevřeností aj.) může posloužit k pravdivější a reálnější informovanosti a adekvátnějšímu chápání reality.

ZÁVĚR

Problematika lidí s mentálním postižením je mi osobně velmi blízká, v pomáhajících profesích se pohybuji již několik let, proto jsem zvolila téma i výzkum diplomové práce právě v této oblasti.

V úvodu jsou definovány termíny, které jsou pro práci klíčové a které lépe objasňují její samotný název. V další části je ukázán z různých aspektů vztah společnosti vůči lidem s mentálním postižením. Člověk s „jinakostí“ je prezentován se svou podstatou bytí a lidství zahrnující animalitu i transcendentalitu, přičemž „postižení“ je jen jakousi „specifickou odlišností“. Dále je nahlédnuto na socializaci a překážky, s nimiž se člověk s mentálním postižením během tohoto procesu může setkat. Je třeba se podílet na takové socializaci lidí s mentálním postižením, která pokládá základy vlastní individuality a svobody, dospívá k procesu sebeuvědomění a vytváří schopnost samostatně myslet a jednat. Linií dějin v závislosti na kulturním vývoji lidské společnosti se profilují různé postoje a přístupy k lidem s postižením, jež jsou krátce nastíněny v následující kapitole. Nahlížením do minulosti můžeme odhalovat míru tolerance a schopnost akceptace odlišnosti té které společnosti, ale můžeme také rozeznat řadu negativních přístupů, předsudků a stereotypů, kterým domnívám se svým způsobem (možná ve více skryté a často nevědomé formě) podléhá naše společnost dodnes. Je třeba překročit rigidní konvence a bariéry působením na společnost, na jednotlivce v ní. A právě o změnách v přístupech a pojetí problematiky lidí s mentálním postižením pojednává následující část práce, která se věnuje současnosti a jejím novým trendům.

Poté následuje výzkumná část, kde jsou popsána paradigmatu práce; výzkumná metoda, kterou se u nás v podstatě nikdo systematictěji nezabýval, a která stojí zejména na alternativních proudech kvalitativního výzkumu jako je etnografie, fenomenologie a fenomenografie realizována pomocí autobiografického rozhovoru; a vstup do terénu seznamující s podmínkami interviewu a vybranými oblastmi otázek. Fenomenografický rozhovor je v oblasti podpory lidí s mentálním postižením nově využívanou metodou, která svou podstatou naplňuje současnou potřebu „začínat z pozice prožívání a pohledu klienta“. Autentické zprávy z terénu přinášejí několik lidských osudů shrnujících svůj dosavadní život od vzpomínek z dětství až do současnosti, kdy jsou klienty ústavů sociální péče. Následuje interpretace vyhodnocující výzkum a závěrečné poznámky, které kromě shrnutí přinášejí a otvírají otázky k širší diskusi.

Práce svými autobiografiemi nechává promlouvat lidi s mentálním postižením v kontextu jejich vlastních prožitků, pojetí a situací. Zpracováním této problematiky jsem se jako pomáhající pracovník utvrdila v přesvědčení, že pro mou práci nejsou důležitá pouze fakta a objektivní údaje o klientovi, ale je nutné se „vrátit k člověku“ tzn. poznat, kdo stojí přede mnou a jak a čím tento člověk žije. Čím víc budu vědět (např. pochopení stop, jaké v něm minulost zanechala, současné radosti a strasti, jež prožívá, smysl života, který spatřuje, co je pro něj důležité, jakou hodnotu připisuje místům, předmětům, činnostem, vztahům,...), tím lépe potom mohu přijít na to, jakou adekvátní podporu poskytnout tak, aby byla relevantní, účinná a „šitá na míru“.

Přínos práce spatřuji také pro samotné lidi s mentálním postižením. V autobiografiích mají velkou možnost hovořit sami za sebe, zpochybnit existující předsudky a stereotypy a nabídnout odborníkům i široké veřejnosti možnost lépe jim porozumět. Právě takovým malým pokusem a apelem na flexibilní nestrnulé přijetí a pochopení jsou mé snahy o nepředpojatý přístup k lidem s mentálním postižením, jimiž jsem byla vedena v této diplomové práci. Pokud se totiž dívám na informanta jako na autora jeho vlastních specifických příběhů, tudíž jako na člověka schopného činit rozhodnutí, stavět své životní cíle a nést za ně v důsledku jistou zodpovědnost, může mu to dodávat důvěru nacházet svůj vlastní potenciál – pro to být sám sebou, pro změnu uvnitř sebe, pro odvahu překonávat překážky, pro sebeuskutečňování.

Myšlenka poznávání klientova světa může být hlavním pojítkem mezi „námi“ a „jimi“. Pokud my jako společnost nebudeme vidět „postiženého“, ale osobnost s jedinečným prožíváním, s jedinečným pohledem na svět aj., tak jí navracíme důstojnost, respekt a úctu, čímž přispíváme ke kvalitě života, zlepšování vztahů, optimální podpoře a snad i většímu porozumění intaktní společnosti. Domnívám se, že postoj společnosti vůči lidem s „jinakostí“ vypovídá o její úrovni, vyspělosti a etice, a že jak píše Kopřiva (2000), vnímavost pomáhajících vůči klientům spoluurčuje úroveň demokracie ve společnosti. To ovšem v případě, pokud ji nechápeme jako pouhou formu „vládní techniky“, ale také jako principiální uskutečňování idey, že život každého člověka má tutéž nezastupitelnou hodnotu. Komárková (1990) považuje lidská práva, která mohou být garantována pouze demokracií, za elementární podmínky života moderní společnosti a ač jejich formulace a legalizace je jakkoli důležitá a nezbytná, myslí, že jsou na jedné straně proklamací lidské důstojnosti, avšak na druhé jsou výrazem sociální krize, jež si vynucuje jejich formulaci. Každopádně přínos života lidí s postižením by měl zapadat do hodnotového systému majoritní společnosti (Švingalová, 2002).

V práci s lidmi s mentálním postižením nacházím smysl a hodnotu; fenomenograficko-autobiografický rozhovor se může stát přínosem pro pomáhající profesionály, kdy s jeho pomocí mají jedinečnou možnost vniknout přirozeně do klientova světa – klient si zase potřebuje vytvořit pocit důvěry a v pomáhajícím cítit opravdovost a snahu o vcítění. Každý jedinec si zaslouží v případě potřeby péči či podporu, ale rovněž také úctu, důstojnost a příležitost vyjadřovat svou individualitu. Je třeba hledat způsoby, jak klienta povzbuzovat k odvaze a k sebedůvěře, jak mu pomoci prozkoumávat dostupné zdroje, mobilizovat síly a vyhodnocovat možnosti, které se před ním otevírají - orientovat se v dané situaci a zvažovat alternativy řešení. Důležité je podepřít a zvýraznit to zdravé a pevné, co v člověku je, a komunikovat s tímto zdravým aspektem jeho osobnosti. Být v kontaktu s jeho silou a schopností, nikoli bezradností.

POUŽITÁ LITERATURA

- Bell, J.: *Doing your research project*. Philadelphia, Open University Press, 1993. ISBN 0-335-19094-4.
- Blažek, B., Olmrová, J.: *Světý postižených*. Praha, Avicenum 1988. ISBN 08-083-88.
- Čáp, J., Mareš, J.: *Psychologie pro učitele*. Praha, Portál 2001. ISBN 80-7178-463-X.
- Černá, M. a kol.: *Kapitoly z psychopedie*. Přepr. vyd. Praha, PedF UK 1995. ISBN 80-7066-899-7.
- Dolejší, M.: *K otázkám psychologie mentální retardace*. 2. vyd. Praha, Avicenum 1978. ISBN 08-065-78.
- Felce, D., Perry, J.: *Quality of life of adults with profound disability*. In: Brown, R. I.: *Quality of life for People with Disabilities*. United Kingdom, Stanley Thornes Publishers 1997. ISBN 0-7487-3294-2.
- Gates, B.: *The nature of learning disability*. In: Gates, B. ed.: *Learning Disabilities. Toward Inclusion*. London, Churchill Livingstone 2003. ISBN 0443 071357.
- Gavora, P.: *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno, Paido 2000. ISBN 80-85931-79-6.
- Giddens, A.: *Sociologie*. Praha, Argo 1999. ISBN 80-7203-124-4.
- Hastings, P., Taunt, M.: *Positive Perception in Families of Children With Developmental Disabilities*. *American Journal on Mental Retardation*, 2002, 107, č. 2, s. 116 – 127.
- Hendl, J.: *Kvalitativní výzkum*. Praha, Portál 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- Jesenský, J.: *Andragogika a gerontagogika handicapovaných*. Praha, Karolinum 2000. ISBN 80-7184-823-9.
- Komárková, B.: *Původ a význam lidských práv*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1990. ISBN 80-04-25384-9.
- Kopřiva, K.: *Lidský vztah jako součást profese*. Praha, Portál 2000. ISBN 80-7178-429-X.
- Krahulcová, B.: *Postižený člověk v procesu senescence*. Praha, PedF UK 2002. ISBN 80-7290-094-3.
- Kučera, M.: *Školní etnografie. Přehled problematiky*. *Studia Paedagogika* 8. Praha, PedF UK 1992. ISSN 0862-4461
- Kvality sociálních služeb v domovech pro občany se zdravotním postižením*. Praha, MPSV 2001. ISBN 80-86552-03-9.
- Lepová, R.: *Kvalita života osob s mentálním postižením*. Disertační práce. Praha, PedF UK 2004.

- Maňák, J., Švec, Š., Švec, V.: *Slovník pedagogické metodologie*. Brno, MU a Paido 2005. ISBN 80-210-3802-0 (MU) a ISBN 80-7315-102-2 (Paido).
- Mareš, J.: *Styly učení žáků a studentů*. Praha, Portál 1998. ISBN 80-7178-246-7.
- Matoušek, O.: *Základy sociální práce*. Praha, Portál 2001. ISBN 80-7178-473-7.
- Matoušek, O.: *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha, Portál 2003. ISBN 80-903631-2-1.
- Matoušek, O.: *Ústavní péče*. 2. vyd. Praha, Slon 1999. ISBN 80-85850-76-1.
- Miler, J.: *Vědomí a jeho význam pro porozumění individuálním potřebám lidí s mentálním postižením*. Speciální pedagogika, 2005, č.3, s. 182 – 189.
- Mitchell, P.: *Impairments, disabilities and handicaps or krezdorgs, stanyrgys and dommapsas?* In: *Disability, Citizenship and Empowerment*. The Open University 1993. ISBN 0 7492 3274 9.
- Mühlpachr, P.: *Vývoj ústavní péče*. Brno, PedF MU 2001. ISBN 80-210-2512-3.
- Nakonečný, M.: *Lexikon psychologie*. Praha, Vodnář 1995. ISBN 80-85255-74-X.
- Novák T., Smékalová E., Lauermann M.: *Standardy kvality sociálních služeb v komunitních centrech*. Praha, Nová škola 2005.
- Novosad, L., Švingalová, D.: *Problém tělesnosti u hendikepovaných osob z hlediska filosofie výchovy*. Praha, PedF UK 2002. ISBN 80-7290-091-9.
- Pelikán, J.: *Základy empirického výzkumu pedagogických jevů*. Praha, Karolinum 1998. ISBN 80-7184-569-8.
- Petříček, M.: *Úvod do (současné) filosofie*. Praha, Herrmann a synové 1992.
- Pilátová, I.: *Přirozený svět klienta s mentálním postižením z pohledu osobního asistenta*. Diplomová práce. Praha, FF UK 2005.
- Pipeková, J. a kol.: *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Brno, Paido 1998. ISBN 80-85931-65-6.
- Pražská skupina školní etnografie: *Kapitoly ze školní etnografie*. Praha, PedF UK 1993.
- Průcha J., Walterová E., Mareš J.: *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha, Portál 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- Read, J., Walmsley, J.: *Historical perspectives on special education, 1890-1970*. *Disability and Society*, 2006, 21, č. 5, s. 459 - 467. ISSN 0968-7599.
- Slowík, J.: *Možnosti a bariéry v komunikaci s mentálně postiženými lidmi*. Speciální pedagogika, 2005, č. 1, s. 36 – 40.

- Šiška, J.: *Mimořádná dospělost*. Praha, Karolinum 2005. ISBN 80-246-0992-4.
- Švarcová, I.: *Bylo – nebylo, aneb jak se žije v ústavu*. Mentální retardace, 2004, č. 46, s. 2 - 4.
- Švarcová, I.: *Mentální retardace*. Praha, Portál 2000. ISBN 80-7178-506-7.
- Travers, R. M. W.: *Úvod do pedagogického výzkumu*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství 1969. ISBN 14-012-69.
- Vágnerová, M.: *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Praha, Portál 1999. ISBN 80-7178-678-0.
- Vágnerová, M., Hadj-Mousová, Z., Štech, S.: *Psychologie handicapu*. Praha, Karolinum 2000. ISBN 80-7184-929-4.
- Valenta, M., Müller, O.: *Psychopedie*. Praha, Parta 2003. ISBN 80-7320-039-2.
- Wilberforce, D.: *Psychological approaches*. In: Gates, B. ed.: *Learning Disabilities. Toward Inclusion*. London, Churchill Livingstone 2003. ISBN 0443 071357.
- Winnicott, D. W.: *Lidská přirozenost*. Praha, Psychoanalytické nakladatelství 1998. ISBN 80-86123-05-7.
- Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe*. Praha, MPSV 2002. ISBN 80-86552-45-4.
- Zemková, J.: *Celoživotní vzdělávání – vyšší kvalita života lidí s mentálním postižením*. Disertační práce. Praha, PedF UK 2002.
- Fenomenografie jako metoda pedagogického výzkumu* (online). (cit. 2005-12-29). Dostupné na www.npkk.cz/spkk/publikace/PPL503B/oh.html
- Úplné znění vyhlášky MPSV ČR č. 182/1991 Sb.* (online). (cit. 2006-10-30). Dostupné na <http://phonebuddycz.fincom.cz/sp/notice/vyhlaska/htm>
- Šiška, J. (2004): *nepublikované přednášky* na katedře speciální pedagogiky, předmět: Psychopedie – dospělý věk

PŘÍLOHA

- „informační leták“ k zajištění souhlasu rodiče či opatrovníka jedince, se kterým jsem plánovala realizovat rozhovor.

Dobrý den,

jsem studentkou speciální pedagogiky a v současné době píši diplomovou práci, jejíž téma je: Autobiografie a autobiografické fragmenty lidí s mentálním postižením žijících v ústavních zařízeních. Jste rodičem či opatrovníkem klienta či klientky, se kterým bych chtěla natočit rozhovor (jedná se o hlasový záznam), proto Vás žádám o souhlas. Chci zdůraznit, že veškerý materiál použiji pouze pro účely mé diplomové práce a veškeré získané informace, které se budou týkat konkrétních označení (jména osob, názvy míst aj.), budou v práci změněna či vynechána. Samozřejmě i jméno klienta, se kterým budu rozhovor realizovat, bude zachováno v anonymitě.

Má práce má představovat náhled na život lidí s mentálním postižením – ovšem jejich vlastníma očima. Provádím ji mj. na základě potřeby zjistit, jak tito dospělí hodnotí svůj život v dětství i dospělosti, jak se v něm cítili a cítí, zda splňoval a splňuje jejich fyzické, psychické, sociální a citové potřeby, a to v průběhu celého jejich života.

Děkuji za ochotu.

S pozdravem Marie Širůčková
(studentka speciální pedagogiky na PedF UK)

Souhlasím s tím, aby s byl natočen rozhovor pro potřeby mé diplomové práce.

Podpis:

.....